

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bütün Eserleri 26

Prof. Dr. Adnan Demircan

Müslümanların Uzun Yürüyüşü

Adnan Demircan, 1964 yılında Mardin'in Ömerli ilçesinde doğdu. 1987'de Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde İslâm Tarihi ve Uygarlığı Bilim Dalında Yüksek Lisansa başladı. 1989 yılında Yüksek Lisansı, 1994 yılında aynı Enstitüde Doktorayı tamamladı. Ocak 1992'de Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne İslâm Tarihi Araştırma Görevlisi, 1994 yılında Yardımcı Doçent olarak atandı; Ekim 1996'da Doçent, Şubat 2003'te Profesör oldu. 1994 yılından 2011 yılının ortalarına kadar İslâm Tarihi ve Sanatları Bölüm Başkanlığı görevini yürüttü. Aralık 2012'den beri İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde çalışmaktadır. Çalışmalarını İslâm Tarihi'nin ilk dönem siyasî tarihi, özellikle de muhalif gruplar üzerine yoğunlaştıran Demircan'ın yayımlanmış birçok kitabı, müşterek çalışmalarda bölüm yazarlığı ve makalesi bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli çeviri ve telif projelerinde editörlük yapmaktadır.

Beyan Yayınları'ndan Çıkan Eserleri:

1. *Hız. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadir-i Hum Olayı*, 1996; 2. Basım, 2014.
2. *Haricîlerin Siyasî Faaliyetleri*, 1996; 2. Basım, 2015.
3. *İslâm Tarihi'nin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, 1996; 2. Basım, 2014.
4. *İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Arap-Mevali İlişkisi*, 1996; 2. Basım, 2015.
5. *Nebevî Direniş Hicret*, 2000; 2. Basım, 2015.
6. *Haricîlik Mezhebinin Doğuşu Bağlamında Din-Siyaset İlişkisi*, 2000; 2. Basım, 2015.
7. *Ali-Muâviye Kavgası*, 2002; 2. Basım, 2010; 3. Basım, 2014; 4. Basım, 2015.
8. *Hız. Ali Dönemi ve Ehl-i Beyt*, 2008; 2. Basım, 2014; 3. Basım, 2016.
9. *Cahiliyeden İslâm'a Kadın ve Aile*, 2015.
10. *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*, 2009; 2. Basım, 2016.
11. *Kerbela: Keder ve Belâ*, 2014; 2. Basım, 2015.
12. *Tarihin Akışını Değiştiren Son Peygamber*, 2014; 2. Basım, 2015.
13. *Râşid Halifeler*, 2015.
14. *Cahiliye Arapları*, 2015; 2. Basım, 2015.
15. *Fitne: Kardeşlerin Savaşı*, 2015; 2. Basım, 2015.
16. *İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Önderler ve İhtilaflar*, 2015.
17. *Emevîler*, 2015; 2. Basım, 2016.
18. *Allah'ın Elçisi ve Mesajı*, 2015.
19. *Cumhuriyet Dönemi (1923-2014) İslâm Tarihi ve Medeniyeti Bibliyografyası*, 2016.
20. *Türkiye'nin İlahiyat Sorunu*, 2015.
21. *Çağdaş İslâmî Hareketler ve Şiddet Sorunu*, 2015.
22. *İslâm Tarihinin İlk Döneminde Birlikte Yaşama Tecrübesi*, 2016.
23. *Abbasîlerin Sonuna Kadar İslâm Tarihi Literatürü*, 2016.
24. *Urfa-Mardin Hattı: Memleketime Dair*, 2016.
25. *Tarih ve Tarihçi*, 2016.
26. *Müslümanların Uzun Yürüyüşü*, 2016.
27. *Hız. Peygamber Döneminde Münafıklar*, 2016.
28. *Allah Elçisi'nin (s) Ailesi*, 2016.
29. *Elçi'nin (s) Çevresindeki İnsanlar*, 2016.
30. *Siyer*, 2016.
31. *Nehcü'l-Belâğa: Hız. Ali'nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri*, Derleyen: eş-Şerîf er-Radî, 2006; 6. Basım, 2013.

Müslümanların Uzun Yürüyüşü, Beyan Yayınları'nın 640. kitabı olarak yayına hazırlandı; dizgi ve sayfa düzeni DBY Ajans, kapak BEY, baskı ve cild Erkam Yay. San. Tic. A.Ş. (Sertifika: 19891 İkitelli OSB Mh. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3 C Başakşehir - İstanbul Tel: +90 212 671 07 00 -Pbx-) tarafından gerçekleştirildi ve Ekim 2016'da İstanbul'da yayımlandı. ISBN 978-975-473-679-3

Sertifika No: 14723

BEYAN YAYINLARI

Ankara Cad. 21 • 34112 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: +90 212 512 76 97 - Tel-Faks: +90 212 526 50 10

www.beyanyayinlari.com.tr / bilgi@beyanyayinlari.com

www.facebook.com/beyanyayinlari

www.twitter.com/beyanyayinlari

Prof. Dr. Adnan Demircan

Müslümanların Uzun Yürüyüşü

BEYAN

İçindekiler

Önsöz, 7

Nebevî Toplum, 9

Hz. Peygamber'in Mekke'de İnsanları Kazanmaya ve Yetiştirmeye Yönelik Faaliyetleri, 9

Hz. Muhammed'in Yetiştirdiği İlk Müslümanlar, 14

Muhacire Ensâr Olmak, 15

Veda Hutbesinde Nebevî Topluma Mesajlar, 26

Nebevî Ahlak, 33

Sorumluluk, 33

Kardeşlik, 35

Fedakârlık, 36

İnfak, 38

İhlâs, 41

Doğruluk ve Yalancılık, 43

İhtilaflarımız, 45

İslâm Dünyasında Şiddeti Mücadele Yöntemi Olarak Kullanan Hareketler, 45

Şîa'nın Siyasî Faaliyetleri ve Etkileri, 50

Kerbela Olayına Yüklenen İdeolojik Anlam, 54

Şîa'nın Doğuşunu ve Gelişmesini Besleyen Siyasî Olaylar, 56

Ehl-i Beyt İmamları, 61

Ehl-i Beyt Kavramını Kullanan Bazı Siyasî Yapılar ve Kişiler, 63	
Şîa'nın Büyük Fırkalarına Göre İmamlar, 65	
Mezhepçiliğin Tarihî Tezahürleri, 68	
Mezhepçiliğin Temel Dinamikleri, 87	
Yeniden Sahnelenen Bir Oyun: Mezhep Kavgaları, 91	
Örneğimiz, 95	
Vergi Toplayan Müslüman Yöneticinin İnceliği, 95	
Fethinden Önce İstanbul'u Fetih Teşebbüsleri, 97	
Tarihte Üzerine Yazı Yazılan Malzemeler, 101	
Algımız, 107	
Müslümanlık Anlayışımız, 107	
Peygamberlik Anlayışımız, 111	
Bir Hadis Bağlamında Ashaba İttiba, 122	
Takıyye, 124	
Sorunlarımız, 127	
Çağdaş Münafıklık, 127	
Bedevilikle Hadarilik Arasında Geçen Hayatımız, 131	
Bilgi Kirlenmesi, 133	
Kadınların Eğitimi, 136	
Sorumluluklarımız, 139	
Romantik Ümmetçilikten Yaşadığımız Gerçekliğe, 139	
Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan Bazı Beklentilerimiz, 142	
Eskimeyen Güncel Bir Tartışma: Dinde Reform, 144	
Dinin Doğru Anlaşılmasında Âlimin Sorumluluğu, 147	
Mesajlarımız, 149	
Özlü Mesaj, 149	
İki Ölüm ve İki Doğum, 151	
Yanlış Yapmadan Önce Bir Kez Daha Düşünmek, 152	
Bibliyografya, 155	
İndeks, 157	

Önsöz

Kısa bir inceleme neticesinde insanlık tarihinin tekdüze bir süreç olmadığını, sıkıntılı dönemlerin yanı sıra rahat yaşanan dönemler olduğu görülür. İslâm tarihi de öyledir. Bununla birlikte genellikle geçmişe öykünme, geçmişte olanları yüceltme, bugün olanları ise sürekli yerme tutumu takınırsınız. Bunun sebeplerinden biri, geçmişte olanları bir bütün olarak bilemeyişiğimiz, buna bağlı olarak da kavrayamayışımızdır. Neticede geçmişle ilgili algımız, bize ulaşan bilgi kadardır. Kaldı ki bu bilgiyle kurduğumuz ilişki de tamamen sorunsuz değildir.

Elinizdeki kitap İslâm medeniyetinin çeşitli yönlerinin ele alındığı, farklı kimliklerin mevcudiyetine işaret edildiği bir çalışmadır. Sonuçta iyiliklerin de kötülüklerin de sadece bir döneme ait olmadığı, aynı dönemde hem iyiliklerin, hem de kötülüklerin var olabildiğini, çeşitli örnekler üzerinden anlatma düşüncesiyle hayat bulmuştur.

Her şeye rağmen iyiliğin kötülükle mücadelesinde onu daha güçlü kılan önemli argümanlara sahip olduğunu unutmadan yaşamının hayatımıza büyük bir anlam katacağı kuşkusuzdur. İyiliği ve kötülüğü idrak eden, kötülükle mücadele edip iyiliğe taraf olma bilincine sahip insanlardan olmak dileğiyle...

Adnan Demircan

Şubat-2016/ Başakşehir

Hız. Peygamber'in Mekke'de İnsanları Kazanmaya ve Yetiştirmeye Yönelik Faaliyetleri

Hız. Peygamber'in (s), Medine'de insanları yetiştirme ve ümmeti şekillendirme çalışmaları hakkında daha fazla bilginiz olduğu halde Mekke'deki çalışmaları hakkındaki bilginiz sınırlıdır. Bunun sebebi, Mekke döneminde, o yıllarla ilgili bilgileri nakledecek Müslümanların sayısının az olması, Müslümanların maruz kaldıkları baskı ve sıkıntılar olmalıdır.

Allah Resûlü'nün (s) ilk vahiy tecrübesiyle karşılaşmasından sonra başlayan tebliğ süreci, aynı zamanda Müslümanları eğitime ve onları yetiştirme sürecidir. Bu dönem, aynı zamanda Allah Resûlü'nün (s) tebliğci ve eğitimci olarak ilahî iradenin gözetiminde daha kapsamlı bir tebliğ yapabilmesi ve baskılara direnebilmesi için yetiştiği bir süreçtir. Onun tebliğ süreci, yaşadığı sıkıntılarla ve karşılaştığı zorluklarla birlikte gelişme göstermiştir.

İlk vahiy tecrübesini yaşadıktan sonra olanları yakın çevresindekilere anlatan Hız. Peygamber, yakınlarından Hız. Hatice, Hız. Ali, Hız. Ebû Bekir, Zeyd b. Hârise gibi bazı insanlardan gördüğü desteği Kureyşlilerin çoğundan göremedi.

Allah Resûlü (s), açık tebliğın başlamasından sonra muhataplarına yönelik topluca tebliğ denemeleri yaptı. Çağrısını önce Hâşimoğullarını evine davet ederek yaptı. Bu amaçla iki teşebbüste bulundu; ama hedefine ulaşması mümkün olmadı. Sonra Kureyşlilere seslenerek onları topladı. Kendilerini Allah'ı birlemeye, O'ndan başkasına itaat ve ibadet etmemeye davet etti; ancak yaptığı bu davetlerde ne Hâşimoğullarından, ne de Kureyş'ten umduğu olumlu karşılığı buldu.

Allah Resûlü'nün ilk zamanlardaki önemli faaliyetlerinden biri, kabile liderlerine yönelik oldu. Onların Müslüman olmasını önemsiyordu. Zira kabile liderlerinin Müslüman olması, diğer Kureyşlilerin de Müslüman olmasını kolaylaştıracaktı. Ancak Allah Resûlü (s), kabile liderlerine yönelik tebliğ çalışmalarına olumlu yanıt alamadı. Kendileri Müslüman olmadıkları gibi, Müslüman olmak isteyenleri engellediler; Müslüman olanlara ise işkencelere varan bas-kılar yaptılar.

Hız. Peygamber, kabile liderlerinden gördüğü tepki üzerine şahıslara yönelik birebir tebliğ çalışmalarına ağırlık vermeye başladı. Tebliği bizzat kendisi yaptığı gibi, İslâm'ı kabul eden kimseler de arkadaşlarına ve yakın çevrelerine yönelik tebliğ faaliyetlerini yürütüyorlardı. Bunlardan Hız. Ebû Bekir gibi kimseler, İslâm'a davet faaliyetlerinde oldukça başarılı da oldular. Hız. Ebû Bekir'in (r) çağrısıyla Osman b. Affân, Zübeyr b. Avvâm, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Talha b. Ubeydullah gibi sonraki yıllarda etkin olan şahsiyetler Müslüman oldu.¹

Allah Resûlü'nün (s) tebliğ faaliyetleri, bir kısmı yakın akrabaları da olan Kureyşlilerden beklemediği bir tepkiyle karşılaştı. Liderlerin

1 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I, 239-241.

direnç gösterdiği İslâm'a, ilgi gösterenler de vardı. Özellikle gençler arasında Hz. Peygamber'in mesajının ciddi yankıları oldu.

Müslüman olanların bir kısmı Kureyş liderlerinin çocukları ve akrabalarıydı. Başkalarına kötü örnek olmamaları için bu genç Müslümanları Hz. Peygamber'den uzak tutmak, hatta mümkünse eski dinlerine geri çevirmek Ebû Cehil, Ümeyye b. Halef, Nadr b. el-Hâris gibi bazı müşriklerin görev olarak gördükleri bir hedefti.

H. Peygamber'in, Müslümanlara yönelik baskıları azaltmaya matuf çalışmalarından biri, Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın (ö. 55/675) evini Müslümanların buluşma ve eğitim merkezi olarak kullanmasıdır. Burası Safâ Tepesi'nin yanındaydı. Konum olarak Harem'in yakınında olduğu için stratejik bir önemi vardı. H. Peygamber'in insanların ihtida etmelerini sağlamak ve onları eğitmek amacıyla birbir çalışma yaptığı Dârü'l-Erkam, Mekke tebliğ tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Evin sahibi olan Erkam b. Ebi'l-Erkam, 17-18 yaşlarında, 7. veya 8. kişi olarak Müslüman olmuş Mahzûmoğullarından biriydi. Erkam, evini H. Peygamber'in tebliğ faaliyetleri için tahsis etmiş; Mekke'de Müslümanların ümmet bilincini oluşturmalarına önemli katkılarda bulunmuştu.

H. Peygamber'in Erkam'ın evini bir sığınma ve buluşma mekânı olarak kullanması, baskıların artması sürecinde ortaya çıkan bir gelişmedir. Zira müşrikler, insanları çabuk etkilediğini düşündükleri için Allah Resûlü'nün (s), çocuklarıyla ve yakınlarıyla serbestçe görüşme yapmasına izin vermiyorlardı.

Erkam'ın evi, hem Müslümanların bir araya gelip görüştükleri bir yerdi; hem de H. Peygamber'in Müslümanları eğittiği ve bir kimlik oluşturmaya çalıştığı bir merkezdi. Orada pek çok kişi Müslüman

oldu. Hz. Ömer, Erkam'ın evinde Müslüman olanlardandır. Müslümanların açıkça Kâbe'nin yanında ibadete karar vermeleri de burada gerçekleşti: Bir Pazartesi gecesi Peygamber (s) şöyle demişti: "Ey Allah'ım! Şu iki kişiden sana en sevimli olanıyla İslâm'ı yücelt! Ömer b. el-Hattâb ile ya da Amr b. Hişâm [Ebû Cehil] ile!" Ömer b. el-Hattâb ertesi gün erkenden geldi ve Erkam'ın evinde Müslüman oldu. Oradan çıktılar, tekbir getirip Kâbe'yi tavaf ettiler.²

Erkam'ın evi, İslâmî tebliğdeki öneminden dolayı "Dârü'l-İslâm" [İslâm'ın Evi] adıyla anılırdı. Erkam, vefatından önce evini satılmamak üzere çocuklarına vakfetti. Bu ev, Abbasî halifelerinden Ebû Cafer Mansûr'un iktidar dönemine kadar içinde onun soyundan gelenlerin oturdukları, kiraya verdikleri ayakta duran bir vakıf olmaya devam etti.³

Müşrikler, yeni dinin yayılmasını engellemeye çalıştıkça Hz. Peygamber de onlara karşı tedbirler alıyordu. Bu çerçevede Müslümanlar arasındaki dayanışmayı artırmak amacıyla bazı kimseleri kardeşleştirdi. Kendisi, Hz. Ali ile kardeş olurken, Hz. Hamza'yı Zeyd b. Hârise'yle, Hz. Ebû Bekir'i Hz. Ömer'le, Hz. Osman'ı Abdurrahman b. Avf'la, Zübeyr b. Avvâm'ı Abdullah b. Mesûd'la, Ubeyde b. el-Hâris'i Bilâl el-Habeşî'yle, Mus'ab b. Umeyr'i Sa'd b. Ebî Vakkâs'la, Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ı Sâlim'le ve Saîd b. Zeyd'i Talha b. Ubeydullah'la kardeşleştirdi.⁴ Böylece bir kısmı zayıf kabilelerden, anlaşmalılardan ya da azatlılardan olan on sekiz kişi kardeşleştirilmiştir. Aralarında Bilâl el-Habeşî ve Sâlim gibi sosyal ko-

2 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 224.

3 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, III, 224.

4 İbn Habîb, *Kitâbü'l-Muhabber*, s. 70-71; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, I, 270.

numları açısından zayıf insanlar olduğu gibi Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi güçlü kimseler de vardı.

Hz. Peygamber, müşriklerin baskısını boşa çıkarmak amacıyla takriben Müslümanların yarısını Habeşistan'a gönderdi. Habeşistan'a giden 110 kadar Müslüman arasında Hz. Peygamber'in amcaoğlu Cafer b. Ebî Tâlib, damadı Ümeyyeoğullarından Osman b. Affân, Mus'ab b. Umeyr, Zübeyr b. Avvâm ve Abdurrahman b. Avf gibi kimseler vardı.

Aralarında ileri gelenlerin çocuklarının da olduğu grubun Habeşistan'a gitmesi, müşrikleri Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara yönelik baskılarını arttırmaya sürükledi. Nitekim Hz. Peygamber'e desteklerini azaltmak amacıyla Hâşimoğullarına ambargo uygulandı. Üç yıl devam eden sosyal ve ekonomik boykot döneminde Hz. Peygamber'in Mekkelilere yönelik tebliğ faaliyetlerini devam ettirmesi mümkün değildi. Hac döneminde Mekke dışından gelen ziyaretçilere yönelik tebliğ teşebbüsleri de müşriklerin planlı engellemeyle karşılaşılıyordu.

Hz. Peygamber'in Mekke dönemindeki tebliğinin ve eğitiminin merkezinde Kur'ân-ı Kerim vardı. Bütün konuşmalar, Kur'ân çerçevesinde yapılıyor; tebliğ, daha çok Kur'ân'dan pasajlar okunarak gerçekleştiriliyordu. Müslüman olanlarla ilgili anlatılanların çoğu, muhatapların okunan Kur'ân'dan etkilenmeleri üzerine Hz. Peygamber'in getirdiği dine iman ettiklerine dairdir. Mekke'de Müslümanların gündemini inen ayetler ve onları öğrenme çabası meşgul ediyordu.

Hz. Peygamber'in vurguladığı iki ilahî mesajdan öncelikli olanı tevhit, yani Allah'a ortak koşmamaya çağırıyordu. İkinci önemli inanç ilkesi ise ahiret inancıydı. Ahiret inancı, ilahî iradenin işaret ettiği hayatı yeryüzünde kurmak için Müslümanların davranışlarını herhangi bir

otoritenin isteğiyle değil, inançlarından gelen manevî güçle şekillendirmelerini sağlıyordu. Bu inanç, Müslümanların en büyük gücüydü.

Allah Elçisi'nin (s) Mekke'de yetiştirdiği sayıları 230 kişi kadar olan bu Müslümanlar, donatıldıkları Kur'ân bilgisiyle ilahî mesajı o gün bilinen dünyanın en ücra köşelerine taşımışlardır.

H. Muhammed'in Yetiştirdiği İlk Müslümanlar

H. Peygamber, Mekke'de açık tebliğe başladıktan sonra çok az insanın desteğini buldu. Ona inanan insanlar, büyük bir özveriyle kendisine destek verdiler. Aslında bu insanların diğer Mekkelilerden önemli bir farkları yoktu. Hatta Müslüman olmasalardı, herhangi bir Mekke Arap gibi hayatlarını orada geçirerek ölüp gideceklerdi.

H. Peygamber, tebliğ çalışmalarıyla birlikte, arkadaşlarının eğitimini de üstlendi. Hem kendisine gelen vahiyle, hem de konuşmaları ve davranışlarıyla arkadaşlarını eğitiyordu. Bunların bazılarını yanında görevlendiriyor, vahiy kâtipliği gibi bazı görevler veriyor; bazen de küçük müfrezelerin başında komutan olarak keşif, istihbarat ya da tebliğ amacıyla diğer Araplara karşı gönderiyordu.

Bizzat katıldığı savaşlarda yanında bulunan arkadaşları, onun savaş taktiklerinden ve davranışlarından ders alıyorlar, yaptığı anlaşmalarda yanında bulunuyorlar, Medine'deki faaliyetlerinde ona yardımcı oluyorlardı. Bu bakımdan H. Peygamber'in her davranışı, onlar için önemli bir dersti.

H. Peygamber'in vefatından hemen önce başlayan sahte peygamberlerin ayaklanmalarını, onun vefatıyla merkezî otoriteye karşı çıkan Araplar izledi. Resûlullah'ın (s) arkadaşlarının buradaki tutumları çok büyük öneme sahipti. Peygamber vefat etmişti ve artık kendi ayaklarının üzerinde durmak zorundaydılar.

Hız. Peygamber'in yakın arkadaşı Hız. Ebû Bekir halife seçilince İslâm otoritesini parçalayıcı tutumlara müsamaha göstermedi. Kısa sürede birliğı sağlayarak o günlerde karşı çıkılmaz kabul edilen iki büyük devlet olan İran ve Bizans'a karşı cihat ilan etti. Komutan olarak görevlendirdiğı kişiler, Hız. Peygamber'in arkadaşlarıydı. Bu komutanlar, kısa sürede düşmanlarını bile hayretler içinde bırakan başarılar elde ettiler. Gerçekten de teçizat ve askerî eğitim açısından düşmandan çok geri olmalarına rağmen büyük bir mücadele azmi ve sebat göstererek gittikleri yerleri fethettiler. Asker sayısı bakımından aralarında mukayese yapılamazdı.

Fatihler, fetihleri sadece askerî başarılarla sağlamadılar. Asıl fethi, insanlara karşı sergiledikleri tutumlarıyla ve ahlaklarıyla gerçekleştirdiler. Bunun için birçok şehrin fethi, çarpışma meydana gelmeden mümkün oldu.

Hız. Peygamber'in yetiştirdiğı arkadaşları, devlet kurumlarını da kurarak geliştirdiler. Daha onun vefatının üzerinden 20 yıl geçmeden Mısır, İran, Irak ve Suriye gibi geniş memleketleri hâkimiyetine alan bir devlet mekanizması geliştirdiler. Başarı, onların başını döndürmedi. Yaptıkları işte Allah'ın rızasını gözettiler.

Bu insanların başarılarında Hız. Peygamber'in büyük payı inkâr edilemez. Onun vefatıyla İslâm vahyi kesildi; ama İslâm'ın bir dünya dini olması, arkadaşlarının çabasıyla gerçekleşti.

Muhacire Ensâr Olmak

İnsanlık tarihine göz gezdirildiğinde çeşitli sebeplerle meydana gelmiş irili ufaklı birçok göç hadisesiyle karşılaşırız. Bu göçler, önemli etkiler bırakmıştır. Dünyada ortaya çıkan büyük medeniyetler, bir göçün ardından gelişmiştir. Zira göçler sayesinde farklı

kültürlere sahip topluluklar, bir araya gelerek birikimlerini paylaşırlar; birbirlerini geliştirirler. Bu durum, toplumlara yeni bir dinamizm kazandırır. İslâm medeniyeti de Mekke'den Medine'ye gerçekleştiren göçün ardından inkişaf etmiştir. Allah Resûlü'nün Mekke'de başladığı ve Medine'de daha rahat bir ortamda sürdürdüğü tebliğ faaliyetine muhatap olup Müslümanlar, örnek davranışlarıyla ve İslâm'ı uzak diyarlara ulaştırma çabalarıyla kısa sürede insanlığı son ilahî mesajla tanıştırmışlardır.

Göçler, aynı zamanda toplumlara ekonomik dinamizm de kazandırmıştır. Göç sürecinde hem insanların karşılaşmasının doğurduğu ilişkiler, hem de yardımlaşma artar. Zira göç koşulları, bazen oldukça ağır olduğu için yardımlaşma ve dayanışmaya daha çok ihtiyaç duyulabilir. İster göç sürecinde olsun, ister diğer zamanlarda olsun infak, İslâm'ın teşvik ettiği güzel davranışlardan biridir. Yüce Allah, şöyle buyurur: *“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”*⁵

Tarihte meydana gelen göçlerin önemli bir kısmı, yaşanan yerde güvenliğin ortadan kalkması sebebiyle, güvenli bir yer bulmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Günümüzde de bu süreç devam etmektedir. Göçmen sorunu halen dünyanın en önemli sorunlarından biridir. Son yıllarda ülkemize Suriye'den büyük kitleler halinde göçler olmuştur. Suriyeli kardeşlerimizin yaşadığı sıkıntı, tarihimizde karşılaştığımız önemli göçlerden sadece biridir. Geçmiş yıllarda Irak'ta yaşanan saldırılar sırasında oradan binlerce kardeşimiz memleketimize gelmiş ve ülkemizdeki kardeşlerinin misafirperverliğiyle karşılanmışlardır.

5 Bakara 2/261.

Geçen asırda Batılı emperyalistler yurdumuzu parçalayıp onlarca ülkeye bölünmesine sebep olan oyunu oynarken milyonlarca kardeşimiz başta Balkanlar olmak üzere İslâm dünyasının çeşitli yerlerinden göç ettirildiğinde de büyük kitleler halinde vatanları olarak bildikleri ülkemize sığınmışlardı.

İslâm Tarihinin en önemli göçlerinden biri olan, Hz. Peygamber'in ve arkadaşlarının Mekke'den -Allah Elçisi'nin (s) hicretinden sonra Medinetü'r-Resûl [Elçi'nin Şehri] adını alan- Yesrib'e kutsal göçlerinde ortaya çıkan dayanışma ve kardeşlik ruhu, İslâm medeniyetinin dayanışma, yardımlaşma ve mazluma sahip çıkma anlayışını geliştiren önemli dinamiklerin başında gelmektedir. Bu sebeple bugün ülkemizdeki milyonlarca Suriyeli kardeşimiz, kardeşleri olarak bizim yanımıza sığınmışlar, ülkemiz de onlara kucak açmıştır. Zira sahip olunan imkânları paylaşmak, mağdur ve mazluma destek olmak, medeniyetimizin bize öğrettiği yaşatılması gereken en önemli değerlerden biridir. Bencil insanlar yetiştiren medeniyetlere mensup olanlar, bu fedakârlığı anlamakta zorlanabilirler.

Hız. Peygamber, Mekke'de tebliğ imkânlarının kalmadığı, insanların çıkış yolu bulmakta zorlandıkları, ancak Allah'ın rahmetinden ümit kesmedikleri bir zamanda, Yesrib'te yeni filizler açmaya başlamıştı. Birinci Akabe görüşmesinde Müslüman Hazrec kabilesine mensup altı kişinin ardından kısa sürede İslâm, hemen hemen Yesrib'in her evine girmişti.

Bütün çabalarına rağmen Mekke'de dinlerini rahatlıkla yaşayabilecekleri ortamı bulamayan Müslümanlar, rahat nefes alabilecekleri başka bir yere göç etmenin dışında çare bulamıyorlardı. Nitekim daha önce peygamberliğin 5. yılında Habeşistan'a hicret etmişler; ancak kısa süre sonra müşriklerin Hız. Peygamber'e (s) baskı yapmaktan

vazgeçtikleri söylentileri üzerine özledikleri memleketlerine döndüklerinde değişen bir şey olmadığını görmüşlerdi. İlerleyen zamanda baskılar artmıştı. Öyle ki, Hz. Peygamber'i (s) yalnızlaştırmak isteyen müşrikler baskılarını, kabilesi olan Hâşimoğullarına yöneltmişlerdi. Üç yıl süren sosyal ve ekonomik ambargoya rağmen Allah'ın Elçisi'ni (s) davasından vazgeçiremedikleri gibi akrabalarına da geri adım attıramamışlardı.

Ambargonun kaldırılmasından kısa süre sonra İslâm, Medine'de yayılmaya başlayınca Hz. Peygamber, nübüvvetin 11. ve 12. yıllarında hac döneminde Mekke'de Akabe mevkiinde Medineli Müslümanlarla yaptığı görüşmelerin akabinde baskıya maruz kalan Müslümanları Medineli kardeşlerinin yanına gönderme kararı aldı. O dönemin şartlarında göç, oldukça zor bir süreçti. Ancak baskı da dayanılır gibi değildi.

İkinci Akabe Biati, peygamberliğin 13. yılının sonunda (m. 622) Zilhicce ayının ortalarında yapılmıştı. Bundan günler sonra hazırlıklarını tamamlayabilen Müslümanlar, küçük kabileler halinde Medine'ye gitmek üzere yola çıktılar. Bazıları yalnız hicret ederken, çoğu küçük kabileler halinde gitmeyi tercih etti. Müşriklerin engellemeleri sebebiyle hicret, genellikle gizli olarak gerçekleştiriliyordu.

Resûlullah'ın (s) Ashabından Medine'ye ilk giden kişi, Mahzûmoğullarından Ebû Seleme b. Abdülesed'dir. Bu zat, İkinci Akabe Biati'nden bir yıl önce hicret etmişti. Ancak tebliğ yapmak amacıyla ve görevli olarak Medine'ye ilk giden kimseler Mus'ab b. Umeyr ile Abdullah b. Ümmü Mektûm'du. Sonra Amr b. Yâsir ile Bilâl el-Habeşî hicret etmişlerdi.

İkinci Akabe Biati'nden sonra Hz. Peygamber'in hicrete izin vermesi üzerine ilk defa Âmir b. Rebîa ve hanımı Leylâ bt. Ebî Hasme

hicret ettiler. Hicrete güç yetirenlerin hepsi Zilhicce ayının sonlarından Safer ayının sonuna kadar yaklaşık iki aylık sürede Medine'ye gitmişlerdi. Hicret etmelerine engel olunan ya da hicrete güç yetiremeyen az sayıdaki Müslümanın dışında Mekke'de Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir ile aileleri ve Hz. Ali ile annesi kalmıştı.

En acı göç olaylarından biri Hz. Peygamber'in halasının oğlu Ebû Seleme, eşi Ümmü Seleme ve küçük oğullarının göçüydü. Ebû Seleme, önce eşiyle birlikte Habeşistan'a hicret etmiş; ancak bir süre sonra Mekke'ye dönmüştü. Akrabalarının baskısı Habeşistan'dan sonra da devam edince daha Müslümanlar Medine'ye hicret etmeye başlamadan eşini ve çocuğunu alarak yola çıktı. Mekke'den henüz ayrılmıştı ki, eşinin akrabaları önlerini kestiler. Kız kardeşlerini alıp başka yere götürmelerine izin vermeyeceklerdi. Bunun üzerine Ebû Seleme'nin kardeşleri bu durumda çocuğu annesine bırakmayacaklarını söylediler. Zira Arap örfüne göre çocuk erkeğe ve dolayısıyla onun ailesine aitti.

Eşini ve oğlunu yanına alamayan Ebû Seleme yalnız hicret etti. Çocuğu bir yerde, hanımı ise başka yerdeydi. Ümmü Seleme, her gün çıkar, kocası ve çocuğu için ağlardı. Bu duruma şahit olan bir akrabası, kardeşlerinden eşinin yanına gitmesine izin vermelerini rica ederek onları ikna edince, gitmesine izin verdiler. Bunun üzerine Ebû Seleme'nin kardeşleri de çocuğunu verdiler. Ümmü Seleme, çocuğunu alarak günlerce süren meşakkatli bir yolculukla eşinin yanına ulaşabildi.

Suheyb b. Sinân er-Rûmî'nin hicreti de ilginç oldu. Medine'ye gitmek üzere yola çıktığında Mekkeliler, sahip olduğu malları Mekke'de kazandığını söyleyerek hicret etmesine engel olmak istediler. Suheyb, mallarını Mekke'de bırakması halinde hicret etmesine izin verip vermeyeceklerini sordu. Müşrikler izin vereceklerini

söyleyince mallarının hepsini onlara bırakarak tek başına Medine'ye gitti. Kur'ân-ı Kerim'de onun bu tavrına şu ayetin işaret ettiği rivayet edilir: *“İnsanlardan öyleleri var ki, Allah'ın rızasını almak için kendini ve malını feda eder. Allah da kullarına şefkatlidir.”*⁶

Mekkeli Müslümanlardan Ayyâş b. Ebî Rebîa, Hz. Ömer'le beraber hicret edip Kubâ'ya ulaştıktan sonra amcaoğulları ve anne bir kardeşleri olan Ebû Cehil b. Hişâm ve el-Hâris b. Hişâm onun peşinden Medine'ye gittiler. Ona, annesinin başına tarak vurmayaacağına ve güneşte oturacağına dair yemin ettiğini söyleyerek geri dönmesi için ikna etmeye çalıştılar. Anlattıkları üzerine Ayyâş annesinin durumuna acıdı. Bazı Müslümanlar onlara inanmamasını söyledilerse de, annesinin yeminini yerine getirmek ve Mekke'de kalan mallarını alıp geri dönmek üzere Ebû Cehil ve el-Hâris b. Hişâm ile birlikte yola çıktı. Yolda kendisini kandırarak bineğinden indirdiler ve bağlayıp Mekke'ye götürdüler. Ayyâş'ı bağlı olarak Mekke'ye götüren iki İslâm düşmanı yaptıklarını, “Bizim beyinsizlerimize yaptığımızı, siz de beyinsizlerinize yapın!” sözleriyle diğer müşrikleri benzer şekilde davranmaya teşvik ettiler. Hz. Peygamber hicret ettikten sonra müşriklerin hapsedtikleri Ayyâş b. Ebî Rebîa ile Hişâm b. el-Âs'ı kimin kurtarabileceğini sorması üzerine, Hâlid b. Velîd'in kardeşi olan el-Velîd b. el-Velîd b. el-Muğîre bu göreve talip olarak Mekke'ye gizlice gidip onları kurtardı.

Medine küçük köylerden meydana gelen bir bölgeydi. Herkesin ancak kendisine yetecek bir evi vardı. Maddî imkânları da oldukça kısıtlıydı. Buna rağmen İkinci Akabe Biati'nde Hz. Peygamber'i, eşlerini ve çocuklarını korudukları gibi koruyacaklarına dair söz vererek memleketlerine davet etmişlerdi.

6 Bakara 2/207.

Mekke'den hicret eden Müslümanlardan Yesrib ve çevresindeki köylerde tanıdığı olanlar, önce onların yanına sığınarak yeni yurtlarına alışmaya çalıştılar. Bekârlar ve hanımlarını getiremeyenler, önce Kubâ köyünde, bekâr olan Sa'd b. Hayseme'nin evine yerleşmişlerdi. Bu sebeple onun evine "Bekârlar Evi" deniyordu.

Hız. Peygamber, hicret edince önce Kubâ köyüne indi. Burada birkaç gün kaldı. Bu süre zarfında Müslümanlarla bir araya gelerek onlara ilahî mesajı anlatıyordu. Buradan Yesrib'e gittikten sonra toplumdaki birliği geliştirmek ve pekiştirmek için bazı çalışmalar yaptı. Öncelikle şehrin maddî kaynakları oldukça yetersizdi. Herkesin barınabileceği yeterlilikte evi yoktu. Göç edenler birkaç yüz kişiydi; ancak şehrin imkânları sorunsuz barındırılabilmelerini sağlayacak durumda değildi.

Allah Elçisi'nin (s) hicretinden sonra ilk yaptığı işlerden biri, Mescid-i Nebvî'nin temellerini atmak oldu. Burasının Müslümanları birleştiren, onları ümmet haline getiren bir merkez olması uzun zaman almadı. Allah'ın Elçisi evli olmayan ya da kalacak yer bulamayanlar için mescidin bir bölümünün üstünü kapatarak barınak haline getirdi. Burada kalanlar hem barınma ihtiyaçlarını karşılıyorlardı, hem de birer tebliğci olmak üzere dinî eğitim alıyorlardı. Bunlara, kaldıkları yerin ismine izafetle Suffe Ashabı denir. İslâm tarihinde önemli bir yere sahiptirler.

Hız. Peygamber döneminden itibaren Allah rızası için yurtlarını terk edip göç edenlere "muhacir" Allah rızasını umarak onlara destek olanlara da "ensar" denmiştir. Muhacir ve Ensâr, Kur'ân-ı Kerim'de övülmüştür:

"İman edip hicret eden ve Allah yolunda cihat edenler ve (Muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya; işte onlar gerçek

müminlerdir. Onlar için bir bağışlanma ve bol bir rızık vardır. Daha sonra iman edip hicret eden ve sizinle birlikte cihat edenlere gelince, işte onlar da sizdendir. Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha layıktırlar. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁷

“İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir. İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir. Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, sizinle aralarında sözleşme bulunan bir kavme karşı olmadıkça, yardım etmek üzerinize borçtur. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.”⁸

Hz. Peygamber'in (s) Medine'ye hicretinden sonra imkânı olan Müslümanlar, hicret etmekle mükellef tutuldu. Kur'ân-ı Kerim'de imkân bulunduğu halde hicret etmeyenlerin durumu şöyle anlatılır:

“Kendilerine yazık eden kimselere, canlarını alırken melekler, ‘Ne işte idiniz?’ dediler. (Bunlar), ‘Biz yeryüzünde çaresizdik.’ diye cevap verdiler. Melekler de, ‘Allah'ın yeri geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya?’ dediler. İşte onların barınağı cehennemdir; ne kötü bir gidiş yeridir orası! Erkekler, kadınlar ve çocuklardan (gerçekten) aciz olup hiçbir çareye gücü yetmeyenler, hiçbir yol bulamayanlar müstesnadır.”⁹

Hz. Peygamber de Muhacirlerden ve Ensâr'dan olmanın önemini şu hadislerinde veciz bir şekilde ifade etmektedir: “Eğer hicret (şerefi) olmasaydı Ensâr'dan bir fert olmak isterdim.”¹⁰

7 Enfâl 8/74-75.

8 Enfâl 8/72.

9 Nisâ 4/97-98.

10 Müslim, “Zekât”, 139.

Hız. Peygamber, Müslümanların karşılaştıkları sorunları asgari düzeye indirmek ve İslâm cemaati içinde dayanışmayı artırmak amacıyla hicretin 1. yılında Muhacirlerden ve Ensâr'dan bir grup Müslümanı Enes b. Mâlik'in evinde kardeşleştirdi. Böylece bir Muhacir ile bir Ensârî doğrudan birbirlerinden sorumlu tutuldu. Bu sorumluluk karşılıklıydı.

Medineli Müslümanlar, büyük fedakârlıklarla muhacir kardeşlerinin hayatlarını kolaylaştırmak için çaba harcadılar. Medine'ye hicret eden Müslümanlar kısa sürede şehre uyum sağladılar. Ensâr'ın fedakârlığı, dillere destan olacak nitelikteydi. Onların ilgisi, Allah rızası için yurtlarını terk eden Muhacirlere güven verdi ve onları saygın bir konuma kavuşturdu.

Hız. Peygamber (s), bir denge unsuru olarak zaman zaman karşılaşılan sorunları çözdü. Sorunlara zamanında müdahale ederek, küçük olayların büyümesine engel oldu. Böylece, tarihte eşine az rastlanan bir dayanışma, fedakârlık ve hatta diğerkâmlık örneği gösterildi. Hız. Peygamber, Müslümanların bir vücudun organları gibi olduğunu ifade eder. Buna göre bir organın rahatsızlığı diğer organların da acıyı hissetmelerine sebep olur. Bu anlayış, Müslümanlar arasında dayanışma ve yardımlaşma kültürünü geliştirmiştir.

Resûlullah'ın (s) gerçekleştirdiği kardeşleştirme, Müslümanların birbirlerine karşı ekonomik açıdan sorumlu olmalarını gerektiriyordu. Hatta birbirlerine varis oluyorlardı. Ancak Bedir savaşıdan sonra nazil olan şu ayet-i kerime ile kardeşleştirilen Müslümanların birbirlerine varis olmaları uygulaması kaldırıldı: *“Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha layıktırlar. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”*¹¹ Böylece kardeşleştirme

11 Enfâl 8/75.

sonucu doğan veraset uygulamasına son verilirken kardeşleştirilen Müslümanlar arasındaki dayanışma devam etti.

Kardeşleştirilenler arasında göz yaşartıcı dayanışma örnekleri sergilendi. Allah Resûlü (s), Abdurrahman b. Avf'ı Ensâr'dan Sa'd b. er-Rebî ile kardeşleştirmişti. Sa'd ile Abdurrahman arasında şöyle bir diyalog geçti:

-Kardeşim! Ben Medine'de malı çok olan birisiyim. Malımın yarısına bak ve onu al! Nikâhımın altında iki hanım var. Onlardan birisini senin onunla evlenmen için boşayayım.

-Allah aileni ve malını sana mübarek kılsın. Bana çarşının yolunu göster!

Bunun üzerine Sa'd, Abdurrahman'a çarşayı gösterdi. Abdurrahman, akşam yaptığı alış veriştten kazandığı peynir ve yağla eve döndü.

Kardeşleştirmeden sonra Ensâr'a getirilen maddî yükümlülük herhangi bir sorun çıkarılmadan uygulandığı gibi, Ensâr daha ileri tekliflerde de bulundu. Hz. Peygamber'e giderek,

-Ey Allah'ın Resûlü! Hurmalıklarımızı muhacir kardeşlerimizle aramızda paylaşır, dediler.

Resûlullah,

-Hayır, öyle olmaz. Mülkiyeti verilmez. Ancak muhacirler çalışmalarıyla iştirak ederler; sularlar; tırmıklarlar. O zaman mahsulü aranızda paylaştırırsınız, buyurdu. Böylece Muhacirlerin adeta bir asalak olarak yaşamak yerine, hayata katılarak ve çalışarak Medineli kardeşleriyle bütünleşmelerini sağladı.

Müslümanlar Medine'nin ilk yıllarında ekonomik sıkıntı içindeydiler. Ensâr, Nadîroğullarından ele geçirilen malları dilediği şekilde

değerlendirmek üzere Resûlullah'a terk etti. Allah Resûlü, malları Muhacirler arasında dağıttı. Ensâr'dan sadece iki kişiye bu mallardan verdi. Allah Resûlü Ensâr'a,

-Muhacir kardeşlerinizin malları yok. İsterseniz bu mallarla sizin mallarınızı aranızda bölüşeyim. İsterseniz mallarınız sizin olsun. Bu malları onlar arasında paylaştırayım, dedi.

Ensâr,

-Bu malları onlar arasında paylaştı. Bizim mallarımızdan da dediğini onlara ver, dediler.

Yardımlaşma ve dayanışma sadece kardeşleştirilenlerin birbirlerine karşı sorumlu tutuldukları bir yükümlülük değildi. Bütün Müslümanlar, imkânlarını din kardeşleriyle paylaşmak için çaba harcıyorlardı. Bir gün bir Müslüman Hz. Peygamber'e giderek,

-Ey Allah'ın Resûlü! Açlıktan zayıfladım, dayanacak gücüm kalmadı, dedi. Resûlullah, kendisine yemek vermeleri için onu Müminlerin Annelerine gönderdi. Ancak Müminlerin Anneleri,

-Bizim yanımızda sudan başka bir şey yok, diyerek adamı geri gönderdiler. Bunun üzerine Resûlullah yanında bulunanlara,

-Şu aç kim yemeğine ortak eder, diye sordu. Ensâr'dan bir kişi ayağa kalkarak adamı misafir etmek istediğini söyledi. Misafir ile evine giderek eşine,

-Haydi, Resûlullah'ın misafirini ağırla, dedi. Kadın,

-Çocukların azığından başka evimizde bir şey yok ki, diye cevap verdi.

Kocası,

-O yemeği getir, ışığı yak, çocuklarını da uyut, dedi.

Kadın da akşam yemek yeneceği sırada yemeği hazırladı. Işığı yakıp çocuklarını uyuttu; sonra kalkarak kandili düzeltir gibi yapıp kazayla ışığı söndürdü. Karı-koca misafire onunla beraber yemek yedikleri hissini verecek şekilde sesler çıkardılar. Böylece bütün yemeği ona bırakıp aç gecelediler. Sabah olunca ev sahibi Resûlullah'a gitti. Resûlullah onu görünce,

-Bu gece Allah hoşnut oldu.” buyurdu. Bu olay üzerine, “*Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.*”¹² ayetinin nazil olduğu anlatılır.

Birbirlerine sahip çıkan bu bir avuç Müslüman, çok geçmeden o dönemin en güçlü devletlerin biri olan Bizans İmparatorluğunun topraklarının önemli bir kısmını fethederek ve Sasani İmparatorluğunu yıkarak bu bölgelerde yaşayan insanların İslâm ile müşerref olmalarını sağlamışlardır. Bugün Müslümanlar arasında olması gereken dayanışmanın gereğinin yapılması gelecekte onları güç ve izzet sahibi kılacağını söylemek kehanet değildir.

Veda Hutbesinde Nebvî Topluma Mesajlar

Hz. Muhammed (s), Allah'ın elçisi olarak görevli bulunduğu 23 yıl boyunca, insanları İslâm'a çağırarak amacıyla sayısız konuşmalar ve sohbetler yapmıştır. Kuşkusuz onun konuşmalarının önemli bir bölümünü Kur'ân'dan okuduğu pasajlar oluşturmaktaydı. Bunun

12 Haşr 59/9.

yanında kendisine sorulan sorulara ve açıklama taleplerine cevap veriyor, önemli konular vesilesiyle ya da Cuma günleri hutbeler irat ediyor ve Kur'ân'ın açıklaması niteliğinde konuşmalar yapıyordu. Onun en önemli konuşmalarından birisi olan ve vefatından yaklaşık 80 gün önce yaptığı konuşma, hutbelerinin en meşhurlarındandır. Veda hutbesi olarak bilinen konuşma, Resûlullah'ın (s) Medine'ye hicretinden sonra yerine getirdiği yegâne hac farızası sırasında Arafat'ta yapılmıştır. Veda hutbesinin Resûlullah'ın (s) elçilik görevinin özeti görünümü verdiği söylenebilir. Hutbenin başında, belki de bir daha görüşemeyeceklerini hatırlatan Hz. Peygamber (s), konuşmasının sonunda görevini yerine getirip getirmediği sorusunu Ashabına yönelterek onları Allah'ın huzurunda şahit tutmuştur. Resûlullah (s), ölümünün yaklaştığını hissettiği için sanki Allah'ın (c) elçiliğini yaptığı 23 yılda yerleştirmek istediği evrensel kuralların özetini sunmuş ve İslâm'ın bazı hükümlerini hatırlatmıştır.

Hz. Peygamber'in bu hutbesini, elimizdeki metinlerde mevcut olan bazı ufak farklılıklara değinmeden maddeler halinde değerlendirmek istiyoruz.

- Müslümanın Mukaddesleri: Resûlullah (s), daha hutbenin başında insanoğlunun sahip olduğu üç şeyin mukaddes olduğunu vurgulamıştır. Bu mukaddeslik, dince kutsal sayılan içindeki bulundukları güne, kutsal aylara ve Mekke'nin mukaddeslik durumuna benzetilmiştir. Mukaddes olan üç şey can, mal ve namustur.

- Din kardeşliği: Cemiyetin selameti, insanların dine doğru bir şekilde sarılmalarına bağlıdır. Dinin haricindeki ideolojiler ve amaçlar toplumu, gerçek anlamda birleştiremez; insana hem ruhi, hem de maddi mutluluğu sağlayamaz. Gerçek din dışındaki anlayışların, insanlık için ancak tefrika, savaş ve kan getirdiği tarih boyunca

müşahede edilmiştir. Bunun için Hz. Peygamber (s) din kardeşliğini, diğer amaçların önüne çıkarmış ve Müslümanların birbirlerinin haklarına tecavüz etmelerinin helal olmadığını belirtmiştir.

- Kadın Hakları: Hz. Peygamber'in üzerinde durduğu önemli hususlardan birisi, kadının durumudur. O, bu hutbesinde erkeklere kadınların haklarını gözetmelerini ve onlar hususunda Allah(c)'tan korkmalarını tavsiye etmektedir. İki tarafın da birbirleri üzerinde hakları olduğunu vurgulayan Allah'ın Elçisi, erkeğin hakkını kadınların evlerini, kocalarının hoşlanmadıkları hiç kimseye çiğnetmemeleri, kadınların haklarını da yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarının karşılanması şeklinde belirlemiştir. Şüphesiz Resûlullah (s), kadınları bir meta olarak gören cahiliye anlayışını yıkmak için risalet görevi süresince mücadele vermiş ve kadının da bir insan olduğunu öğretmiş, bununla ilgili pek çok düzenleme yapmıştır. Bu hutbede İslâm'ın getirdiği yeniliklerin bir kaçına değinilerek meselenin önemine işaret edilmiştir.

- Kölelerin Durumu: Hz. Peygamber'in bu hutbede Müslümanlara hatırlattığı en önemli hususlardan birisi, kölelerle olan ilişkileri düzenleyen sözleridir. Kölelerin de hürler gibi Allah'ın kulları olduklarını belirten Resûlullah, onların da hürlerin yaşam standartlarına uygun yaşamalarının sağlanmasını, "Onlara kendi yediklerinizden yedirin ve giydiklerinizden giydirin." sözleriyle açıklamıştır.

- Kişinin Kendisine Karşı Sorumluluğu: Resûlullah (s), kişinin yaşadığı toplumdaki diğer insanlardan başka kendi kendisine karşı da sorumlu olduğunu, "Kendinize zulmetmeyiniz, kendinizin de üzerinizde hakkı vardır." sözleriyle ifade etmiştir. İnsanın kendine karşı sorumluluğu aklını, nefsinin ve hislerinin önüne geçirerek, onu Allah'ın (c) hizmetine sunması, Allah'ın (c) emir ve yasaklarına uyması, helal

kıldığı şeylerden meşruiyet dairesinde yararlanması, haramlardan da uzaklaşmasıdır.

• **Kan Davaları:** Kan davaları toplumun önemli bir yarasıdır. Genellikle devlet geleneğinin gelişmediği ve cehaletin yoğun olduğu toplumlarda kan davalarının fazla olduğu bilinmektedir. Resûlullah (s), bir lider olarak suçluların bulunup cezalandırılmaları görevinin devletin yükümlülüklerinden olduğunun bilincindeydi. Diğer taraftan kan davalarında adalet gözetilmiyor, maktule karşı çoğu zaman katil değil, onun akrabalarından biri ya da birileri öldürülüyor ve karşılıklı adam öldürme, kuşaklar boyu devam edebiliyordu. Bu önemli mahzur göz önüne alındığında, cemiyetin selameti için Resûlullah'ın (s) kan davası gibi toplumu bölen, insanları birbirine düşman eden ilkel geleneklerin kaldırılması için gösterdiği gayret rahatlıkla anlaşılabacaktır. O, cahiliye çağından kalma kan davalarının kaldırıldığını ifade ederken, ilk kaldırdığı kan davasının amcazadesi Rabia'nın kan davası olduğunu açıklamıştı. Bu durum, aynı zamanda Hz. Peygamber'in İslâm'ın emir ve yasaklarını kendisine ve ailesine tatbik ettiğinin ve kimseyi bundan muaf tutmadığının sayısız delillerinden birisidir. Onun devrinde kanunlar zayıf ve güçsüzler için farklı değil, herkese eşit uygulanıyordu.

• **Suçların Şahsiliği:** İşlenen suçtan dolayı sadece suçlunun sorumlu tutulması tartışmasız kabul edilen, evrensel bir hukuki kuraldır. Ancak asrımızda bile bunun rahatlıkla çiğnendiğini müşahade etmek zor değildir. Bir suçlunun ailesinin, akrabalarının, çevresinin cezalandırıldığı neredeyse tuhaf karşılanmayan hallerden kabul edilecektir. Tarihte bazı kişilerin işledikleri siyasi suç yüzünden bir milletin mahkûm edildiği, çocukların, kadınların, yaşlıların hunharca öldürüldüğü müşahade edilmiştir. Resûlullah (s), “Her katil suçundan kendisi

mesuldür. Hiçbir katilin işlediği suç, çocuklarına şamil olmaz. Hiçbir oğlun veya kızın suçu babayı sorumlu kılmaz.” diyerek, medeniyetin zirvesine ulaşıldığının iddia edildiği bir zamana 14 asır önceden seslenmekte, işlenen vahşetleri adeta yüzümüze çarpmaktadır.

- İktisadi Meseleler: Dinin hem fert, hem de cemiyet bağlamında yaşanmasının ideal bir toplum meydana getirmeye bağlı olduğunu hayatı boyunca müşahade eden Hz. Peygamber, yukarıda zikrettiğimiz düzenlemelerin dışında ekonomik meselelere de önemli çözümler önermiştir. O, -başka konuşmalarında ve Kur’ân-ı Kerim’de ifade edildiği gibi- faizin haramlığını bir kez daha vurgulamıştır. Burada da işe kendi ailesinden başlamış ve ilk kaldırdığı faizin amcası Abbas’ın faizi olduğunu belirtmiştir. İslâm’dan önce Mekkeli zenginlerin hemen hepsi tefecilik işi de yapıyorlar; böylece zenginliklerine zenginlik katıyorlar, fakirleri sömürerek daha da fakirleşmelerine neden oluyorlardı. Resûlullah (s), faizin kötü olduğunu ve ondan sakınılması gerektiğini de, “(Faizle iştigal etmek suretiyle) ne zulmediniz, ne de zulme uğrayınız.” sözleriyle ifade etmiştir.

- Miras: Miras hukukuna taalluk eden meselelere de değinen Hz. Peygamber, “varise vasiyetin gerekmediğini, çocuğun kimin döşğinde doğmuşsa ona ait olduğunu, zina edenin mahrumiyeti bulunduğu” kurallarını hatırlatmıştır. O, ayrıca “Babasından başkasına ait soy iddia eden soysuz ya da efendisinden başkasına intisaba kalkan nankör, Allah’ın gazabına, meleklerin lanetine ve bütün Müslümanların ilencine uğrasın! Cenab-ı Hak bu gibi insanların ne tövbelerini, ne de adalet ve şahadetlerini kabul eder.” diyerek kişilerin asıllarını inkâr etmelerinin kötülüğünü vurgulamıştır.

- Lidere İtaat: Allah’a itaat eden toplumun bütün fertleriyle uyum içinde olmak, Müslümanın amaçlarındanıdır. Müslümanın

liderine itaati de bu uyumun bir parçasıdır ve dinen sevabı gerektirir. Liderin zengin, soylu ya da güçlü olması itaatin şartlarından değildir. Bu hususta Resûlullah (s) şöyle demektedir: “Müslümanları doğru yola ileten kişi kesik burunlu bir köle de olsa ona itaat edin ki Cennete giresiniz.”

- İtidal: Şüphesiz İslâm, dinler arasında en sadesi ve mutedilidir. Dinimiz, Müslümandan dünyasıyla ahireti arasında dengeli bir hayat yaşamasını istemektedir. Resûlullah (s) da hutbesinde aşırılıklardan kaçınılmasını öğütlemektedir.

- Gericilik: İslâm’dan önce, cahiliye döneminde mevcut olan çapulculuğun, kan davalarının ve haksız yere adam öldürmenin kötülüğü konusunda Müslümanların dikkatini çeken Hz. Peygamber, hutbesinin bir yerinde şöyle demektedir: “Yarın Rabbinize kavuşacaksınız ve bugünkü her hal ve hareketinizden muhakkak sorulacaksınız. Sakın benden sonra eski sapıklıklara dönüp de birbirinizin boynunu vurmayınız.” Resûlullah (s), toplum düzenini bozucu, insanı Allah’a kulluk yapmaktan alıkoyan adetlere dönülmemesini istemiş ve “İslâm’dan önceki döneme ait bütün cahiliye adetlerini ayağımın altına alıp çiğniyorum.” diyerek şirk dönemini kapatmıştır.

- İrkçilik: Şüphesiz ırkçılık, cahiliye döneminin en çirkin anlayışlarından. Kan bağından ötürü insanların bazılarını diğerlerine üstün tutan zihniyeti yok eden İslâm, üstünlüğün Allah’a kullukta olduğu esasını getirmiştir. Resûlullah (s), ırkçılığın yanlışlığını şu sözleriyle Müslümanın zihnine kıyamete kadar naksetmiştir: “Ne Arab’ın Arap olmayana, ne de Arap olmayanın Arab’a hiçbir üstünlüğü yoktur. Bütün insanlar Âdem’den, Âdem ise topraktır.”

Bugün, insanca yaşamamız ve izzetimizi korumamız için onun getirdiği dinin kurallarına, emrettiği birliğe, tavsiyelerine ne kadar da ihtiyacımız var! Allah'ın salât ve selamı onun üzerine olsun.

Nebevî Ahlak

Sorumluluk

İnsan olarak toplum içinde yaşamak zorundayız. Bu mecburiyet, bize bazı sorumluluklar yüklemektedir. Sorumluluklarını yerine getirmeyen kişilerin çoğunlukta olduğu bir toplumda yaşamamanın getireceği zorluklar, iyi bir ahlaka sahip insanlara kaçınılmaz bir şekilde yansır.

Sorunlu bireylerden meydana gelen bir toplum içinde huzurlu bir hayat yaşamak mümkün değildir. Zira aileden başlayarak sosyal ilişkilerimizin gerektirdiği kadar genişleyen daireler halinde sürekli insanlarla muhatabız. O halde her zaman ahlaklı olmak, marufa uygun davranışlar ortaya koymak ve elimizden geldiği kadarıyla insanları doğruya yönlendirmek için gayret göstermeliyiz. Yaşadığı toplumdaki gelişmelere ilgisiz kalan bir insanın, başta kendisine karşı sorumluluklarını hakkıyla yerine getirmediğini söylememiz gerekir. Ahlakî açıdan yozlaşmış bir toplum içinde yaşayan bir insan, zaman içinde o toplumun değerlerini kanıksamaya ve onlar gibi düşünmeye başlar ki bu da o insan için kendi değerlerini ve kişiliğini yitirmesi demektir. Kuşkusuz, *“inandığı gibi yaşayamayan insanlar, bir süre sonra yaşadığı gibi inanma”* çelişkisiyle karşı karşıya kalırlar.

Yaşadığı toplumdaki gelişmelerden uzak kalan bir insanın tav-
rını Hz. Peygamberin anlattığı şu hikâye ne güzel tasvir etmektedir:
“Allah’ın hududuna riayet edenle, riayet etmeyenlerin durumu, bir
geminin üst kısmını ve alt kısmını paylaşmak için kura çeken bir top-
luluğa benzer. Neticede bir kısmı aşağıya, bir kısmı yukarıya yerle-
şirler. Aşağıdakiler, su almak için yukarıdakilerin üzerinden geçi-
yorlar ve onları rahatsız ediyorlardı. Aşağıda kalanlardan biri eline
bir balta alarak geminin dibini delmeye başladı. Yukarıda kalanlar
gelip “Ne yapıyorsun?” diye sordular. “Benim yüzümden rahatsız
oldunuz. Suyu da ihtiyacım var!” diye cevap verdi. Eğer ona engel
olurlarsa hem onu hem de kendilerini kurtarırlar; eğer onu serbest
bırakırlarsa hem onu hem de kendilerini helâk ederler.”¹³

İnsanlar, dünyanın neresinde yaşarlarsa yaşasınlar ilişki içinde
olacakları bir çevre olacağına göre bu çevreyi ahlakî açıdan geliştirmek için katkı sağlamaya mecburdurlar. Tebliğ, ister Müslümanlara, ister Müslüman olmayanlara yönelik olsun, büyük meşakkatler gerektiren, gayret ve sabır gösterilmesi gereken önemli bir görev-
dir. Kişilerin dine yönelmesi, sadece sürecin başlangıcıdır. Bir insan Müslüman olduktan sonra onun eğitilmesi, dinî tecrübesini yeterince yaşayabilmesi için ona yardımcı olmak gerekir.

İnsan olarak gelecek nesillere bırakabileceğimiz en değerli var-
lık, güzel ahlakıdır. Maddiyat, insanlar arasında dönüp dolaşır; bazı insanlar ondan yararlanırken bazıları mahrum kalır. Güzel ahlak ise insanlar arasında dolaştıkça olumlu etkisi toplum içinde yayılır ve herkes ondan istifade eder. Bilinçli bir Müslümanın hem peygamberî ahlaka uygun bir hayat yaşaması, hem de bunu çevresine yansıtması

13 Buhârî, “Şehâdât”, 30.

gerekir. Kurtuluşu sadece kendimiz için değil, bütün insanlık için istediğimizde nebevî risaletin bilincine ulaşmış oluruz.

Kardeşlik

İnsanlığın kötü gidişatı ve İslâm dünyasının içinde bulunduğu durum, Müslümanların zaman kaybetmeden kendi değerlerine dönmelerini ve bu değerleri yeniden üretmelerini zorunlu hale getirmektedir. Tarihî tecrübemiz göstermektedir ki Müslümanların bölünmüşlüğü, hiç bir Müslümana yarar sağlamamaktadır. Kuşkusuz Müslümanların, varlık nedenlerini müşterek bir bilinçle, birlik ve beraberlik içinde yaşayabilmelerine imkân verecek önemli değerlerimizden birisi, İslâm kardeşliğidir.

Bilindiği gibi her toplum, kendi bireylerini bir arada tutmak için çeşitli kimlikleri öne çıkarır. Bu, yerine göre vatandaşlık, milliyetçilik, bir ideolojiye bağlılık, bir şehre, bölgeye, kabile ya da aileye mensubiyet olabilir. Din birliği ise bu kimliklerin en önemlilerinden-
dir, hatta bize göre en önemlisidir.

Kardeşlik değerinin yeniden üretilmesi, Müslüman ülkelerde yaşanan kimlik bunalımını ve sorunları aşmaya da yardımcı olacaktır.

Yüce Allah, müminleri kardeş olarak nitelendirdiği gibi Hz. Peygamber de *“Müminler, sevgi ve bağlılıkta, tek vücut gibidirler; bir organı rahatsız oldu mu, diğer organlar da onu hisseder.”* buyurmaktadır. Böyle bir mümin olabilmek için Müslümanların İslâm kardeşliğinin gereğini yerine getirmeleri, birbirlerine karşı iyi niyetli, anlayışlı, samimi, tahammülkâr ve fedakâr olmaları gerekir.

Müslümanların tarihte zimmet ehline gösterdikleri müsamahayı kendi din kardeşlerine göstermelerinden daha doğal ne olabilir?

Müslümanların birbirlerine karşı dayatmacı, dışlayıcı ve reddedici tavırlardan vazgeçmeleri şarttır. Toplumsal ve bireysel değerlerin, başkalarına zorla kabul ettirilmesi gayretinin başarısız olduğuna dair tarihte pek çok örnek mevcuttur.

Kardeşlik, kardeşlerden birisinin istediğini diğerlerine kabul ettirmesi şeklinde uygulanmaya kalkılırsa bu durum derin düşmanlıklara neden olabilir.

Birbirimize karşı tekfir silahını yönelterek dışlayıcı bir tutum takınmak yerine kuşatıcı ve kucaklayıcı bir tavır tercih etmeliyiz. Hz. Ali, Cemel savaşında muhalifleriyle savaştığı halde, onları, “Bize isyan etmiş kardeşlerimiz” olarak nitelendirmiştir.

İslâm kardeşliğinin en canlı yaşandığı dönem, Medine dönemi olmuştur. Mekkeli Müslümanlar, Medine’ye hicret ettiklerinde birçok sorunla karşılaştılar; ancak bu sorunların üstesinden İslâm kardeşliği sayesinde geldiler.

Müslümanların birbirlerinin kardeşi oldukları bilinciyle hareket etmeleri, her yapılanın doğru kabul edilmesi anlamına gelmez. Kuşkusuz birbirimizi sorgulayacağız, yanlışlarımızı söyleyecek, eleştiride bulunacağız. Ama bütün bunlar, kardeş olduğumuzu unutmamıza sebep olmamalıdır.

Fedakârlık

Fedakârlık, Müslümanın önemli özelliklerinden biridir. Hz. Peygamber’in yetiştirdiği ilk Müslümanlar arasında fedakârlığın birçok örnekleriyle karşılaşırız. Bunlardan biri aşağıdaki hâdisedir:

Bir gün ihtiyacı olan bir adam Hz. Peygamber’e gelerek, “Ya Resûlullah! Açlıktan zayıfladım; tahammülüm kalmadı!” dedi.

Resûlullah, kendisine yemek vermeleri için onu hanımlarına gönderdi. Ancak hanımları, “Bizim yanımızda sudan başka bir şey yok!” diye adamı geri gönderdiler.

Bunun üzerine Resûlullah yanında bulunanlara, “Şu aç adamı kim yemeğine ortak edecek, ya da kim konuk edecek?” diye sordu.

Ensâr’dan bir kişi ayağa kalkarak, “Ben!” dedi. Adam, misafiri yanına alarak evine gitti. Eşine, “Haydi Resûlullah’ın misafirini ağırla!” dedi.

Kadın, “Evde çocukların azığından başka bir şey yok ki!” diye cevap verdi.

Kocası, “O yemeği getir, ışığı yak ve çocuklarını uyut!” dedi.

Kadın ışığı yakıp çocuklarını uyuttu; yemeği hazırladı; sonra kalkarak kandili düzeltir gibi yapıp söndürdü. Böylece karı-koca misafirle beraber yemek yiyormuş gibi yaparak sofradan kalktılar.

İkisi de aç geceledi. Sabah olunca ev sahibi Resûlullah’a gitti. Resûlullah onu görünce, “Allah, bu gece yaptıklarınızdan hoşnut oldu.” buyurdu.

Bu olay üzerine, “*Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine’ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.*” ¹⁴ ayeti nazil oldu. ¹⁵

14 Haşr 59/9.

15 Buhârî, “Menâkıbu’l-Ensâr”, 10 [3798].

İnfak

Allah'ın bize verdiği nimetler için ne kadar şükredersek azdır. İnfak, Müslüman için en önemli şükür yollarından biridir. Nimetler aynı zamanda imtihanımızın araçlarıdır. Nimetlere şükredersek Allah verdiği nimetleri artırır. Yüce Allah şöyle buyurur: “Ant olsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.”¹⁶

Kur'ân-ı Kerim'de infakta bulunan bir kişinin durumu şöyle tasvir edilir: *“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”*¹⁷

Hz. Peygamber mal ile imtihan edilenin durumunu şu olayla anlatır:

İsrail oğullarından biri abraş [vücudu çilli], biri kel ve biri kör üç kişi varmış. Allah onları imtihan etmek istemiş. Bunun için onlara bir melek göndermiş.

Melek abraşa sormuş:

-Sence en makbul şey nedir?

Abraş cevaplandırmış:

-Güzel bir renk, güzel cilt ve insanların iğrendiği halin benden gitmesidir.

Melek onu sıvazlayınca vücudundaki hoşlanmadığı şey gitmiş, kendisine güzel bir renk ve güzel bir deri verilmiş.

Melek sormaya devam etmiş:

-Sence en makbul mal hangisidir?

¹⁶ İbrahim 14/7.

¹⁷ Bakara 2/261.

Abraş cevaplandırmış:

-Devedir.

Bunun üzerine kendisine doğurması yakın bir deve verilmiş ve melek onun için şöyle dua etmiş:

-Allah bu deveyi sana bereketli kılsın.

Sonra kele giderek sormuş:

-Sence en makbul şey nedir?

Kel cevaplandırmış:

-Güzel bir saç ve insanların iğrendiği şu halin benden gitmesidir.

Melek onu sıvazlamış. Rahatsız olduğu durum yok olmuş; kendisine güzel saç verilmiş.

Melek sormaya devam etmiş:

-Sence en makbul mal hangisidir?

Kel cevaplandırmış:

-Sığırdır.

Kendisine gebe bir inek verilmiş ve melek onun için şöyle dua etmiş:

-Allah bu ineği sana bereketli kılsın.

Sonra köre giderek sormuş:

-Sence en makbul şey nedir?

Kör cevaplandırmış:

-Allah'ın bana gözümü iade etmesi ve onunla insanları görmemdir.

Melek onu sıvazlamış; Allah ona gözünü iade etmiş.

Melek sormaya devam etmiş:

-Sence en makbul mal hangisidir?

Kör cevaplandırmış:

-Koyundur.

Kendisine doğurmuş bir koyun verilmiş.

Onlara verilen hayvanlar çoğalmış; abraşın bir vadi dolusu devesi, kelin bir vadi dolusu sığır, körün de bir vadi dolusu koyunu olmuş.

Sonra melek miskin bir adamın kılığında abraşa gelerek şöyle demiş:

-Ben fakir bir insanım. Yolculuğum sırasında büyük bir sıkıntıya düştüm ve imkânlarım tükendi. Bugün önce Allah'tan, sonra senden başka beni gideceğim yere ulaştıracak kimse yoktur. Sana şu güzel rengi, güzel cildi ve malı veren Allah aşkına senden bir deve istiyorum. Ona binerek gideceğim yere ulaşayım.

Abraş şöyle cevap vermiş:

-Hak [sahipleri] çok!

Bunun üzerine melek ona şöyle demiş:

-Seni tanır gibiyim. Sen insanların iğrendiği abraş değil misin? Hani fakirdin de Allah sana vermişti.

Abraş şöyle cevap vermiş:

-Ben bu mala büyükten büyüğe intikal eden bir miras olarak sahip oldum.

Melek ona şöyle mukabelede bulunmuş:

-Yalancıysan Allah seni eski haline çevirsin!

Sonra melek miskin bir adamın kılığında gelerek kelden aynı talepte bulunmuş; kel de ona abraşın cevaplarına benzer cevaplar vermiş. Bunun üzerine melek ona da beddua etmiş:

-Yalancıysan Allah seni eski haline çevirsin!

Daha sonra melek miskin bir adamın kılığında gelerek körden aynı talepte bulunmuş:

-Ben fakir ve yolcu bir insanım. Yolculuğum sırasında büyük bir sıkıntıya düştüm ve imkânlarım tükendi. Bugün önce Allah'tan, sonra senden başka beni gideceğim yere ulaştıracak kimse yoktur. Senden gözünü iade eden (Allah) aşkına bir koyun istiyorum. Onunla gitmek istediğim yere ulaşayım.

Kör şöyle demiş:

-Ben gerçekten de âmâ idim. Allah bana gözümü iade etti. Koyunlarımdan dilediğini al, dilediğini bırak! Vallahi bugün Allah için aldığın bir şeyde sana zorluk çıkarmam.

Bunun üzerine melek:

-Malın senin olsun. Siz ancak imtihan edildiniz. Senden razı olundu, iki arkadaşın ise hışma uğradı.¹⁸

İhlâs

Allah'ın rızasını umarak ihlâs ile yapılan amel, bize hem dünyada hem de ahirette fayda sağlayacaktır. Böyle bir davranışın dünyadaki faydasına örnek olarak Hz. Peygamber şöyle bir mesel anlatır:

Üç kişi beraber yürürlerken yağmura yakalandılar. Bunun üzerine dağdaki bir mağaraya sığındılar. Bu sırada mağaranın ağzına dağdan büyük bir kaya düşüp girişi tamamen kapattı.

Onlardan biri, *“Sırf Allah rızası için yapmış olduğunuz salih amelleri hatırlayın da, onunla Allah'a dua ediniz. Umulur ki Allah, mağaranın kapısını açar!”* dedi.

Bunun üzerine birincisi şöyle dua etti:

18 Müslim, “Zühd ve Rekâik”, 10.

“Allah’ım! Benim yaşlı anne-babam ve küçük çocuklarım vardı. Çobanlık yaparak onları geçindirirdim. Akşamleyin sürüyü onların yanına getirdiğim zaman sütü sağıar, çocuklarımdan önce anne-babama içirirdim. Bir gün uzak bir meraya gitmişim; akşam oluncaya kadar da sürüyü getirememiştim. Geldiğimde onları uyumuş halde bulmuştum. Her zamanki gibi yine sütü sağdım ve sağdığım sütü kabıyla getirip başuçlarına dikildim. Onları uyuklarından uyandırmayı uygun görmediğim gibi onlardan önce çocuklarıma süt içirmeyi de doğru bulmadım. Çocuklar ise ayaklarının dibinde açlıktan sızlanıyorlardı. İşte o gece fecir doğuncaya kadar benim hâlim böyle ayakta beklemekle, onların hâli de uymakla devam etti. Şüphesiz Sen bilmektesin ki, ben bunu sırf Sen’in rızan için yapmıştım. Bundan dolayı bizim için bir aralık aç da, oradan gökyüzünü görelim!”

Allah onlara gökyüzünü görecekları kadar bir aralık açtı.

İkinci şahıs şöyle dua etti:

“Allah’ım! Benim bir amcakızım vardı. Onu, çok seviyordum. Bir keresinde ondan benimle birlikte olmasını istedim. Ancak “Yüz dinar getirmediğe olmaz!” diye dayattı. Bu parayı kazanmak için çalıştım, nihayet yüz dinarı topladım. Sonunda amcamın kızına yüz dinarı getirdim. Tam birlikte olacağım zaman, “Ey Allah’ın kulu! Allah’tan kork! (Nikâh hakkını yerine getirmeden) bekâret mührünü açma!” dedi. (Onu çok arzuladığım halde) bu sözü üzerine kendisini bıraktım. Allah’ım! Sen şüphesiz bilmektesin ki, ben bunu sırf Sen’in rızan için yapmıştım. Bunun hatırına mağaranın ağzından bizim için bir aralık aç!”.

Allah onlar için mağaranın ağzını biraz daha açtı.

Üçüncü kişi şöyle dua etti:

“Allah’ım! Ben bir fark¹⁹ pirinç karşılığında bir işçiye ücretle tutmuştum. İşini bitirdiği zaman: “Bana hakkım olan ücretimi ver!” dedi. Ben de ona hakkı olan ücreti arz ettim. Fakat işçi ücretini bırakarak dönüp gitti. Ben de onun pirincini her sene ek-tim. Nihayet onun parasıyla bir sürü sığır aldım, bir de çoban tut-tum. Bir müddet sonra o işçi bana gelerek, “Allah’tan kork, bana zulmetme, hakkımı bana ver!” dedi. Ben de ona: “Git şu sığırları ve çobanları al!” dedim. O, “Allah’tan kork, benimle alay etme!” dedi. Ben ona, “Seninle alay etmiyorum, bu sığırları ve çobanları al!” dedim. O da onları alıp gitti. Sen şüphesiz bilmektesin ki, ben bu işi sırf Sen’in rızan için yapmıştım. Bunun hatırına kayanın ka-lan kısmını da aç!”.

Bunun üzerine Allah, kayayı açıp onları kurtardı.²⁰

Böylece Yüce Allah, mağarada mahsur kalan kullarını, ihlâsla işledikleri ameller ve bunları vesile kılarak yaptıkları samimi dua-lar sebebiyle kurtardı. İhlâsla yapılan amelleri, dünyada da kurtu-luşlarına vesile oldu.

Doğruluk ve Yalancılık

Her gün karşılaştığımız ve hemen herkesin sık sık yakınmalarına neden olduğunu müşahade ettiğimiz toplumsal bir sorun olan “yalan-cılık” ve unutulmaya yüz tutmuş bir değer “doğruluk”tur.

Yalan, İslâm’ın yasakladığı ve günah saydığı fiillerden biridir. Yüce Allah, “Yalan sözden sakının.”²¹ buyurmaktadır. Hz. Peygamber, “Doğruluk iyiliğe, iyilik ise Cennete götürür. Kişi doğrulukta devam

19 Yaklaşık 7,5 kg. ağırlığında bir ağırlık birimi.

20 Buhârî, “Edeb”, 5 [VII, 69-70]; Yusuf Ziya Keskin, *Hadis ve Hayat*, Şan-lurfa 2007, s. 131-132.

21 *Hac* 22/30.

ederse, nihayet Allah katında siddik olarak yazılır. Yalan fücra, fücra ise ateşe götürür. Kişi yalan söylemekte devam ederse, nihayet Allah katında yalancı olarak yazılır.” buyurmaktadır. Başka bir hadiste ise, *“Senin doğru söylediğine inanan bir adama yalan söylemen, en büyük hıyanettir.”* buyurulmaktadır.

Buna rağmen yalan, toplumumuzda günah olarak algılanması bir yana, artık neredeyse ayıp bile sayılmamaktadır. Hemen her gün yalan söyleyen insanlarla karşılaşmaktan yakındığımız halde, biz de zaman zaman kendi çıkarımızı korumak için yalan söyleyebiliyoruz. Kuşkusuz erdemli insanlar, erdemli davranışları başkalarından beklemek yerine kendileri yaşarlar.

Yüce Allah’ın bize bahsettiği bu kısa hayatta her gün birçok insanla karşılaşılıyor; alış veriş yapıyor, kendimizin ve ailemizin nafakasını temin etmek üzere gayret ediyoruz. Hayat bir mücadeleyle geçiyor. Kuşkusuz mal-mülk sahibi olmak, güzel bir şey; ama maddiyatla ölçülemeyen bir zenginlik daha var. Bir insanın hayatta elde edebileceği, paha biçilemeyen en önemli varlık, dürüst ve saygın bir kişiliğe sahip olmaktır. Dürüst bir insanın en önemli özelliği ise yalan söylememesidir.

Ahlaklı bir toplumda yaşamak ve dünyamızı esenlik yurduna çevirmek istiyorsak, erdemli olmayı başkalarından beklemek yerine, dürüst olmayı kendimize ilke edinmeliyiz. Erdemli bir toplum, bireylerin erdemli olmasıyla mümkündür. Bazen doğru söylemek aleyhimize görünebilir; ancak sonunda biz kazançlı olacağız.

İslâm Dünyasında Şiddeti Mücadele Yöntemi Olarak Kullanan Hareketler

“Kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; teslim etmek, vermek; barış yapmak” anlamına gelen “silm” kökünden türetilen İslâm kelimesi, “boyun eğmek, itaat etmek” gibi anlamlara gelmektedir. Hz. Peygamber (s), yaşadığı dönemde son ilahî vahyi bireysel ve toplumsal hayatında hayata geçirmiştir.

Allah Resûlü’nün (s) ahlakıyla yetişen arkadaşlarının temel hedefi vahyi hayatlarına hâkim kılmak ve Allah’ın rızasını kazanmaktı. Bu sebeple Hz. Peygamber’in ağzından vahiy olarak dökülen mesajlara dikkat kesiliyorlar, onun vahyi nasıl anladığını ve nasıl yaşadığını öğrenmeye çalışıyorlardı. Bu dönemde insanların birbirlerine karşı haksızlık yapmama hususunda hassas davrandıklarını, kardeşlik hukukuna riayete özel önem verdiklerini müşahade ediyoruz. Aynı inanca sahip bu insanların birbirlerine karşı saldırgan bir tutum içinde bulunmaları ve şiddete yönelmeleri mazur ya da meşru görülen bir durum değildi. Meydana gelen olumsuzluklar ise Allah Elçisi’nin müdahalesiyle bertaraf ediliyordu.

Aslında şiddet, her dönemde ve her toplumda farklı düzeylerde de olsa karşılaşılan bir sorundur. Ancak Allah Resûlü’nün dar-ı bekaya

irtilalinden yaklaşık çeyrek asır sonra başlayan ve ilerleyen süreçte değişim geçirerek devam eden, din kardeşlerine karşı saldırgan bir tutum içinde olan gruplar ortaya çıkmaya başladı. Bu gruplar, davranışlarını ve taşkınlıklarını dinin temel referanslarına dayandırdıklarını savunsalar da onların tutumu ile Ashabın Hz. Peygamber dönemindeki tutumu arasında ciddi farklılıklar vardı.

Tarihte karşılaştığımız şiddet eğilimli hareketlerden, biri Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan, diğeri ise günümüzde karşılaştığımız ikisi üzerinde durarak yaklaşımları hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Bu iki hareket de şiddeti dinî referanslarla temellendirmeye özel önem verir. Hatta dinlerinin kendilerine şiddeti kullanma izni verdiğini ve bunun bir görev olduğunu savunan hareketlerdir.

İslâm dininin mensupları arasında şiddetten beslenen bu insanlar bir yana din ile şiddet arasında doğrudan bir bağ olduğunu savunan ve bu yolla dinler üzerinde olumsuz bir algı operasyonu düzenleyen kişi ya da gruplarla da karşı karşıyayız. Bu tutumun sahiplerini ve bunların bağlı oldukları mahfilleri de göz ardı etmemek gerekir. Biz burada, şiddeti dinle ilişkilendiren ve kendilerini "İslâm" ile özdeşleştiren dinî gruplar hakkında genel bir değerlendirme yapmaya çalışacağız. Bu anlayışla İslâm Tarihi'nin erken döneminde karşılaşmamız bizi şaşırtmamaktadır. Zira bunun sosyal ve siyasî nedenleri mevcuttur.

Medine döneminin son yıllarında Hz. Peygamber'in getirdiği mesajı yeterince özümseyemeyen bazı kabileler arasında İslâm'ın hızlı bir yayılma sürecine girdiği bilinmektedir. İlerleyen yıllarda şiddet eğilimi yüksek olan bazı grupların özellikle bu kabilelerden Kuzeyleli olan bazıları arasında taraftar bulduğu bilinmektedir. Bununla

birlikte şiddetin bir yöntem olarak benimsenmesini sadece buna bağlamamız uygun olmaz. Şiddeti besleyen başka etkenler de mevcuttur. Mesela kişisel eğilimler, bunlardan biridir.

Hız. Peygamber'in vefatının üzerinden yaklaşık çeyrek asır geçmişken Müslümanların Halifesi Hız. Osman, kendisine muhalif olan ve Basra, Kûfe ve Mısır eyaletlerinden gelen bir grup tarafından evinde bir süre kuşatıldıktan sonra öldürüldü. Şiddet eğilimi, Müslümanların halife olarak biat ettiği, görevi başındaki Hız. Osman'ın katledilmesiyle fiiliyata dökülmüştü. Bu olay, bundan sonra beş yılı aşkın bir süre devam eden iç savaşın tetikleyicisi oldu. Hız. Osman'ı öldürenler, takip eden yıllarda bu cinayetin meşru olduğuna dair delilleri oluşturmak için epey gayret gösterdiler.

Hız. Osman'ın katlinden sonra Hız. Ali'nin hilafet yıllarında şiddet eğiliminin -özellikle muhalifleri tarafından- Haricîler olarak isimlendirilen grup tarafından bir mücadele yöntemi olarak kullanıldı. Haricîler, önceleri Hız. Ali'nin ordusundayken Hız. Ali ile Muâviye arasında savaşa neden olan sorunun tahkim yoluyla çözülmesine karar verilmesi üzerine Hız. Ali'ye tepki gösteren bir grup olarak ortaya çıktı. Hız. Ali'yi ve muhaliflerini tekfir eden bu grup, bazı ayetleri sloganlaştırarak muhaliflerine saldırabiliyor; kendilerinde, onlar gibi düşünmeyen insanların canlarına ve mallarına saldırı hakkı buluyorlardı. Hız. Ali ile Nehrevân'da savaştıktan birkaç yıl sonra onu suikast sonucu katleden bu grubun içinden bazıları şiddeti ileri boyutlara götürerek kendilerinden olmayan bütün Müslümanları müşriklerle bir kabul ederek saldırıda beis görmemişlerdir.

Haricîlerin isyan ve saldırıları bazı dönemler azalsa da Abbasî döneminin ortalarına kadar devam etti. Ancak bazı Haricîler, daha

mutedil bir çizgiyi tercih ettiler. Onlar, eylem yerine itikadî ve dinî konuları tartışarak görüşlerini oluşturdular.

Son asırlarda şiddeti bir mücadele aracı olarak kullanan ve bunu dinî referanslarla temellendirmeye çalışan modern bazı gruplar ortaya çıktı. Selefî denen bu gruplar, kendilerinin tarihsel temellerini Haricîlere dayandırmamaktadırlar. Bilakis kendilerini Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiyye gibi Ehl-i Hadis âlimlerinin çağdaş mümessilleri olarak görmektedirler.

Son dönemlerde, ABD’de 11 Eylül 2001 yılında başta Dünya Ticaret Merkezi’nin ikiz kulelerine olmak üzere yapılan saldırılar ve buna karşı Batı’nın insan hak ve özgürlüklerini zorlayan, hatta yer yer hiçe sayan tutumları, şiddet eğilimli hareketleri besleyen etkenler arasında zikredilmelidir. Zira şiddet, şiddetten beslenen bir olgudur.

Haricî gruplardaki fikrî bölünme, Selefîlik için de söz konusu olmuştur. Günümüzde kendilerini Selefî olarak tanımlayanlar arasında birbirlerini tekfir edenler dahi vardır. Bu dönüşüm, farklılaşma ve bölünme, bütün hareketler için mukadder olduğu gibi Selefîlik için de kaçınılmaz olmuştur.

Haricîlikle Selefîliğin ortaya çıktıkları koşullar ve beslendikleri kaynaklar farklı olmakla birlikte nassa yaklaşımları birbirine benzetilmektedirler. İki grup da nassı, bağlamı çerçevesinde anlamaya çalışmak yerine zahirî bir okumayla görüşlerini temellendirmeye çalışmaktadırlar.

Haricîlerle günümüz şiddet eğilimli hareketlerinin kullandıkları ayetler hemen hemen aynıdır. Kur’ân-ı Kerim’i bütüncül bir gözle okumak yerine birkaç ayeti sloganlaştırarak onun üzerinden bir meydan okuma söylemi geliştirmektedirler. Ancak Selefîliğin Haricîlerden önemli bir farkı, İslâm medeniyetinin tarihsel tecrübesiyle, âlimlerin

çeşitli çalışmaları sonucu günümüze ulaşmış olan hadisler hakkında güvendikleri âlimlerin değerlendirmelerini dikkate alıp referans olarak kullanmaktadırlar. Ayrıca görüşlerini temellendirmek amacıyla saygı duydukları âlimlerin kitaplarından da nakiller yapmaktadırlar.

İki dönemde de ortaya çıkan hareketlerin bazı ortak yönleri bulunmaktadır. İki hareket de İslâm dünyasının kriz yaşadığı dönemlerde ortaya çıkmıştır. Haricîler, bir halifenin katledildiği, onun yerine seçilen bir diğerine karşı isyanların olduğu bir dönemde, dinin temel naslarından uzaklaşıldığı savıyla ortaya çıkmıştır. Son asırlarda ortaya çıkan hareketler de İslâm dünyasının yaşadığı derin kriz ortamında gelişmiştir.

İki hareketin de öze dönüş ve Allah'ın emirlerini hakkıyla yaşama ve yaşatma iddiası vardır. Bu hareketlerin, gerek geleneği göz ardı etmeden, gerekse gelenekle hesaplaşarak ve hatta onu reddederek öze dönüşü teklif eden diğer grup ya da kişilerden ayrı olduğu unutulmamalıdır. Söylemleri ve kullandıkları kavramların birbirine benzemesi, bütün bunların toptancı bir bakış açısıyla bir tek hareketin mensupları olarak görülmeleri yanlısına düşülmesine sebep olabilir.

Şiddeti yöntem olarak kullanan Haricî ve çağdaş Selefî gruplar, tekfirci bir yaklaşımla kendileri gibi düşünmeyen unsurları İslâm dairesinin dışına atmak suretiyle ötekileştirmekte, böylece onlara karşı girişecekleri şiddeti meşrulaştırmaktadırlar. Bu yaklaşıma göre İslâm dairesi de, insana bırakılan içtihat alanı da oldukça dardır. Bu gruplar, tekfir silahını birbirlerine karşı kullanmaktan çekinmemektedirler.

Dinî söylemlerinde kullandıkları kavramlar arasında da bazı benzerlikler bulmak mümkündür. En çok öne çıkan kavramlar, mürtet, müşrik, kâfir, münafık, Bel'am ve Tağut'tur. Bu kavramların dinî

dayanakları Kur'ân'dan temellendirilmektedir. Cihat, eylemlerinin meşrulaştırılması için önemlidir.

İki hareketin tarih okuma biçimi birbirine benzemektedir. Hz. Peygamber dönemi İslâmî yaşantısını ihya etmek, Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi Allah'a itaati gerçekleştirmek, önemli bir yaklaşımdır. Bununla birlikte Haricîlerin tarihe bağlılıkları daha zayıftır. Nazil oldukları dönemin koşulları dikkate alınarak okunması gereken bazı ayetleri, bağlamından tamamen bağımsız bir şekilde okumaya tabi tuttukları gibi, Hz. Peygamber dönemi de dönemin koşulları dikkate alınmadan tekrar yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Haricîlerin de Selefilere de ortak özellikleri, gençlerin ilgisini çekebilecek söylemler olmalarıdır. Onların dünyasında siyah ve beyaz çok açıktır. Gri alan ya yoktur, ya da oldukça sınırlıdır. Bu sebeple müsamahakâr olmak yerine katı bir tutum takınmayı tercih ederler.

Son olarak şunu da ifade etmeliyiz ki günümüzde ortaya çıkan hareketlerin istihbarat örgütlerinin faaliyet alanlarından bağımsız düşünülmesi yanlış olur. Zira bugün dünyada büyük bir rekabet, mücadele ve hatta adı konulmamış bir savaş mevcuttur. Ayrıca dünyanın birçok yerinde sıcak çatışmalar yoğun bir şekilde devam etmektedir.

Dünyada olup bitenin, birçok aktörün müdahale ve mücadele alanı olduğunu, bir kısmı iyi niyetlerle yola çıkılmış olsa bile, büyük resim içinde kullanılmış olmanın kuvvetle muhtemel olduğu bir tablo ile karşı karşıya olduğumuzu da göz ardı etmemeliyiz.

Şîa'nın Siyasî Faaliyetleri ve Etkileri

Şîa kelimesi, "tarafdar, yardımcı, destekleyici; bir işi gerçekleştirmek için bir kimse etrafında toplanan grup" anlamındadır. Bir siyasî

hareket olarak Şîa'nın başlangıcını, Hz. Peygamber'in vefatına kadar götürmek mümkündür. Mezhebin görüşleri zamanla siyasî gelişmeler çerçevesinde şekillenmesine rağmen Hz. Ali'nin Sâideoğulları gölgeliğinde Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesine karşı geliştirdiği "Hâşimoğullarının görüşünün sorulması gerektiği" tezi, siyasî Şîû düşüncenin başlangıcını oluşturur.

Hz. Osman'ın evinde muhasara edildikten sonra şehit edilmesi üzerine İslâm dünyasında ortaya çıkan iç bölünmede, Hz. Osman'ın kanının davasını güden gruplar Şîatü Osman [Osman taraftarları], iç savaşlarda Hz. Ali'yi destekleyenler Şîatü Ali [Ali taraftarları] olarak isimlendirildiler. Bu da Şîa adının ilk zamanlarda henüz kavramlaşmadığını göstermektedir.

Şîa kavramı, şemsiye bir kavram olup her ne kadar Hz. Ali'nin hilafet hakkını savunma tezi etrafında başlamışsa da esasen iktidara muhalif olan birçok grubu barındırmaktadır. Bu kavram, ehl-i beyt kavramıyla birlikte Müslümanların desteğini kazanabilecek bir öneme sahip olduğu için birçok muhalif tarafından kullanılmıştır.

İslâm tarihinde meydana gelen bazı olaylar, mağduriyet düşüncesini pekiştirerek Şîa siyasî görüşünü yavaş yavaş itikadî bir boyuta taşımıştır. Hz. Ali'nin bir Haricî olan Abdurrahman b. Mülcem tarafından şehit edilmesi, Hz. Hüseyin ve aile efradıyla bir avuç taraftarının Kerbela'da maruz kaldıkları acı son (10 Muharrem 61/10 Ekim 680), Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd b. Ali'nin Kûfe'de ayaklanması ve Kûfeliler tarafından ihanete maruz kalarak öldürülmesi (2 Safer 122/ 7 Ocak 740), Emevîler döneminde Şîa düşüncesinin gelişmesine katkıda bulunan önemli gelişmelerdir.

Yukarıdaki zikrettiğimiz olaylar arasında Kerbela'nın ayrı bir yeri olduğunu vurgulamak gerekir. Zira Kerbela olayın vuku döneminden

günümüze kadar Şîa düşüncesini besleyen bir özelliğe sahip olmuştur. Kerbela olayının üzerinden birkaç yıl geçmişken Tevvâbûn [Pişman olanlar] ayaklanması [çatışma: 22-25 Cemâziyelevvel 65/ 4-7 Ocak 685)] ve Muhtâr b. Ebî Ubeyd es-Sekafî isyanları (ö. 14 Ramazan 67/ 3 Nisan 687) meydana gelmiştir.

Abbasîler döneminde meydana gelen Hz. Hasan'ın torunu Abdullah b. Hasan b. Hasan'ın hapiste ölmesi (ö. 145/762), oğulları Muhammed Nefsüzzekiyye (öldürülmesi: 14 Ramazan 145/ 6 Aralık 762) ve kardeşi İbrahim'in (öldürülmesi: 25 Zilkade 145 / 14 Şubat 763) maruz kaldıkları acı son, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali b. Hasan'ın yanındakilerle birlikte Fah'ta -Hz. Hüseyin'in Kerbela'da maruz kaldığına benzer- bir kıyım uğraması (8 Zilhicce 169/11 Haziran 786), Abbasî Halifesi Me'mûn'un Bağdat'a dönerken veliahdı olarak tayin ettiği İmâmîyye mezhebinin sekizinci imamı Ali er-Rıza'nın kuşkulu ölümü (29 Safer 203/5 Eylül 818) mezhebin gelişimine katkıda bulunan önemli gelişmelerdir.

Başta Kerbela olmak üzere Emevîler döneminde meydana gelen Zeyd b. Ali'nin Kûfe'de öldürülmesi gibi olaylar, Emevîler dönemindeki muhalefet düşüncesini besleyen ve muhalifleri bir arada tutan olaylardandır. Abbasî hareketi de bunu "er-Rıza min Âl-i Muhammed" [Muhammed ailesinden razı olmak] sloganıyla kullanmış; hatta Hz. Ali evladı, gizli bir şekilde yürütülen Abbasî propaganda-sının başarılı olması halinde iktidarın kendilerine verileceğini ümit etmişlerdir. Ancak Abbasoğulları iktidarı ele geçirdikten sonra ehl-i beytten olduklarını söyleyerek Hz. Ali-Hz. Fâtuma evladını iktidara yanaştırmamışlardır.

Bir kısmını zikrettiğimiz gelişmeler bir taraftan Şîî düşünce-nin siyasî kimliğinin itikadî kimliğe dönüşmesine yol açarken diğer

taraftan ehl-i beyt mensupları ve taraftarları arasında görüş ayrılıklarının ve bölünmelerin meydana gelmesine vesile olmuştur. Mesela Zeyd b. Ali'nin taraftarları, Emevîlerle savaşırken, taraftarları kendisine Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hakkındaki görüşünü sormuşlar; onları hayırla yâd etmesi üzerine kendisini terk etmişlerdir. Bunun üzerine Zeyd b. Ali'den ayrılanlara onu terk ettiklerinin bir ifadesi olarak Râfizî denmiştir.

Mezhepleşme süreci ile birlikte Şîa arasında bölünmeler olmuşsa da Abbasîler Devleti'ni meşgul eden ve İslâm dünyasının farklı bölgelerinde hâkimiyet kuran ya da Abbasî halifeleri üzerinde nüfuz sahibi olan Şiî hanedanlar ortaya çıkmıştır. İsmailî Şiîlerin kurdukları Fâtımîler Devleti (hâkimiyet dönemi: 909-1171), uzun süre Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye'ye hâkim olmuştur. Mağrib bölgesinde vücut bulan İdrisîler Devleti (hâkimiyet dönemi: 789-985), Hz. Hasan'ın soyundan gelen bir hanedan tarafından kurulmuştur. Doğuda nüfuz sahibi olan Büveyhîler, uzun süre Abbasî devletine hâkim olmuşlar; Şiî bir hanedan olmalarına rağmen Ehl-i Sünnet'in tepkisini çekmek için Sünnî halifeyi değiştirmeyerek sembolik bir yönetici olarak yerinde bırakmışlardır. Nihayet Selçuklular tarafından siyasî hâkimiyetlerine son verilmiştir.

Suriye, Musul ve çevresi ile el-Cezîre bölgesinde hüküm süren Hamdanîler Devleti de (hâkimiyeti: 905-1004) İmâmiyye mezhebine mensup Şiî bir hanedan tarafından yönetilmiştir. Öte tandan İsmailiyye mezhebine mensup olan Karmatîler, Abbasî Devleti'ni ciddi anlamda meşgul ettikleri gibi, doğuda başka bir İsmailî olan Hasan Sabbâh'ın kurduğu devlet de yöneticileri uzun süre meşgul etmişlerdir.

Önemli siyasî gelişmeler meydana gelirken siyasî ve mezhebî yaklaşım, tarihî olguların da bu çerçevede okunmasını sağlamış; birçok

gelişme mezhebi görüş doğrultusunda anlamlandırılmıştır. Şîa'nın en önemli görüşü olan imamet anlayışı hususunda Şîi gruplar arasında görüş farklılığı olduğu bilinmektedir. İtikadîleşme, Emevîler döneminin sonlarına doğru şekil almaya başlamış ve birkaç asır sürmüştür. Mezhabin itikadîleşme sürecinde Emevîler döneminin son yıllarında ayaklanan Cafer b. Ebî Tâlib'in soyundan gelen Abdullah b. Muâviye'nin (ö. 129/746-47) taraftarları olan Cenâhiyye mensuplarının ona yönelik inançları dikkat çeker. Bu gruba göre ilâhî ruh, Hz. Âdem'den itibaren bütün peygamberlere intikal etmiş, Hz. Peygamber'den Ali'ye, ondan da üç oğluna (Hasan, Hüseyin, Muhammed) geçmiş ve nihayet Abdullah b. Muâviye'ye ulaşmıştır. Böylece hem ulûhiyet, hem de peygamberlik gücü Abdullah'ta toplanmıştır.²²

Fırkalar arasında imamların dindeki konumu hususunda temel görüş farklılıkları olduğu gibi sayıları ve kim oldukları hususunda da görüş farklılığı mevcuttur. Bir kısmı gulât [aşırı] gruplar olarak isimlendirilen Şîi fırkalar arasında daha çok taraftar bulan İmâmîyye [İsna Aşeriyye/ On iki imamcılar], İsmailiyye [Bâtuniyye, Seb'îyye/ âlem ve imâmet anlayışlarında yedili bir sistemi benimseyenler] ve Zeydiyye fırkalarının kendi aralarında alt kolları ve bunlar arasında da önemli görüş ayrılıkları vardır.

Kerbela Olayına Yüklenen İdeolojik Anlam

Tarihî olayların ideolojik, dinî ve mezhebî amaçlara alet edilmesine uygun bir örnek Kerbela olayıdır. Bu hâdise, aradan geçen asırlarca zamana rağmen güncelliğini hala korumaktadır. Her yıl, Kerbela olayının yıl dönümünde o gün meydana gelen olaylar tekrar

22 Fığlalı, Ethem Ruhi, "Abdullah b. Muâviye", *DİA*, I, 119.

canlandırılmakta, ağıtlarla Hz. Hüseyin ve ailesinin başına gelenler için yas tutulmakta, hatta son yıllarda ülkemizde bazı eleştirilere maruz kaldığı için terk edilen bir tören gösterisi olarak insanlar kendilerini zincirlerle dövmektedirler.

Acaba tarihimize bakış açımız böyle mi olmalı? Bazı hâdiseleri tarihin mecrasından alıp günümüzde meydana gelmiş bir gelişme gibi olaya taraf mı olmalıyız?

Tarihi doğru anlamak istiyorsak abartıları bir kenara bırakıp, hâdiseleri soğukkanlılıkla ve duygusallıktan uzak ele almamız gerekir.

Kerbela olayını incelediğimizde hâdisenin vukuuyla ilgili birçok abartının bulunduğunu görebiliriz. Hz. Hüseyin'in Kûfe yakınlarındaki Kerbela'da mazlum olarak öldürüldüğü açıkça görünen bir durum. Vali Ubeydullah b. Ziyâd'ın komutanı Ömer b. Sa'd'ın, onu öldürmek istemediği halde- öldürmemek için elinden geleni yeterince yaptığını söylemek zor. Peki, bu durum hâdisenin başka amaçlarla hala canlı tutulmasını haklı çıkarır mı?

Kuşkusuz Hz. Hüseyin, mazlum olarak öldürülen ilk insan değildi; sonuncusu da olmayacaktır. O da bütün faniler gibi yaşayan ve ölümü kaçınılmaz olan bir kuldu. Öldürüldüğü zaman yaşı altmışa yakındı. Orada ölmeseydi, ecel onu birkaç yıl sonra başka bir yerde bulacaktı. Ondandır ki İslâm Tarihinin önemli kahramanları olan, Peygamberimizin seçkin arkadaşlarından Osman, Ömer ve Hüseyin'in babası Ali de uğradıkları suikastlar neticesinde mazlum olarak öldürülmüşlerdi. Onların hiçbirisi için Hz. Hüseyin için yapılan törenler yapılmamakta, öldürülmeleri bu kadar ideolojik bir boyuta taşınmamaktadır. Bunun nedeni, Hz. Hüseyin'in öldürülmesi hâdisesinin, onun

vefatından başlayarak günümüze kadar siyasî amaçlara alet edilmesi ve Şia'nın gelişmesine önemli katkı sağlamasıdır.

Hız. Hüseyin'i öldürenler ve onların komutanları, valileri ve hali-feleri kısa bir süre sonra öldüler. Hepsî Allah'ın huzurunda yaptıkları-ndan dolayı hesap verecekler. O dönemi yaşayan biri, baş döndürücü gelişmeleri şöyle anlatır: "Bir gün Ubeydullah b. Ziyâd'ın huzuruna çıktığımda Hüseyin b. Ali'nin kesik başı onun önünde duruyordu. Kısa bir süre sonra Muhtâr b. Ebî Ubeyd'in huzuruna çıktım; Ubeydullah b. Ziyâd'ın kesik başı bir kalkanın üzerindeydi. Çok geçmeden Mus'ab b. Zübeyr'in huzuruna çıktığımda Muhtâr'ın kesik başı onun önündeydi. Bir süre sonra Abdülmelik b. Mervân'ın huzuruna çıktığımda Mus'ab'ın kesik başını onun önünde gördüm." Gerçekten de bu gelişmelerin hepsi birkaç yıl içinde meydana gelmiştir.

Bize düşen, bundan ders almak ve bu hâdisenin tarihimizde nasıl etkiler meydana getirdiğini doğru bir şekilde anlamaktır. Körü körüne bir tarafgirlik içinde hâdiseye yaklaşmamız doğru anlamamıza engel olduğu gibi, başkalarının amaçlarına alet olmamıza neden olur.

Şia'nın Doğuşunu ve Gelişmesini Besleyen Siyasî Olaylar

Şia kavramı, şemsiye bir kavram olup her ne kadar Hız. Ali'nin hilafet hakkını savunma tezi etrafında başlamışsa da esasen iktidara muhalif olan birçok grubu barındırmıştır. Bu kavram, ehl-i beyt kavramıyla birlikte Müslümanların desteğini kazanabilecek bir öneme sahip olduğu için birçok muhalif tarafından kullanılmıştır. Nitekim gerek Emevîler döneminde, gerekse Abbasîler döneminde yönetime karşı olan birçok muhalifin bu kavrama sığınarak ya da Şîîlerin desteğini almak amacıyla bu kavramları kullandığı müşahade edilmektedir.

Şîa, Hz. Peygamber'in bazı sözlerine atuf yaparak imametini Hz. Ali'nin hakkı olduğunu temellendirmeye çalışır. Zikredilen deliller hususunda Şîa ile Ehl-i Sünnet arasında görüş ayrılığı vardır. Bu hususta hatırlatılabilecek tespitlerden biri, insanların kendi görüşlerini temellendirmek amacıyla geçmişe dönük tarih okumaları yapabildikleridir. Şîîlerin delillerinden biri, Veda Haccı dönüşü meydana geldiği rivayet edilen ve yer ismine atıfta Gadîr-i Hum Hadisi diye zikredilen rivayettir. Buna göre Hz. Peygamber, vefatından yaklaşık iki buçuk ay önce Hz. Ali'nin imametini açıkça ilan etmiş ve orada bulunan bütün Müslümanlardan biat almış olmasına rağmen onun vefatından hemen sonra, daha cenazesi defnedilmeden Hz. Ali'nin hakkı gasp edilmiştir. Bu konuda uzun uzadıya açıklama yapma imkânımız yok. Ancak iddia edildiği gibi vahyin emrine ve Hz. Peygamber'in açık mesajına rağmen neredeyse bütün Müslümanların Hz. Ebû Bekir'in halifeliği üzerine ittifak yapmaları izah edilebilecek bir durum değildir. Konuyla ilgili ayrıntılı değerlendirmeler, *Hz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı* adlı kitabımızda okunabilir.

Ayrıca Hz. Peygamber'in Hz. Ali'yle kendi durumunu Hz. Musa ile Hz. Harun'un durumuyla karşılaştırdığı Menzile hadisi ve Hz. Peygamber'in ehl-i beytin haklarıyla ilgili hatırlatmada bulunduğu sekaleyn hadisi de imametini delili olarak kullanılmaktadır. Bunlardan başka onlarca ayetin ve birçok hadisın gündeme getirildiği görülmektedir. Tevil ve bağlam inşası, ileri sürülen delillerin genel özelliğidir.

Mezhebin görüşleri zamanla siyasî gelişmeler çerçevesinde şekillenmesine rağmen bir siyasî hareket olarak Şîa'nın başlangıcını, Hz. Peygamber'in vefatına kadar götürmek mümkündür. Hz. Peygamber vefat ettiğinde, Müslümanların karşı karşıya kaldığı siyasî

boşlukta Ensâr, şehrin asıl sakinleri olarak Muhacirleri davet etme gereği duymayarak gölgelikte toplanarak Hz. Peygamber'in halefinin kim olacağını görüştüler. Bu görüşme neticesinde Hazrec kabilesinin Sâideoğulları boyundan Sa'd b. Ubâde'nin ismi üzerinde ittifak sağlanmışken Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ın katılımıyla toplantının seyri değişti. Görüşmeler, Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesiyle sonuçlandı. Hz. Ali ve akrabaları Hâşimoğulları, Resûlullah'ın (s) ailesi olarak görüşlerinin sorulmamasına kırgınlık gösterdiler. Ancak birkaç ay içinde kırgınlıklar aşıldı. Bu gelişme, Şîa'nın Hz. Ali'nin hakkının yendiği tezinin temelini oluşturmaktadır. Bir anda ortaya çıkan gelişmeler sonucu Hz. Ebû Bekir'in seçilmesi, Hz. Ali'nin devre dışı bırakılması hedefini taşııyordu. Organizasyonu Ensâr yapmıştı. Onların özellikle Hz. Ali'ye haksızlık yapmalarını gerektirecek bir durum yoktu.

Şîa'yı besleyen önemli bir gelişme, Hz. Osman'ın evinde katledilmesi ve takip eden yıllarda ortaya çıkan iç savaştır. Hz. Osman'ın katledilmesi, İslâm dünyasında ortaya çıkan iç bölünmede, Hz. Osman'ın kanının davasını güden gruplar Şîatü Osman [Osman taraftarları], iç savaşlarda Hz. Ali'yi destekleyenler Şîatü Ali [Ali taraftarları] olarak isimlendirildiler. Bu da Şîa adının ilk zamanlarda henüz bir mezhebin adı olarak kavramlaşmadığını göstermektedir.

Hz. Osman'ın katliyle ortaya çıkan süreçte Müslümanlar arasında üçü [Cemel, Sıffin ve Nehrevân] büyük ve birçok küçük çatışma meydana geldi. Bu çatışmalar, İslâm toplumunda görüş ayrılığını derinleştirdi. Nihayet daha önce Hz. Ali'nin taraftarları olan Haricîlerden birisi, tıpkı saptığını iddia ederek Hz. Osman'ı katledenler gibi Hz. Ali de bir Haricî tarafından suikasta maruz kaldı. Haricî'ye

göre Hz. Ali, dinden çıkmış ve kendisine tövbe teklif edildiği halde bunu yerine getirmemiş biriydi.

İslâm tarihinde meydana gelen bazı olaylar, mağduriyet düşüncesini pekiştirerek Şîa siyasî görüşünü yavaş yavaş itikadî bir boyuta taşımıştır. Hz. Ali'nin bir Haricî olan Abdurrahman b. Mülcem tarafından şehit edilmesi, Hz. Hüseyin ve aile efradıyla bir avuç taraftarının Kerbela'da maruz kaldıkları acı son (10 Muharrem 61/10 Ekim 680), Hz. Hüseyin'in torunu Zeyd b. Ali'nin Kûfe'de ayaklanması ve Kûfeliler tarafından ihanete maruz kalarak öldürülmesi (2 Safer 122/ 7 Ocak 740), Emevîler döneminde Şîa düşüncesinin gelişmesine katkıda bulunan önemli gelişmelerdir.

Büveyhî iktidarı, Şîa'nın gelişmesi açısından önem arz eder. Bu dönemde h. 351 (m. 962) yılında mescitlerin duvarlarına, “Allah, Muâviye b. Ebî Süfyân'a, Fedek'i Fâtuma'dan gasp edene, Abbas'ı şûradan çıkarana, Ebû Zer el-Gıfârî'yi sürgün edene, Hasan'ın, dedesinin yanına defnedilmesine engel olana lanet etsin.” şeklinde Ashabın önemli isimlerinden bazıları için lanet ifadeleri yazıldı. Ancak bazı Sünnîler gece duvardaki yazıları silince ifadeler “İster evvelkilerden ister sonrakilerden olsun, Resûlullah'ın ehl-i beytine zulmedenlere Allah lânet etsin” şeklinde yumuşatıldı.²³ Yine bu dönemde Kerbela olayının yıldönümlerinde anma törenleri icra edilmiş ve işyerleriyle evlere yas alametleri asılması istenmişti. Şîa'nın Hz. Ali'nin imamete getirildiğini iddia ettiği Gadîr olayının yıldönümü bayram olarak kutlandı. Bu gelişmeler, Şîîlerle diğer mezhep mensupları arasında ayrılıklara ve gerginliklere sebep oldu.

23 Ahmet Güner, “Büveyhîler Devrinde Bağdat'taki Kerbela/Aşure, Gadîr Hum ve Benzeri Şîi Uygulamaları”, *Uluslararası Kerbela Sempozyumu*, I, 328-329.

Fırkalar arasında imamların dindeki konumu hususunda temel görüş farklılıkları olduğu gibi sayıları ve kim oldukları hususunda görüş farklılıkları mevcuttur. İmamların kim oldukları hususu, birçok imamın ölümünden sonra krize, küçük ya da büyük bölünmelere ve kırınlıklara sebep olmuştur.

Bir kısmı gulât [aşırı] gruplar olarak isimlendirilen Şîî fırkalar arasında daha çok taraftar bulan İmâmîyye [İsna Aşeriyye/ On iki imamcılar], İsmailiyye [Bâtıniyye, Seb'îyye/ âlem ve imâmet anlayışlarında yedili bir sistemi benimseyenler] ve Zeydiyye fırkalarının kendi aralarında alt kolları ve bunlar arasında da önemli görüş ayrılıkları vardır.

İmâmîyye, on iki imamın nas ile tayin edildiğini kabul eder. Onlara göre on iki imam şunlardır:

- 1.Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661)
- 2.Hasan b. Ali (ö. 49/669)
- 3.Hüseyin b. Ali (ö. 61/680)
- 4.Ali Zeynelâbidîn (ö. 94/712)
- 5.Muhammed el-Bâkır (ö. 114/733 [?])
- 6.Cafer es-Sâdık (ö. 148/765)
- 7.Musa el-Kâzım (ö. 183/799)
- 8.Ali er-Rıza (ö. 203/819)
- 9.Muhammed el-Cevâd (ö. 220/835)
- 10.Ali el-Hâdî (ö. 254/868)
- 11.Hasan el-Askerî (ö. 260/874)
- 12.Muhammed el-Mehdî (Gaybeti: 260/874)

İkinci ve üçüncü imamlar Hz. Alinin oğulları diğerleri ise Hz. Hüseyin'in soyundan gelmekte olup baba-oğuldurlar. İsmailiyye fırkası, altıncı imam Cafer-i Sadık'tan sonra imamın onun hayatında vefat eden oğlu İsmail el-Mübârek (ö. 138/755-56) olduğunu kabul

ederler. Zeydiyye ise dördüncü imam Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn'den sonra imametın oğlu Zeyd'e geçtiğini kabul eder. Onlara göre imamet, Zeyd'in öldürölmesinden sonra onun yolundan birçok imam olmuştur.

Yukanda Şîa mezhebinin tarihî serüvenini özetlemek üzere daha çok siyasî gelişmelerin etkisi üzerinde durmakla birlikte bireysel tercihlerin, ekonomik ve sosyal ilişkilerin, Müslüman olan milletlerin geçmişten gelen bazı inanç ve geleneklerinin ve diğer kültürlerle ilişkilerin mezhebin gelişmesinde önemli bir etkiye sahip olduğunu da ifade etmek gerekir.

Ehl-i Beyt İmamları

Ehl-i beyt kavramı Kur'ân-ı Kerim'de üç yerde geçmektedir. Bunlardan biri Hz. İbrahim'in "hane halkı" için kullanılmıştır: "(Melekler) dediler ki: Allah'ın emrine şaşırıyor musunuz? Ey ehl-i beyt! Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdir. Şüphesiz ki O, övöl-meye layıktır, iyiliği boldur." 24

İkincisi Hz. Musa'nın annesi için kullanılmıştır: "Biz daha önceden onun sütannelerini kabulüne müsaade etmedik. Bunun üzerine ablası: 'Size, onun bakımını namınıza üstlenecek, hem de ona iyi davranacak bir aile (ehlu beyt) göstereyim mi?' dedi." 25

Üçüncüsü ise Hz. Muhammed'in (sas) ailesi için kullanılmıştır: "Evlerinizde oturun, eski cahiliyede olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey ehl-i beyt, Allah sizden kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor." 26

Hz. Peygamber'in vefatından başlayarak zamanla gelişen bir süreçte kavram siyasî ve dinî bir mahiyet kazanmış; İslâm dünyasında Şîa mezhebinin doğuşunda önemli bir yere sahip olmuştur.

24 Hûd 11/73.

25 Kasas 28/12.

26 Ahzab 33/33.

Ehl-i beyt kavramının kazandığı siyasî anlamlar mezheplere ve dönemlere göre farklılık göstermektedir. Ehl-i beyte kimlerin dâhil olduğu hususunda mezhepler arasında görüş farklılıkları vardır. Şîa'ya göre, Hz. Peygamber'in abasının (hırkasının) altına aldığı [Hz. Ali, Hz. Fâtûma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşan] dört kişi ile birlikte kendisi de dâhil beş kişi ehl-i beytten olup bundan sonra imamlar da onların soyundan gelmiştir. Ehl-i Sünnet, Şîa'nın ileri sürdüğü bu dinî hanedan görüşünü benimsemediği gibi ehl-i beyt kavramına farklı anlamlar yüklemişlerdir. Yukarıda zikrettiğimiz ayetten hareketle Hz. Peygamber'in ehl-i beytinin öncelikle eşleri olduğu ifade edilmiş; ancak geniş anlamda bütün Hâşimoğullarını kapsadığı belirtilmiştir. Ehl-i beyt kavramına bütün muttaki Müslümanların dâhil olduğunu ifade edenler varsa da bunun kavramın anlam dünyasını zorladığını söylemek mümkündür.

Şîî fırkaların yanı sıra diğer mezhepler ya da siyasî gruplar, ehl-i beyt kavramı ve buna bağlı olarak imamet kavramı üzerine durmuşlar; kimlerin imam oldukları hususunda Şîî fırkalar arasında görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır.

Ehl-i Sünnet, imam kavramını hem namaz kıldırان kişiler için hem de devlet başkanları için kullanır. İki imametın birbirinden ayrılması için birincisine imamet-i suğra, ikincisine ise imamet-i uzma ya da imamet-i kübra denir. Bununla birlikte Ehl-i Sünnet, siyasî bir liderlik olarak gördüğü Müslümanların yöneticisini daha çok halife [birisinin peşinden geleni, ardıl] olarak isimlendirmeyi tercih etmiştir. Ehl-i Sünnet'in Hz. Ömer döneminden itibaren kullanılan Emîr'ül-Müminîn [Müminlerin emiri, yöneticisi] isimlendirmesini de yaygın olarak kullandığı görölmektedir. Şîîler ve Haricîler ise liderlerini halife olarak değil, imam olarak isimlendirmektedirler. Haricîler için imamlar, siyasî bir önder olmakla birlikte Şîîler için onların önderliği dinî

bir önderliktir. İmam ister fiilen görevde olsun, ister olmasın yine de imamdır. Şîa'ya göre peygamberler Allah tarafında görevlendirildikleri gibi imamlar da görevlendirilmiştir. Bu sebeple imamların görev gelmeleri seçimle değil, tayinle gerçekleşmiştir.

Kuşkusuz ehl-i beyt kavramını sadece mezhepler değil, siyasî yapılar da kullanmış ve bu kavramdan siyasî çıkar devşirme yoluna gitmişlerdir.

Ehl-i Beyt Kavramını Kullanan Bazı Siyasî Yapılar ve Kişiler

Ehl-i beytte oldukları iddiasını ileri sürenler arasında Emevîler, Abbasîler ve Hz. Ali'nin soyundan gelen bazı kimseler ile bazı akrabaları da vardır.

Emevîler

Emevîler, iktidarı ele geçirdikten sonra Hz. Peygamber'in ailesinden oldukları tezini işleyerek insanların desteğini almaya çalışmışlardır. Onlara göre Hâşimoğullarıyla dedeleri Abdümenâf'ta birleştikleri için bu akrabalığa vurgu yapmışlardır. Onların kullandıkları ehl-i beyt kavramı, "yöneticinin ailesinden olan" anlamındadır. Hz. Peygamber, Müslümanların peygamberi olduğu gibi aynı zamanda onların yöneticisiydi. Araplar, "ehlü'l-beyt" tamlamasını, yöneticinin ailesinden olanlar için de kullanırlardı. Emevîler, bu akrabalığa vurgu yaparak Hz. Peygamber'in siyasî mirasına sahip çıkmaya çalışmışlardır.

Abbasîler

Abbasoğulları Emevîlerin ilk dönemlerinde siyasî bir iddiada bulunmamalarına rağmen daha sonra muhalif unsurları arkalarına alarak hilafeti ele geçirmeyi başardılar. Abbasîler, Şîa gibi bir imamet anlayışına sahip olmamakla birlikte kendilerini ehl-i beyt olarak

sunmuşlardır. Öte yandan Abbasîler, fiilen hilafete gelmeden önce imam unvanını kullanmayı tercih etmişlerdir. Abbasî hilafeti kurulduktan sonra amcanın yeğene göre daha çok hak sahibi olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir.

Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed

Hz. Ali'nin Hz. Fâtıma'nın vefatından sonra evlendiği Havle b. Teğüllan'dan Havle bt. Cafer'den olan oğlu Muhammed'in çocuklarından olan Ebû Hâşim'in (ö. 98/716-17) de aile içinde liderlik iddiasında olduğu nakledilir. Hatta Abbasîler, imameti ondan devraldıkları iddiasını ileri sürmüşlerdir. Buna göre Ebû Hâşim, Emevî Halifesi Süleyman b. Abdülmelik ile yaptığı bir görüşmeden dönerken hastalanmış; amcazadeleri Abdullah b. Abbas'ın çocuklarının ikamet ettiği Humeyme köyüne giderek orada vefat etmiştir. Onun yolda zehirletildiği rivayet edilmektedir. Ebû Hâşim'in vefatından önce imameti Abdullah b. Abbas'ın torunu Muhammed b. Ali'ye devrettiği ileri sürülmüştür. Ebû Hâşim, yaşadığı dönemde Şîa'nın Keysânîyye fırkasına bağlı grupların imamı olarak kabul edilmektedir.

Abdullah b. Muâviye

Hz. Ali'nin kardeşi olan Mu'te şehidi Cafer-i Tayyar'ın oğlu Abdullah'ın torunu olan Abdullah b. Muâviye (ö. 129/746-47), liderlik iddiasıyla ve imam olarak ortaya çıkanlardan biridir. Abdullah'ı destekleyenlere Cafer-i Tayyar için kullanılan Zü'l-Cenâheyn [iki kanatlı] sıfatına gönderme yapmak amacıyla Cenâhiyye denir. Abdullah, Kûfe'de ayaklanmış; ancak muhasara edilince eman alarak bölgeden ayrıлып Horasan'a gitmiştir. Burada kendisine destek ol-

masını umduğu Ebû Müslim'in emriyle hapsedilerek bir süre sonra öldürülmüştür.

Şîa'nın Büyük Fırkalarına Göre İmamlar

Şîa mezhebi genel olarak Hz. Ali ve ehl-i beyt taraftarlığı anlamında kullanılmaktaysa da birbirinden farklı görüşlere sahip birçok fırkayı kapsamaktadır. Bu fırkaların ehl-i beyt kavramına yükledikleri anlam farklıdır.

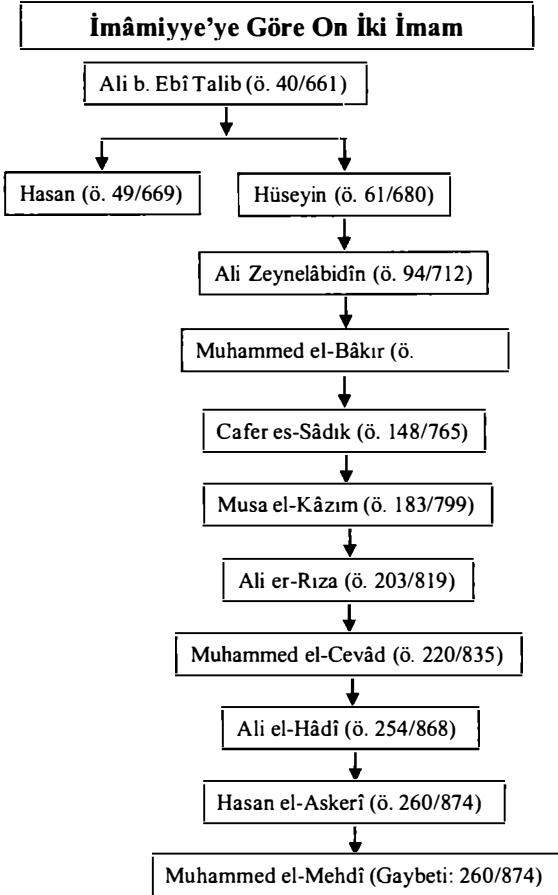
İmâmiyye

İmâmiyye, İsna Aşeriyye [On iki imamcılar] ya da Caferiyye denen mezhebe göre ehl-i beyt Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerdir. Ülkemizde Alevilerde de on iki imam figürü önemlidir. Osmanlı döneminde on iki dilimli kızıl börk [başlık] giyen Alevilere Kızılbaş denirdi.

İmâmiyye'ye göre imamlar, Allah tarafından belirlenmiş olup Hz. Peygamber'den sonra imam, Hz. Ali'dir. Hz. Ali'den sonra büyük oğlu Hz. Hasan, onun vefatından sonra ise ikinci oğlu Hz. Hüseyin imamdır. Bundan sonra Hz. Hüseyin'in soyundan gelenler imam olarak kabul edilmiştir.

İmâmiyye'ye göre son imam Muhammed el-Mehdî, Bağdat'ta bir girdaba girip kaybolmuştur. Onun iki gaybetinden bahsedilir: Gaybet-i suğra [küçük kayboluş] ve gaybet-i kübra [büyük kayboluş]. Gaybet-i suğra sırasında İmam Muhammed el-Mehdi, sefir ya da naib denilen dört temsilcisi kendisiyle görüşerek cemaatin işlerini deruhte etmişlerdir. Gaybet-i Kübra hâlâ devam etmekte olup imam Muhammed el-Mehdi kıyametten önce dünyaya gelip adaleti tesis edecektir.

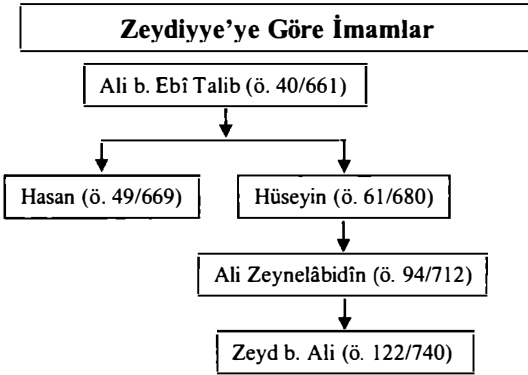
On iki imamın hepsi Hz. Ali ve Fâtıma'nın soyundan gelmektedirler. Son imamdan sonra aile mensupları Şiiler arasında itibar ve saygınlığa sahip olmakla birlikte onlar için imam sıfatı kullanılmaz. Bugün İran'da siyah sarık giyenler, ehl-i beyte mensup kimşeler olarak büyük bir saygınlığa sahiptirler. Özellikle imamzadeler, ya da hem anne hem de baba tarafından imamların soyundan geldikleri kabul edilenlerin itibarı çok daha fazladır.

Zeydiyye

Zeydiyye mezhebi mensuplarının imamları sıralaması farklı olduğu gibi imamet kavramına yükledikleri anlam da İmâmiyye'den farklıdır. Zeydîlere göre Hz. Peygamber'in vefatından sonra İmam Hz. Ali, ondan sonra sırasıyla oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir. İlk beş imam hususunda İmâmiyye ile aynı görüşe sahip olan Zeydîlere göre Ali Zeynelâbidîn'den sonra imamet oğlu Zeyd b. Ali'ye geçmiştir.

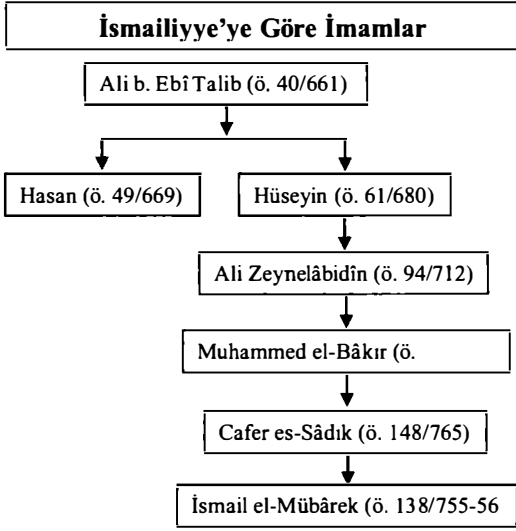
Zeydîlere göre imamet bundan sonra da devam etmektedir. Bu sebeple imamların sayısını belli bir rakamda dondurmamak mümkün değildir.

İsmailiyye

Önemli Şîî fırkalarından biri olan İsmailiyye'ye göre imamların sayısı farklıdır. Öte yandan onların imamlar ilgili sıralamaları da farklıdır. Hz. Hasan'ın imameti hususunda onlar arasında farklı iki görüş vardır. Bazıları Hz. Hasan'ın imametini kabul etmezken bazıları

kabul ederler. Bunun sebebi Hz. Hasan'ın Muâviye ile anlaşma yapıp hilafeti ona teslim etmesi olmalıdır.

Görüldüğü üzere imamların sayısı ve sıralamasıyla ilgili olarak Şiîler arasında bir birlik mevcut değildir. Onların görüşlerini şekillendiren tarihî olguların zamanla dinî anlayışlarına uygun olarak yorumlandığı anlaşılmaktadır.

Mezhepçiliğin Tarihî Tezahürleri

Günümüzde İslâm dünyasında ve hassaten de ülkemizde “mezhep” kavramıyla ilgili ciddi bir kafa karışıklığı ve bilgi eksikliği vardır. Klasik literatürde fikhî görüşler çerçevesindeki öbekleşmeler için mezheb [مذهب] (çoğulu: mezâhib) adı kullanılırken, itikadî konulardaki görüşler etrafında ortaya çıkan gruplaşmalar daha çok fırka ya da nihle [نحلة] (çoğulu: nihâl) adıyla anılmaktadır. Nihle kelimesi Arapça

bir kelime olup dilimizde kullanılmamaktadır. Fırka [فرقة] (çoğulu: fırak) kelimesinin ise daha çok olumsuz bir çağrışımı vardır.

Mezhepler, dinlerin beşerî pratiğinin birer sonucu olarak tarihsel süreçte kaçınılmaz olarak ortaya çıkarlar. Dinlerin ömürleri uzadıkça, mensuplarının sayısı çoğaldıkça ve yayıldıkları coğrafya genişledikçe din mensuplarının farklı yorum ve yaklaşımlarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. İslâm dini de dünyanın hemen her tarafına yayılmış mensuplarıyla XIV asrı aşkın ömre sahip bir din olarak farklı dönemlerde çeşitli badirelerden geçmiş ve bütün bunlar İslâm medeniyetinin inşasında etkileri olmuş evrensel bir dindir. Böyle bir dinde farklı görüşlerin olması, kaçınılmazdır. Sorun, mezheplerin mevcudiyeti değil, bunun bir ideolojiye dönüştürülmesi, ayrışma ve bölünme sebebi haline getirilmesidir.

Dinlerde bireysel yorum ve yaklaşımların ortaya çıkmasında birçok etkenden söz edilebilir. Bunların bir kısmı, insanın mensup olduğu kültür sebebiyle şekillenir. Kişinin dışındaki sebepleri siyaset, konjonktür, kültürel aidiyet, kültürler arası ilişkiler ve dinî metinler şeklinde zikretmek mümkündür. Bunlardan başka insanın bireysel özelliklerinden ve beklentilerinden kaynaklanan kişisel özellikler, tercihler, birikim, çıkar gibi sebepler de vardır. Kuşkusuz mezheplerin şekillenmesine etki eden başka sebepleri de zikretmek mümkündür.

Her görüş, bir kişi tarafından düşünülür ve ileri sürülür. Daha sonra bunun müzakeresiyle bu görüş olgunlaşır ve taraftar bulur. Bu yönüyle görüşler, ortaya çıkışları yönüyle kişisel, gelişme süreci dikkate alındığında ise anonimdir. Bireysel dinî yorumun taraftarlarının çoğalması, din içinde ekol, hareket, fırka, mezhep gibi isimlerle anılan yapıları ortaya çıkarır. Bunun dışında bir yapı olarak ta-

rikatlar ve günümüze ait dinî örgütlenme tipi olarak cemaatleri de zikretmek gerekir.

Dinler, -teorik olarak- rakiplerine karşı müntesipleri arasında birlik ve beraberlik inşa etmeye çalışırken, pratikte farklı sonuçlarla karşılaşmak her zaman mümkündür. Bunu İslâm tecrübesi çerçevesinde ele aldığımızda Hz. Peygamber döneminden sonra İslâm toplumdaki sorunların en önemlilerinin Müslümanların kendi aralarındaki tartışmalar, mücadeleler ve kavgalar olduğunu söylersek yanlış olmaz. Ancak bu ihtilafların kökenine indiğimizde çoğunun arkasında çıkar, hırs ve enaniyet gibi beşerî zaafaların olduğunu da görürüz. Adı ve şekli ne olursa olsun görüş ayrılığı saldırıya dönüşmüşse bunun arkasında dinî ilkeleri değil, başka etkenleri aramak gerekir.

Mezhepler, din mensuplarının kendi aralarında meydana gelen ve önemli bir kısmı siyasî ve ekonomik gücü elde etmeye matuf kavgaların cephelerinden biridir. Mezheplerin hem kavga sebebi oldukları, hem de insanların kendi aralarındaki kavgada araç olarak kullanıldıkları bir gerçektir.

Günümüzde yeniden hortlatılan mezhep ihtilafları ya da çatışmaları, mezheplere mensup olan kişiler mezhepler arasındaki farklılığın farkında oldukları için meydana gelmemektedir. Bu kavganın içinde yer alanların azınlık olan bir grubu, kavgadan nemalanıp kendi pozisyonlarını tahkim etmekte ve kavgayı kişisel hırslarını tatmin için kullanmaktadırlar. Geriye kalan büyük çoğunluk, neden kavga ettiğini bilmeyen ve kullanıldığının farkında olmayan kişilerdir. Öte yandan söz konusu kavganın hariçten körükleyicileri olduğu da bir gerçektir.

Mezhepleri aynı düşünceye sahip insanların bir arada olduğu kurumlar olarak değerlendirmek yanlış olur. Belki mezhebi olmayan

mukallitler arasındaki pratik farklılığı azdır; ancak bir mezhep içinde söz söyleyebilecek konumdaki insanların birbirlerinden pek çok farklı görüşlere sahip olabildiklerini, talebenin hocasının görüşünün dışına çıktığını, biraz bu işlerle ilgilenen herkes bilir. Bu konuda insanları yanıltıcı bir tutum izlendiğinin farkında olmak gerekir. Her dönemde mezhep mensupları arasında görüş farklılıkları ile karşılaşılır. Bazen bu farklılıklar, kıyasıya mücadelelere de dönüşür. Ama mezhebi taklit edenler, genellikle mezhep içindeki âlimleri blok olarak aynı görüşte zannederler.

Mezheplerin, şekillendiği vasatın, nassın olmadığı alan olduğu ya da nassın anlaşılması hususundaki görüş ayrılıklarının mezheplerin ortaya çıkmasına katkı sağladığı ifade edilmekle birlikte, mezhepler içindeki bütün görüşlerin bu çerçevede değerlendirilemeyeceği bir gerçektir. Nassın da çoğu zaman mezhep mensupları tarafından kendi görüşlerini temellendirmek için rahatlıkla bağlamından kopararak kullanılabildiği bilinmektedir. Aynı şekilde mezhep içinde görüş beyan etme konumunda olan bazı kişilerin, genel ilke olarak kabul edilen prensiplere aykırı görüş serdedebildiği ve bunun nassa aykırılığını tartışmaya açmaya yanaşmadığı da görülebilmektedir.

Mezheplerin oluşum süreci, bazen asırlar sürebilmektedir. Bir mezhebin ya da ekolün bilinçli bir planlama şeklinde ortaya çıkmadığı, aslında bu amaçla şekillenmemiş bireysel farklı görüşlerin zaman içinde mezheplerin içinde meşru bir alan elde ettikleri bilinmektedir.

Mezhepleri tarihin herhangi bir döneminde dondurmak mümkün değildir. Günümüzde mezhep âlimlerinin görüşlerini tartışılmaz bir nas gibi kabul eden insanlar vardır. Bunlara benzer görüşlerle muhtelif zamanlarda karşılaşıldığını biliyoruz. Hatta mezhepler kendi

görüşlerini ve sistemlerini tartışmaya yanaşmasalar da derinden derine değişim ve dönüşüm sürecinin devam ettiği de bir gerçektir.

Mezheplerin meşru kabul edilmesi, taraftar bulması ve yayılması, bir takım tarihî gelişmeler çerçevesinde meydana gelir. Özellikle siyasî erkin tutumu, mezheplerin yayılmasında ve meşru kabul edilmesinde çok büyük önem arz etmektedir. Öte yandan saygın kabul edilen ve çoğu zaman da saygınlıklarını siyasî erkle ilişkilerinden elde eden âlimlerin mezhebî tercihleri de mezhepler için önemli bir yayılma imkânı sağlamaktadır. Nitekim bir bölgede belirli bir mezhep yayginken bir süre sonra yerini başka bir mezhebe bıraktığı görülmektedir.

Meşru kabul edilen mezheplerin hangileri olduğu ve sayısı, tarihî gelişmeler içinde şekillenmiştir. Mezhepleri meşru kabul veya reddeden bir merkez ya da kurum olmadığı gibi aralarında çatışan bazı mezheplerin bir süre sonra birbirlerine denk ve meşru kabul edilebildikleri de bir gerçektir. Yine temel görüşleri reddedilen bir mezhebin görüşlerinin küçük şekil değişikliğiyle reddedici mezhebin mensupları arasında yer bulabildiği görülmektedir. Örneğin Batınîlik için reddiyeler yazmış olan Sünnî mezhep gruplarının bazılarının mensupları arasında batinîliğin farklı düzeylerde de yer aldığı bir gerçektir.

Teorik olarak mezhepleri dondurmak ve sayılarını tahdit etmek mümkün değilse de günümüzde yaygın olarak mezheplerin sayısı hakkında bir kabul mevcuttur. Örneğin Sünnî fıkıh mezheplerinin dört olduğu ifade edilirken tarihte taraftar bulmuş birçok mezhebin bugün taraftarının olmadığı unutulmaktadır. İtikadî mezhepler için ise durum daha karmaşıktır. Mesela Sünnî itikadî mezhepler sayılırken Mâtüridiyye, Eş'ariyye, Selefiyye ve Sufiyye'den söz edilmektedir. Bu itikadî akımlar arasında birbirleriyle uzlaştırılması mümkün

olmayan görüş farklılıkları olmasına rağmen bunların Ehl-i Sünnet çatısı altında bulunması gerektiğine kimin karar verdiğini bilmek mümkün değildir.

Hangi mezhebi ele alırsak alalım, tanımı ve kapsamıyla ilgili görüş ayrılıklarıyla karşılaşınız. Buna rağmen mezheplerle ilgili herhangi bir sorun yokmuş gibi bir tutum, teslimiyetçi bir inançtan, cehaletten ya da insanları kandırma niyetinden kaynaklanmaktadır.

Mezheplerin işlevi sadece ihtilaf ve çatışma değildir. Kuşkusuz dinî tecrübenin yaşanmasında birçok insan, mezheplerin izinden gider. Dinî nassı, anlama ve yorumlama çerçevesinde dinî tecrübeyi yaşama, her insana nasip olmaz. Buna sahip olmayanların, yani mezhebi olmayanların mukallit olması anlaşılır bir durumdur. Ancak taklitte insanın kimin izinden gittiğine bakması ve gidişatını sorgulaması da gerekir.

Mezhepler, dinlerin yorumlarıdır. İlahî dinler açısından bakıldığında, dinlerin nüzul dönemi, dinin bizzat mezhep olduğu dönemdir. Zira bu dönemde dinin peygamberi vardır. Vahiy nazil olmaya devam ettiği, bir başka ifadeyle söylemek gerekirse Allah'ın vahiyle tarihe müdahalesi sürdüğü için din tabileri arasındaki muhtemel görüş farklılıkları, ilahî otoritenin hakemliğinde çözülebilmektedir. Öte yandan dini tebliğ eden kişi yaşadığından ve akla takılan soruları doğrudan kendisine sorma imkânı bulunduğundan görüş ayrılıklarının derinleşmesi mümkün değildir. Eğer bir dinin tebliğcisine karşı hayatında ortaya çıkan muhalefet, kendi otoritesi çerçevesinde çözülmemişse o zaman bölünme kaçınılmaz olur. Bu durumda ortaya çıkan, mezhep değil, cemaatin bölünmesidir.

Mezheplerin kısa sürede değil, uzun bir zaman diliminde şekillendiğini ve kurumsallaştığını biliyoruz. Zira görüş farklılıklarının

mezhebe dönüşmesi için bu görüş farklılıklarının bazı aşamalardan geçmesi gerekir.

Her görüş farklılığı bir mezhebin doğuşuna sebep olmaz. Bu da zaman içerisinde şekillenir. Görüşün ortaya çıkması, tartışılması, görüş etrafında kümelenmenin oluşması, görüşü savunanların onu yaymaları, görüşü savunanların onu kurumsallaştırmaları, mezheplerin geçirdikleri aşamalardır.

Mezhebin bir mezhep olarak tezahüründen önce onun temelini oluşturacak olan görüş ya da görüşlerin ortaya çıkması gerekir. Bu da genellikle bir âlimin görüşlerinin etrafında kümelenmeyle başlar. Gerçi teorik olarak durum böyledir. Ancak çoğu zaman mezheplerin kendileriyle ilgili oluşturdukları resmi görüşlere baktığımızda temellendirmenin de geçmişe dönük bir okumadan beslendiğini söylemek mümkündür.

Bir görüşün tartışılması, taraftar ve muhaliflerinin ortaya çıkması, mezhep olgusunun önemli aşamalarından biridir. Değerli olduğu halde tartışılmadığı için ya da hakkında yazılıp değerlendirilmediği için kaybolan sayısız görüş vardır. Nitelikli tartışmalar, görüşlere değer katar.

Tarihte âlimlerin birbirlerinden farklı görüş ileri sürdükleri ve birbirlerini eleştirdikleri birçok örneğe sahibiz. Hatta âlimlerin kendi görüşleri hususunda bazen tutucu olabildikleri de bir gerçektir. Bu da biraz kişilikle ilgilidir. Bazı âlimler, görüşlerinin isabetli olduğu hususunda ısrarcıdırlar. Bu ısrar dahi bir dereceye kadar anlaşılır. Ancak aşırılık ve başka görüşlere doğruluk payı ihtimali vermeme, sorunlu bir yaklaşımdır.

Bu aşamaları geçiren görüşlerin kök bulmasında özellikle görüşe sahip çıkan insanların olması ve onların tutumu önemlidir. Eğer bir

âlimin görüşü başta öğrencileri olmak üzere savunulup yayılmazsa o görüşün temel oluşturması mümkün değildir. Nitekim birçok mezhebin içinde görüşleriyle etkili olmuş insanlar, sonraki dönemlerde ekolleşememişlerdir.

Dinlerin beşer tarafından tecrübe edildiği süreçte, ister itikadî görüşler hususunda isterse din pratiği ile ilgili olarak görüş farklılıklarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Hiçbir din, doğuş döneminden sonraki dönemlere bir paket olarak ulaşmamıştır.

Dinlerin kuruluş dönemi, aynı zamanda bir inşa dönemidir. Mezhepler, kurumsallaştıktan sonra kendi içlerinde görüş farklılıkları ortaya çıkar. Bir mezhebe mensup insanların hepsinin aynı görüşleri savunması mümkün değildir.

İslâm mezheplerinin doğuş süreci birkaç asırlık bir süreçtir. Allah Resûlü'nün vefatından sonra Müslümanlar, karşılaştıkları problemleri başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere çeşitli kaynaklara başvurarak çözmeye çalıştılar. Doğal olarak akıllarına gelebilecek en önemli tecrübe Hz. Peygamber'in uygulamasıydı. Aynı ya da benzer durumlarda Hz. Peygamber'in nasıl bir tutum takındığı araştırılır; buna rağmen çözüm üretilemezse o zaman insanlar kendi çabalarıyla örf ve tecrübe gibi bilgi kaynaklarını da kullanarak tercihte bulunurlardı.

İnsanlar, genellikle yaşadıkları dönemlerde daha çok eleştiriye muhatap olabilirler. Hatta birçok âlimin yaşadıkları dönemden çok sonraları itibar kazandıkları ve yüceltmeci bir yaklaşımla onlarla ilgili bir algı oluştuğu görülmektedir. Örneğin kendi dönemlerinde diğer insanlar gibi bir yaşantıya sahiplerken sonraki dönemlerde başta ilim tahsil süreçleri ve ibadet hayatı olmak üzere onlar hakkında abartılı tasvirler yapılabilmektedir. Diğer birçok insanda olduğu gibi başta âlimler ve mutasavvıflar vefatlarından sonra ayrı bir abartıyla

anılmaktadırlar. Bu abartılar, bir süre sonra tartışılmaz birer dogma haline gelebilmektedir.

Mezhep âlimleri hakkında yapılan değerlendirmeler bağlamında onların çok zeki ve akılla izah edilemeyecek dinî dinî birikime sahip oldukları, mesela binlerce hadisi senediyle birlikte bildikleri ifade edilebilmektedir.

Siyasetin daha açık bir şekilde müdahale ettiği belli olaylar kadar aynı zamanda müdahalenin açık olarak görülmediği zamanlarda dahi siyasîlerle âlimler arasında ciddi bir ilişki olduğunu söylemek yanlış değildir. Bu ilişki çoğu zaman kaynakların içinde dağınık bir şekilde yer alan rivayetlerde görülebilir.

Görünürde İslâm dünyasında ilim, bir sivil faaliyet olarak görünüyorsa da gerçekte âlimler, çoğunlukla devlet ricalinin desteğine muhtaç oldukları için onların tercihlerini ve beklentilerini dikkate almak durumunda kalabilmektedirler. Bunun için kaba bir baskının olmasına gerek yoktur. Mezhep imamı olarak bildiğimiz insanlardan bazıları dönemin yöneticileriyle problemler yaşamışlardır. Bunlardan biri Ahmed b. Hanbel'dir. İmam A'zam ve İmam Şâfi'nin de bazı problemler yaşadıkları bilinmektedir. Ancak burada sözünü ettiğimiz etki, sadece mezhep imamlarıyla sınırlı değildir. Mezheplerin imamlarının dışında diğer mezhep âlimlerinin de büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalabildikleri bilinmektedir. Öte yandan âlimlerin yaşadıkları önemli bir problem, kendilerine ödenen atıyyenin kesilmesidir. Bunun herhangi bir baskı oluşturmadığını söylemek mümkün değildir. Bu sebeple siyasetin, din anlayışının şekillenmesinde önemli bir etken olarak ihmal edilmemesi gerektiği kanaatinde olduğumuzu bir kez daha ifade etmek istiyoruz.

Abbasî Halifesi Mansur zamanında Nefsüzzekiyye lakabıyla anılan Muhammed b. Abdullah ayaklanmıştı. Ayaklanma kanlı bir şekilde bastırıldı ve Muhammed öldürüldü (ö. 145/762). Mansur daha sonraki yıllarda Medine'ye gittiğinde âlimleri toplayarak Muhammed'e karşı açık tavır koymadıkları için onları eleştirdi.

Mezheplerin doğuşu ve kurumsallaşmasında başka etkenler de söz konusudur. İslâm'ın yayıldığı coğrafyada Araplar dışında farklı milletlere mensup insanlar Müslüman oldular. Bu milletler de Araplar gibi kendilerine ait bir geçmişle birlikte İslâm'a girdiler. Geçmişten getirdikleri bir kısım değerleri İslâm çerçevesinde yeniden yapılandırıldılar. Bunların bir kısmını terk ettiler. Bir kısmını düzenleyerek ya da düzelterek muhafaza ettiler. Bir kısmını da olduğu gibi devam ettirdiler. Bir de kimlik değiştirerek İslâm'a giren değerler oldu. Geçmişe ait şifa yöntemleri bunlardandır. İslâm'dan önce eski dinlere ait metinlerle ve dualarla tedavi yapılırken Müslüman olduktan sonra İslâm metinleriyle aynı şey yapılmaya başlandı. Okunan Kur'ân ve hadis olunca durum doğal olarak İslâmî gibi göründü.

İslâm medeniyetinde mezheplerin ortaya çıkıp kurumsallaşmasında önemli bir etkiye sahip olan hususlardan biri, diğer kültürlere mensup insanlar arasından yetişmiş âlimlerdir. Bilindiği gibi İslâmlaşma sürecinde diğer kültürlerin bazı iç sorunları ve tartışma konuları İslâm dünyasına taşındı. Bunların önemli bir kısmı başka dinlere mensup olup ihtida eden kimselerin eliyle meydana gelirken, kültürel karşılaşmanın getirdiği tartışma konuları ve problemler de olmuştur.

İslâm, erken dönemde fethedilen topraklarda yaşayan insanlar arasında yayılmaya başladı. Özellikle ilk dönemlerde Sâsânî topraklarındaki topluluklar arasında daha hızlı bir yayılma gerçekleşti. Bu insanların bir kısmı, Müslüman olarak bulundukları ortamlarda

daha aktif bir rol üstlendiler. Bazıları devlet hizmetlerinde çalışırken sonraki dönemlerde etkileri belirgin bir şekilde görülen bir kısmı ise ilimle iştigal ettiler. Tâbiûn döneminden itibaren ilimle meşgul olan bu insanlar İslâm'ın anlaşılmasında ve dahası, gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir rol üstlendiler.

Mevali denen gayrı Arap insanlar arasından çıkan âlimler, başarılı ve etkili çalışmalar yaptılar. İlimleri onlara toplumda hatırı sayılır bir konum kazandırdı. Aralarından kadı olanlar oldu. Eyalet merkezlerinde öğrenci yetiştirdiler ve İslâm'dan anladıklarını gelecek nesillere aktardılar.

Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus, Mevali âlimlerin birikiminin geçmişleriyle ve kültürleriyle ilişkisiydi. Öte yandan Arap diline ve kültürüne vukufiyetleri farklıydı. Bunlar, genellikle Araplar arasında doğup büyüyen kimselerdi. Ancak mensup oldukları kültürlerden tamamen koptukları söylenemez.

Mezhep kurucusu kabul edilen ya da mezheplerin kurumsallaşmasında aktif rol oynayan bazı âlimlerin Arap olmadıklarını biliyoruz. İmam-ı A'zam Ebû Hanife ve talebesi Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî bunlardandır. Ehl-i Sünnet'in önemli itikadî mezheplerinden biri olan Mâtürîdîliğin kurucusu olan İmâm Mâtürîdî de Arap değildir. Arap âlimler gibi mevali âlimlerle kültürel aidiyetleri arasında ilişki olması doğaldır.

Hız, Peygamber döneminden sonra Müslümanların kendi kaynaklarıyla baş başa kaldıkları bir gerçektir. Bu kaynakların anlaşılmasında geçmişten nakledilen bilginin önemi ortadadır. Âlimlerin yaşadıkları bölgelerde mevcut olan hadis merviyatı, onların görüşlerini şekillendiren önemli etkenler arasında zikredilmelidir. İlim talebi amacıyla yolculuklar yapılmış olsa da her insanın ilmi, ilişki kurduğu çevreyle

sınırlıdır. Öte yandan her âlimin kapasitesi aynı olmadığı gibi sahip olduğu bilgiyi değere dönüştürme yeteneği de aynı değildir. Yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız gibi âlimler hakkında bazı abartılı anlatımlar varsa da sahip olunan bilgi, çok farklıdır. Birisine ulaşan bir hadisin bir başkasına ulaşmamış olması pekâlâ mümkündür. Doğal olarak kendisine ulaşmamış hadis sebebiyle bir âlimin farklı görüş ileri sürmesi ise muhtemeldir.

İlk dönemlerde İslâm dünyasında mezhebi farklılıklar daha çok siyasî görüş farklılığı olarak ortaya çıkmaktadır. Süreci kesin sınırlarla belirlemek mümkün değilse de mezheplerin şekillenme sürecini siyasî mezhepler, itikadî mezhepler ve fikhî mezhepler şeklinde sıralamak mümkündür. Ancak aynı zaman diliminde farklı mezhebi yapıların gelişim sürecinin devam ettiğini de belirtelim.

Mezhep olarak tanımlayabileceğimiz ilk iki hareket Şîa ve Haricîliklerdir. Şîilik, Hz. Ali'nin siyasî görüşleri etrafında şekillenen bir harekettir. Bu hareket, doğuşundan onlarca yıl sonra itikadî bir mahiyet kazanmıştır.

Siyasî mezhepler, gelişme sürecinde inanca dair tartışmaları da gündeme getirdiler. Bu çerçevede şekillenen tartışmalar, Müslümanların yeni görüşlerle tanışmalarına vesile oldu. Ancak günümüzde olduğu gibi o dönemde de insanların çoğunu ilgilendiren, mezhep âlimlerinin entelektüel tartışmaları değil, pratik hayatla ilgili karşılaştıkları sorunlardı. Uygulamada karşılaşılan sorunların giderilmesi, fikhî ekolleri ortaya çıkardı.

Bütün mezhepler, geçmişlerini Hz. Peygamber dönemine kadar götürmek için özel bir gayret gösterirler. Geçmişle ilişki, meşruiyet açısından gereklidir. Hatta mezhep imamlarıyla Hz. Peygamber arasında ilişki kurmak önemlidir. Ancak açık olan bir gerçek vardır

ki Hz. Peygamber döneminde ve takip eden yıllarda henüz herhangi bir mezhep yoktu. Hz. Peygamber hayattayken bir mezhep tezahürü söz konusu olamazdı. Hz. Peygamber'in vefatını takip eden yıllarda ise ancak siyasî görüşler etrafında bazı küçük kümelenmeler söz konusu olmuştur.

Mezheplerin ortaya çıktığı dönem, fikrî hareketliliğin ve görüş ayrılıklarının yoğun olduğu bir dönemdir. İlk dönemlerden itibaren Müslümanlar arasında görülen yoğun görüş ayrılıklarının sırf entelektüel bir kaygıyla ortaya çıktığını düşünmek yanlış olur. Kanaatimizce bunun arkasında önemli bir kısmı ihmal edilen birçok beşerî unsur da vardı.

Ashab arasında başta kişisel özelliklerinden ve sahip oldukları bilgiden kaynaklanan farklılıklar vardı. Ancak ilk yıllarda Hz. Peygamber'in etkisiyle derin ayrılıklar ortaya çıkmadı. Ashab döneminde büyük ölçüde siyasî sebeplere dayanan ihtilaflar ve hatta çarpışmalar meydana geldi. Bu çarpışma sürecinin görüş ayrılığını derinleştirmesi beklenen bir durumdu.

İslâm dünyasında mezheplerin ortaya çıkışında ve gelişmesinde etkili olan tartışma konusu problemlerin başında Hz. Peygamber'den sonra iktidara kimin geleceği meselesidir. Fetihler, Arapların fethedilen memleketlere göç etmesi, Hz. Ömer döneminde yeni şehirlerin kurulması, Hz. Osman'ın katliyle başlayan fitne mezhepleşme sürecinde etkili olmuştur. İç savaş, Hz. Ali'nin katliyle yeni sürece girmiş ve nihayet Emevîlerin iktidara gelmesiyle hanedan hâkimiyeti başlamıştır. Hanedan tarafından iktidarlarına el uzatma olarak değerlendirilen Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye gidişi, Kerbela vakasıyla sonuçlanmış; bu gelişme sonraki birçok gelişmenin tetikleyicilerinden ve gerekçelerinden olmuştur. Zeyd b. Ali ayaklanması ve Abbasîler döneminde Ehl-i Beyt isyanları da önemli etkiye sahiptir.

Mihne hadisesi de mezhepler arasındaki gerginliği arttıran gelişmelerden biri olarak zikredilmelidir. Bu olay, İslâm dünyasında önemli etkiler bırakmıştır. Kur'ân'ın mahlûk olup olmadığı etrafındaki tartışmalar, işin görünürdeki tarafıdır. Sorun, yöneticilerin belirli bir görüşü temsil etmesinden daha derin olmalıdır. Mihne döneminde Mutezile görüşünü benimsemeyen âlimlerin maruz kaldığı baskılar, görüş ayrılıkları arasındaki derinliği arttırmış; ileriki yıllarda Mutezile'nin meşruiyetini tartışmaya açmıştır. Bu refleks aynı zamanda akıllı önceleyen anlayışa karşı bir yaklaşımı da beslemiştir. Çok sürmeden karşı mihne başlamış ve zaman zaman etkileri azalsa da bu gerginlikler devam etmiştir.

Mezhepçiliği tetikleyen önemli tutumlardan biri genel anlamda baskılar, hassaten de iktidar namzedi kişilere yönelik olan sindirme politikalarıdır. Bundan ciddi anlamda payını alan grup, Ehli Beyt mensuplarıdır. Onların siyasî alanında yeşeren Abbasî hareketi başarıya ulaştıktan sonra Emevîler dönemindeki baskının benzeri ve hatta daha şiddetlisi devam etmiştir.

Muhaliflere yönelik baskı ve şiddet eylemleri batınî gruplar da dâhil bazı insanları uç gruplara kaydırmıştır. Daha Abbasîler devletinin kuruluşundan birkaç yıl sonra devletin kuruluşunda aktif rol oynayan Ebû Müslim el-Horasanî, Halife Ebû Cafer Mansur'un emriyle öldürülmüştür. Bu infazın akabinde Ebû Müslim'in ulûhiyetine inanç anlamına da gelen görüşleri savunan gruplar ortaya çıkmıştır.

Abbasîler devletinin zayıflama sürecinde ortaya çıkan ve siyasî nüfuzu ele geçiren hanedanların mezhebi tercihlerinin siyasetten uzak olduğunu düşünmeyi gerektirecek bir durum yoktur. Büveyhîler, Sünnî Halife'yi yerinde bırakmayı tercih eden bir Şîî hanedan iken, Selçuklular tavırlarını alternatif olan Sünnîlikten yana koymuşlardır. Gerek

Büveyhîler yönetiminde, gerekse Selçuklular döneminde mezhebî çekişmelerin devam ettiği görülmektedir. Osmanlı-Safevî mücadelesi de mezhepçiliği körükleyen gelişmelerden biri olmuştur. Nitekim bu dönemde tarafların farklılıkları, mücadeleyi meşrulaştıran bir araç olarak kullandıkları bilinmektedir.

Tarihte zaman zaman artan, bazı dönemlerde azalan bir mezhep çatışması süreci ile karşı karşıyayız. Mezheplere bağlı olanların pek farkında olmadıkları ve genellikle figüran olarak kullanıldıkları bazı çatışmalar ve gerginlikler yaşanmıştır. Örneğin Taberî (ö. 310/923), Bağdat'ta Hanbelîlerden ciddi bir baskı görmüştür. Gençlik yıllarında Ahmed b. Hanbel'den ders almak düşüncesiyle Bağdat'a gitmiş, ancak oraya ulaştığında Ahmed b. Hanbel'in vefat ettiğini öğrenmiştir. Buna rağmen bazı görüşleri Ahmed b. Hanbel'in takipçileri tarafından beğenilmediği için baskıya maruz kalmış; evi taşlanmış ve vefat ettiğinde evinde defnedilmek zorunda kalmıştır.

Abbasîler döneminde şimdilerde Sünnî mezhepler olarak kabul edilen bazı mezhep mensupları arasında gerginlikler ve çatışmalar olabiliyordu. Hanbelîlerle Şâfiîler arasında kavgalar olduğu gibi zaman zaman Sünnîlerle Şîîler arasında da kavgalar meydana geliyordu. Şimdilerde sanki bir blok olarak takdim edilen mezheplerin aslında zaman zaman şiddetlenen bir mücadele ve rekabet içinde oldukları açıktır.

Mezhepler, zamanla inşa olurken aynı zamanda mezhepçi yaklaşım içinde olanlar, insanlara mezhepçiliği besleyecek bir tarih inşası da sunmaktadır. Böylece geçmişte meydana gelen olaylar, mezhepler tarafından yeniden kurgulanarak ve uygun hadiseler seçilerek bir inşa ortaya konmaktadır.

Tarihte meydana gelen bazı olayların mezheplerin şekillenmesinde çok önemli bir yeri vardır. Bu olayların canlı tutulması ve

geçmişin bunlar üzerinden okunması, her zaman başvurulmuş bir etkilme yoludur. Tarihi etkileyen olayların önemli bir tarafı da bu olayların ele alındığı süre içinde geçmişe ait algının yeniden inşa edilmesidir. Bunun anlamı tarih üzerinden bir din algısının inşa sürecinin devam etmesidir. Algı olguyu inşa ederken, olgu da algıyı inşa etmektedir. Bu karşılıklı etkileşim, mezhep inşasında en çok karşılaşılan bir durumdur.

Mezhepler genellikle ortaya çıkan bir uygulamayı ya da anlayışı izah etmek, temellendirmek ya da karşı çıkmak üzere şekillenir. Bu durumda her mezhebin savunucuları, kendi görüşlerini temellendirmek üzere geçmişten yeniden okurlar. Ortaya çıkan aykırı görüşleri törpülemek, yorumlamak ya da tahrif etmek kaçınılmaz olur. Böylece yeni bir tarih inşa edilir.

Tarih kaynaklarına baktığımızda herhangi bir olayla ilgili birden fazla görüşün ortaya çıktığını, aynı konuda onlarca rivayetle karşılaşabileceğimizi görürüz. Bu rivayet farklılaşmasının sebepleri arasında zikredilebilecek en önemli açıklama, nakil farklılıklarıdır. Bazen bir olayın onlarca farklı nakline şahit olabildiğimiz için özellikle tarihî olayları nasıl değerlendireceğini bilemeyen kimseler, rivayet kritiği yerine özellikle kendi mezheplerinin bakış açılarına uygun rivayetleri nakleden kitapları adeta vahiy ürünüymüşçesine değerlendirebilmektedirler. Böyle insanlarla bir olay etrafında konuşmak neredeyse imkânsızdır. Zira onlar için artık bu ilgilendikleri olay, tartışılmaz bir hakikat olmuştur.

Elimizdeki kitaplarda bunun birçok örneğini görmek mümkündür. Mesela Hz. Peygamber dönemini okuyan bir Şîî, kendi kaynaklarında Hz. Ali'nin hemen her türlü gelişme sırasında öne çıkan kişiliğiyle karşılaşır. Hz. Ali, Hz. Peygamber tarafından Allah'ın emri

gereğince velayete naspedilmiş, kendisine itaatin emredildiği bir önderdir. Bütün olaylarda bu velayetin izlerini görmek mümkündür. Bazen vahiy tevil edilerek velayetle ilişkilendirilir. Allah'ın Elçisi (s) fırsat buldukça değişik olaylar sebebiyle Hz. Ali'nin velayetini bildirmiş; ancak kendisinden sonra gelen Müslümanlar, onun hakkını gasp ederek Ebû Bekir'i halife yapmışlardır. Şîî kaynaklar incelendiğinde bununla ilgili yüzlerce rivayet bulmak mümkündür.

Ehl-i Sünnet kaynaklarında ise ibre Hz. Ebû Bekir'e dönmekte, Hz. Peygamber çeşitli vesilelerle onun hilafetine işaret etmektedir. En son işareti ise onu namaz kıldırması için görevlendirmesidir.

İşin içine fazilet konusu girdiği zaman birbirinden farklı zamanlarda ve farklı bağlamlarda meydana gelen olayların ilgili ilgisiz değerlendirmelerle ilişkilendirildiği görülür. Bu çerçevede tartışılan önemli konulardan biri fazilet meselesidir. Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra en faziletli kimse olduğunu söyleyen Şîa'ya karşı Ehl-i Sünnet'in tezi farklıdır. Buna göre fazilette esas olan dört halifenin sıralamasıdır.

Acaba ashabın yaşadığı dönemde fazilet sıralamasıyla ilgili bir problem ya da tartışma var mıydı? Bunun olması mümkün değildir. Ancak zamanla mezhepler arasındaki tartışmalar, onlarca farklı düşüncüyü ve bu düşünceleri besleyen argümanları ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte mezheplerin görüşlerinin standart olduğunu düşünmemek gerekir. Aynı mezhep içinde onlarca farklı görüş ya da argüman ortaya çıkmıştır. Nitekim fazilet meselesinde de aynı mezhep içinde farklı görüşlere rastlamak mümkündür.

Mezheplerin mevcudiyeti kaçınılmaz ve onlardan birçok fayda hâsıl olduğuna göre asıl yapılması gereken mezhepçilikten kaçınmaktır. Bilinçli Müslümanların bu fitneye karşı uyanık olmaları, oyuna gelmemeleri ve oyuna gelenleri uyarmaları gerekir.

Son dönemlerde sosyal medya üzerinden insanları tahrik edecek ve mezhebî ayrılmayı derinleştirecek birçok paylaşım yapılmaktadır. Samimi olduğuna inandığımız bazı Müslümanlar da buna alet olmaktadır. Bir insanın bir mezhebe sahip olması, kişisel tercihi ve hakkıdır. O mezhebin doğru bir yorum olduğuna inanması da kişisel görüşü olup tartışılacak bir şey değildir. Ancak mezheplerin karalanması anlamına gelen bir yaklaşım içinde paylaşımlarda bulunmak, anlaşılabilir bir tutum değildir. Bir mezhep adına yapıldığı ifade edilen, ancak arkasındaki gerçek gücün bilinmediği, büyük bir ihtimalle bir oyunun parçası olan yönlendirmelere alet olmamalı, mutlaka bunlardan sakınılmalıdır.

Mezhepler arasındaki görüş ayrılıkları ve bu konudaki tartışmalar, mezhepçilerin malzemesi olmaktan çıkarılmalıdır. Çünkü mezhepçiler, ihtilaflardan, tartışmalardan ve görüş ayrılıklarından beslenirler. Onların amacı, hakikati bulmak değil, karşı görüştekileri alt etmektir. Aslında mezhepler arasındaki görüş ayrılıklarının konuşulması, tartışılması ve bu hususta mümkünse Müslümanları ikna edecek alternatifler gösterilmesi âlimlerden beklenen bir tutum olmalıdır. Avamı tartışmalara taraf kılmak, avamın anlamadığı kavramlarla tartışmaları onların önünde yapmak, ihtilafları ve halk arasındaki uçurumu derinleştiren bir tutumdur.

Mezheplerin siyasî mücadele aracı olarak kullanılmaması ve Müslümanlara karşı silah olmaktan çıkarılması için âlimlerin sorumluluk yüklenmeleri ve konumlarına uygun davranmaları gerekir. Ne yazık ki çoğu zaman âlimler, mezheplerin gerginlik aracı olarak kullanılmasında aktif rol üstlenmekte, bazıları ise bu hususta siyasîlere alet olmaktadır. Bizzat âlim olarak kabul edilenlerden bazı kimse-lerin, mezhepçilik ateşini körüklemeye çalıştıkları ve bununla kendilerine taraftarlar devşirdikleri de bir gerçektir.

Mezhepçilik, bazen hastalıklı bir ruh halidir. Bu hastalığın farkına varamayan ve etrafına insanları toplayan bazı kimseler olabildiği gibi onların dışında bunun farkına varamayan birçok insan da vardır. Öte yandan mezhepçi bir anlayışla yetiştirilmiş bir insandan mezhepler üstü bir refleksle hareket etmesini beklemek doğru olmaz.

Mezhep bağlılarına doğru bir mezhep eğitimi verilmediği takdirde fitneyi ortadan kaldırmak pek mümkün görünmemektedir. Müslümanların mezhepçiliğe karşı birlikte hareket etme ve düşmanlığı giderici bir tutum takınma yükümlülükleri vardır. Bunun için mezhebi ne olursa olsun Müslümanların birlikte hareket etmeleri gerekir. Bazı insanlar bu söylediğimize karşı çıkacaklardır, ancak buna takılmamak gerekir.

Tarihten günümüze mezheplerin önemli bir rant aracı olarak kullanıldığı bir gerçektir. Bazıları insanların çatışmalarından ve ihtilaflarından beslenir. Bazı devletler de öyle. Bu sebeple ilk dönemlerden itibaren ihtilafları siyasî ya da ekonomik güce devşirmek isteyenler olmuştur. Günümüzde de mezhepçiliği bir mücadele aracı olarak kullanan ve bunu körükleyen insanlar olduğu bir gerçektir.

Mezhepler diğer dinlerde mevcut olduğu gibi mezhepçilik de mevcuttur. Bizim mezheplerimiz arasında mücadele olduğu gibi diğer dinlere mensup insanlar arasında da mezhepçilik vardır. Ancak bu durum, akliselimle hareket etmek yerine hizipçiliği meşrulaştırmaz.

Mezhep mensupları, bağlı oldukları mezheplerin görüşlerine uygun olarak bir tarih okuması yaparak geçmişle olanlar arasında ilişki kurdukları gibi mezhepçilik, sembolleri ve sloganları kullanan bir olgudur.

Sonuç olarak diyebiliriz ki İslâm tarihinin erken dönemlerinde oluşmaya başlayan mezhepler, evrensel iddiası olan dinlerde kaçınılmaz

olarak karşılaşılan kurumlardır. Ancak bu kurumların beşerî kurumlar olduklarını, mezheplere ait olanın dini yaşamayı kolaylaştırıcı olması gerektiği halde dini zorlaştıran bir durumu inşa ettiğini görüyoruz.

İslâm tarihinde mezheplerin ortaya çıkış sürecinde karşılaşılan çatışma ve gerginliklerin zaman zaman arttığını görebiliriz. Bazı dönemlerde özellikle idarecilerin ve bazı âlimlerin tutumu sebebiyle azalan çatışmalar, bazı dönemlerde ise artmıştır.

Mezhepçilik, dine ve dindarlığa zarar veren ve dini yaşantıyı şekle boğan bir süreçtir. Mezhepçiliğin tek zararı bu olsa, zararlarına katlanılır. Mezhepçilik, dinleri bölen ve asıl amacından saptıran bir süreçtir. Mezhepçiliğin tahribatı bazen iç savaşımlara kadar gider.

Mezhepçiliğin zararlarından sakınmanın yolu, kendilerini mezhep kimlikleriyle tanımlayan kişilerin dinin ruhuna uygun olarak farklılıklara karşı tahammülkâr olmaları ve tercihlerini mutlak doğrular olarak dayatmaktan vazgeçmeleriyle mümkündür.

Mezhepçiliğin Temel Dinamikleri

Farklı milletlerin çeşitli zamanlarda kabul ettiği, bu sürecin bazen asırlar sürdüğü, dünyanın dört bir yanına yayılmış, güçlü bir medeniyete sahip İslâm gibi bir dinde farklı alt kimliklerin oluşması kaçınılmazdır. Aynı dine mensup olsalar da insanlar, fıtratları gereği her konuda aynı düşünmezler. Nitekim herhangi bir konuda duyduğumuz bir sözün, zihin dünyamızda bıraktığı etkiler farklıdır. Zamanla birbirleriyle duygudaşlık ve fikirdaşlık oluşturan insanların birlikte hareket etmesi, kaçınılmaz olarak karşılaştığımız bir durumdur. Bu birliktelik grup, dernek, vakıf, parti, tarikat, fırka veya mezhep şeklinde tezahür edebilir. Din yaşlandıkça kurumları da gelişir, farklılaşır ve değişir. Burada zikretmeye çalıştığımız çerçeve, gruplaşmanın

doğal sürecidir. Ancak grupların ya da konumuz olan mezheplerin doğuşu ve şekillenmesi hep böyle olmamıştır.

Öte yandan “gidilen yol” anlamına gelen mezhep kelimesiyle ifade edilen olgu, İslâm Tarihi’nin ilk asırlarında daha çok dinin muamelat alanında gelişmiş ve genellikle çatışma konusu olmamıştır. Muamelat alanında karşılaşılan ihtilaflar, mezhepler arasında ya da mezhep mensupları arasında bazı âlimlerin farklı görüşlere sahip olmaları şeklinde tezahür etmiştir. İtikadî alandaki görüş farklılığı ise daha çok “fırka” kelimesiyle ifade edilmiştir. Günümüzde “mezheb” kelimesi, ayırım yapılmadan itikadî, amelî ya da siyasî gruplaşmaların bir kısmı için kullanılabilmektedir.

Aslında herhangi bir mezhebe bağlı olan insanların çoğunluğu, mezheplerin doğuşu, gelişimi ya da görüşleri hakkında bilgi sahibi değildir. Büyük çoğunluk mezheplerini bizatihi dinin kendisi sanır. Oysa mezhepler, ilahî mesajın yorumu ya da insana bıraktığı alanda yapılan içtihatlar çerçevesinde şekillenmiştir. Yoksa ilke olarak Allah’ın söz söylediği yerde insanın ona aykırı bir içtihat yapması söz konusu değildir. O halde beşerî bir faaliyet olan mezheplerin ilahî olarak görülmesi sorunlu bir yaklaşımdır. İşte mezheplerin çatışma unsuru olarak kullanılması için en mümbit alan da budur. İnsanlar, kendi mezheplerini mutlak hakikat olarak görünce, onun dışında kalanları batıl üzere değerlendirebilmektedirler.

İslâm tarihinin erken dönemlerinde birer siyasî hareket olarak ortaya çıkan Haricîlik ve Şîîlik gibi gruplaşmaların zaman içinde mezhepleştiği bilinmektedir. Mezhepleşme sürecinde yöneticilerin tutumu, mezheplerin gelişim sürecinde etkili olduğu gibi, zaman zaman bazı yöneticilerin bilinçli olarak farklı mezhep mensuplarını birbirleriyle çatışmaya sürükleyen bir siyaset izlediklerini de söylemek gerekir.

Günümüzde hortlatılan Sünnî-Şîî çatışmasının temelleri İslâm tarihinin çok erken dönemlerine götürülebilmektedir. Gerçekten ilk dönemlerden itibaren Müslümanlar arasında bazı siyasî görüş ayrılıkları vardı. Bu görüş ayrılıkları çerçevesinde ortaya çıkan gelişmeler ve çatışmalar, toplumu ayrıştırdı ve safları katılaştırdı.

Şîîliği besleyen önemli etkenlerden biri Hz. Ali'nin imameti meselesidir. Şîî gruplar, Hz. Ali'nin imamet hakkının gasp edildiğini savunurlar. Bu sebeple onların ilk iki halife Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer hakkındaki yaklaşımları olumsuzdur. Aradan geçen yüzlerce yıla rağmen Hz. Ali'nin mağdur edildiği düşüncesi canlı bir şekilde yaşatılmaktadır. Günümüzde ne Hz. Ali vardır, ne de ona haksızlık yaptığı iddia edilen arkadaşları ve akrabaları... Ama bu gelişmeyle ilgili çoğu tarihte üretilen hikâyeler, insanların zihninde önemli bir yer işgal eder.

Şîîliğin kendisini konumlandırmasında dayandığı diğer bir önemli gelişme de Kerbela olayıdır. Kerbela motifi İran'da gerçekleştirilen devrimde kitleleri harekete geçiren bir dinamik olarak kullanılmış ve hala işlevini devam ettirmektedir.

Şîîler genellikle yukarıdaki gelişmelerin sorumluları olarak Sünnîleri suçlarlar. Ancak bu gelişmeler meydana geldiğinde henüz mezhep olarak ne Şîîlik vardı, ne de Sünnîlik...

Mezhebî farklılıklar, son dönemlerde coğrafyamızda bilinçli bir şekilde kaşınarak çatışmaya dönüştürülmektedir. Bunun iç ve dış dinamiklerinden söz etmek gerekir.

İç dinamikler bağlamında zikredilmesi gereken ilk etkenlerden biri, insanların sorunlu bir din anlayışına sahip olmalarıdır. İslâm dünyasında yaygın olan cehalet, sahip olunan din anlayışının çatışma nedenine dönüşmesine sebep olabilmektedir.

Öte yandan tarih boyunca mezheplerin gelişmesinde ve insanların sorgulamadan bağlı oldukları mezheplerin görüşlerini mutlak hakikat gibi telakki etmelerinde yöneticilerin yabana atılmayacak bir etkisi bulunmaktadır. Yöneticiler bazen doğrudan, çoğu zaman da etkileyebilecekleri âlimler üzerinden belirli bir mezhebe bağlı kişileri yönlendirmeyi başaramışlardır. Kimi zaman da mezhepler, yöneticilere karşı silah olarak kullanılmıştır.

Tarihte Müslümanlar arasında mezheplerden kaynaklanan kavgalar ve hatta savaşlar meydana gelmişse de Batı'daki mezhep çatışmaları düzeyinde büyük olaylar yoktur. Ancak birçok devletin varlığını kabul ettirmesinde mezhepler önemli işlevler görmüştür. Günümüzde de mezhebî iddialar, devletlerin hedefleri için bir araç olarak kullanılmaktadır.

Güncel mezhebi gerginlikler ve çatışmalar, bazı devletlerin mezhepleri bir araç, hatta silah olarak kullanmasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan din adamlarının inisiyatif üstlenmek yerine ya sessiz kalmaları, ya da yaşadıkları devletin siyasî tutumunu temellendirmesine yarayacak bir tavır takınmaları da sorunu büyüten bir etkidir.

Halkın büyük çoğunluğunun mezhepleri hakkında sağlıklı bir bilgiye sahip olmadıkları, bir anlamda yöneticilerin ve onların güdümündeki din adamlarının onlar adına karar verdikleri görülmektedir. Din adamlarının belirgin şekilde mezhep taassubunu canlı tutan bir tutum içinde olmaları, bireysel tercihlerin ötesinde anlamlar taşımaktadır.

Bununla birlikte günümüzde yaşadığımız sürecin mimarlarından birisinin, -bazı yöneticiler kadar, hatta onlardan daha çok- Batılı ülkeler olduğunu söylemek, iz kaybettirmek anlamına gelmez. Zira Batılı ülkelerin diplomatik yöntemlerle ve askerî güçleriyle bölgemizde

olup bitenlere fiilen müdahale ettikleri açıktır. Dolayısıyla gelişmelerin dış kaynaklar tarafından desteklenen ve kullanılan stratejik bir imkân olarak değerlendirildiği açıktır.

Müslümanların tablonun bütününe görerek içinde bulundukları durumdan çıkmak için irade ortaya koymalarını beklemek büyük bir iyimserlik olur. Ama Allah'tan ümit kesilemeyeceğini biliyoruz. Belki de insanlar, bir gün yüzlerce yıl önce meydana gelmiş olaylara taraf olmanın ayrılığı derinleştiren, faydası olmayan bir tutum olduğunu, bütün insanların aynı düşünceye sahip olmasının mümkün olmadığını ve her insanın Allah'a hesabını bireysel olarak vereceğini anlarlar.

Yeniden Sahnelenen Bir Oyun: Mezhep Kavgaları

Dinlerin beşerî yönünü ifade eden mezhepler, dinî pratikte karşılaşılan kurumlardır. Farklı mezhepler arasında görüş ayrılıklarının olması doğaldır. Hatta aynı mezhep içinde de görüş ayrılıkları olabilmektedir. İnsanların birbirlerinden farklı düşünmeleri, okuduklarını ve gördüklerini farklı anlamaları beşer olmanın yansımalarıdır. Ancak mesele burada kalmamakta, bazı insanlar mensup oldukları mezhebe ait farklılığı dinin aslı kabul ederek başkalarının farklı düşünmelerine tahammülsüzlük göstermektedirler. Bu taassup içinde olan insanlar, genellikle mezhepleri hakkında doğru dürüst bir bilgiye sahip olmadıkları halde zarardan ve tefrikadan başka sonuç doğurmayacak bir tutumla mezhebî aidiyetlerini çatışma gerekçesi yapmaktadırlar.

Mezhep çatışmaları, genellikle sosyal, siyasî ve ekonomik kriz dönemlerinde artar. Siyasî otoritelerin nüfuz elde etmek için çatışma sürecini kullanmaları ve bazı din adamlarının bu hususta tahrikçi rolü üstlenmeleri, sorunu içinden çıkılmaz bir hale sokmaktadır. Siyasî

otoritenin mezhepleri güç devşirme aracı olarak kullanmasının yanı sıra muhaliflerin de mezhebi farklılıkları karşı güç oluşturmak için kullandıkları bir gerçektir.

Son günlerde hortlatılan mezhep çatışmalarının uluslararası bir oyunun parçası olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Gerek bölgemizdeki bazı yöneticiler, gerekse uluslararası aktörler mezhep çatışmalarına tamamen karşı olduklarını söyleseler de ateşi söndürmek için makul bir adım atmadıkları gibi, ayrılığı derinleştiren tehlikeli icraatlar ortaya koymaktadırlar.

Mezhep mensupları çatıştırılmak ve kullanılmak istendiğinde geçmişte meydana gelen hadiseler yeniden ısıtılarak insanların önüne konur. Tarihimizde mezhepçiliği körükleyici adımların fayda yerine zarar getirdiğine ve farklılıkları ayrılığa dönüştürdüğüne dair pek çok örnekle karşılaşmaktayız. Özellikle yöneticilerin tutumları, farklılıkları yaşadıkları döneme önemli bir ayrılık sebebi olarak taşımıştır. Geçmişte yaşanan mezhep gerginliğinin ve çatışmalarının İslâm ümmetine fayda getirmek yerine zarar verdiğini, fitrî olan farklılıkları düşmanlık sebebi haline getirdiğini görüyoruz. Yanlış adımlar ve icraatlar, sadece belli bir mezhep kullanılarak değil, farklı mezhepler adına yapılabilmektedir. Örneğin Abbasi halifelerinden Mütevekkil (ö. 247/861) -daha önceki halifeler döneminde yaşanan çatışmaları ileri bir aşamaya götürerek- Hz. Ali evladına ve taraftarlarına şiddetli baskılar yapmış; hatta Şîîlerin ziyaret ettikleri Kerbela'daki türbeyi yıktırarak alanı tarım arazisine çevirtmiş ve burasının ziyaret edilmesini engellemiştir. Bu dönemde ehl-i beyt mensuplarından birçok kişinin hapse atıldığı da bilinmektedir. Ehl-i beyt mensuplarına yönelik baskılar, Mütevekkil'den sonraki yöneticiler döneminde azalmış ya da ortadan kalkmışsa da onun

politikaları insanların kendilerini diğ er mezhep mensuplarına karşı konumlandırma larını beslemiştir.

Derinleşen ayrılıklar bu ve benzeri uygulamalardan beslenmiş ve karşı uygulamalara zemin hazırlamıştır. ş   bir hanedan olan Büveyhoğulları [iktidar yılları: m. 932-1062], Abbasî Devleti'nde y nemi ele geçirdikten bir süre sonra kendi taraftarlarının hoşnutluğunu kazanmak amacıyla bazı uygulamalara imza atmışlardır.

Büveyhoğulları, Sünnî kabul edilen bir halifeyi tamamen görevden uzaklaştırmak gibi halkın tepkisini çekecek ve ehl-i beytin emrine girmelerini zorunlu kılacak bir tutum yerine halifeyi yerinde bırakt rak devleti yönettiler. Bu süreçte ş  lerin desteğini sağlamak amacıyla bazı icraatlar ortaya koydular ve bunları  ne çıkardılar. Mesela bu dönemde Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından vas  ve veli olarak tayin edildiği iddia edilen 18 Zilhicce günü, hadisenin meydana geldiği yerin adından hareketle Gadîr Bayramı olarak kutlanmaya başlanmıştır. Gadîr Bayramı'na alternatif olarak Sünnîler de bir hafta sonra Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'le mağarada bulunduğu günün anısına G r [Mağara] Bayramı diye bir bayram ihdas etmişlerdir. Oysa Hz. Peygamber'le Hz. Ebû Bekir'in mağarada bulundukları tarih, kutlamanın yapıldığı tarihten birkaç ay sonradır.

Büveyhîler, Kerbela'nın y ld n mlerini yas törenlerine dönüştürdüler. Hz. Hüseyin'in Kerbela'da öldürülmesinin matemi olmak üzere, d kk n ve çarşılar kapatılıp alış verişe son verildi. Helvacılar helva yapmaktan, aşılar yemek pişirmekten, kasaplar hayvanları kesmekten, sucular su dağıtmaktan men edildi. Sokaklarda çadırlar kurularak, üzerlerine kıldan dokumalar asıldı. İnsanlar kıldan yapılmış elbiseler içinde ağlayarak hüzünlerini ortaya koydular. Kadınlar, saçları dağınık, yüzleri siyaha boyanmış bir halde, kendilerini/

yüzlerine vurarak, elbiselerini parçalayarak, şehirde, cadde ve sokaklarda feryatlar içinde yürüdüler (h. 352/ m. 963). Aşura törenleri Şiîlerin Bağdat'ta sokak ve caddelerde büyük bir yas ve matem atmosferi içinde dövünerek, feryatlar içerisinde kendilerine değişik şekillerde eziyet ederek yürümeleri ve adeta bir gövde gösterisinde bulunmalarıyla sınırlı değildi. Hz. Hüseyin'in Kerbela'daki kabri başta olmak üzere Şiîlerin imamlarının türbeleri ziyaret edilip, feryatla ve belli bir makamla mersiye okunuyordu. Büveyhî hükümdarının kararı veya en azından onayı ile başlatılan Aşura merasimleri hemen hemen her yıl 10 Muharremlerde aynı minval üzere tüm Büveyhîler zamanında tekrarlanmıştır.²⁷

Mezhepçiliğin en önemli dayanağı, tarihte meydana gelmiş olayların tekrar gündeme getirilmesidir. Örneğin Şiîler, Kerbela olayı vuku bulduğu sırada henüz günümüzdeki mezhepler doğmadığı halde özellikle Ehl-i Sünnet mensuplarını suçlayabilmektedirler. Elbette mutedil Şiîler de vardır; ancak genellikle taassupla hareket edenlerin tutumu belirleyici olmaktadır. Oysa Hz. Hüseyin'in Kerbela'da katledilmesinde dönemin yöneticileri kadar kendisini Kûfe'ye davet edip yalnız bırakanların da sorumluluğu vardır. Ancak sorumlu kim olursa olsun geçmişte meydana gelen bu olayları güncel bir mesele gibi her gün yeniden gündeme getirmek ve insanların birbirlerine düşmanlık yapmalarının sebebi olarak sunmak, kötü niyetle yapılmıyorsa cehaletten kaynaklanmaktadır. Müslümanlar, tarihte defalarca sahnelenen bu oyunun farkına varmalı ve oynanan oyunun figüranı olmayı reddetmelidirler.

27 Ahmet Güner, "Büveyhiler Devrinde Bağdat'taki Kerbela/Aşure, Gadir Hum ve Benzeri Şii Uygulamaları", *Uluslararası Kerbela Sempozyumu*, I, 229-230.

Vergi Toplayan Müslüman Yöneticinin İnceliği

Günümüzde dinimizin varlığından rahatsız olanlar onu vicdanlarımıza hapsetmek isteseler de onun güzel ahlakî prensipleri hayatımızı şekillendirmeye devam edecektir. Aksi takdirde din olarak ortaya çıkacak şey Allah'ın katındaki din olan İslâm olmayacaktır.

Bu bölümde Hz. Ali'nin zekât toplamak üzere görevlendirdiği memurlarına yazdığı bir mektuptan hareketle İslâm'ın yöneticide ortaya çıkardığı güzel hasletlerden birisine değineceğiz.

Vergi toplamak kuşkusuz, devlet olmanın gereklerinden biridir. Ancak vergiyi toplarken vergi ödeyen de düşünmek ve ona zulmetmemek gerekir. Dinimiz genel anlamda zulmü yasakladığı gibi vergi sebebiyle insanlara zulmedilmesini de yasaklamıştır.

Sözü fazla uzatmadan sizi Hz. Ali'nin mektubuyla baş başa bırakıyorum.

“Ortağı olmayan, Bir Olan Allah'tan sakınarak git! Herhangi bir Müslümanı korkutma! Senden hoşlanmadığı halde ona gitme! Ondan malının Allah'ın hakkı olan miktarından fazlasını alma! Bir kabileye gittiğin zaman evlerine karışmadan sularına in! Sonra onlara sükûnet ve vakarla git ki aralarında ikamet edesin! Onlara selam ver ve iyi

dileklerini azaltma! Sonra, “Allah’ın kulları! Beni size, Allah’ın velisi ve halifesi, Allah’ın mallarınızdaki hakkını almanı için gönderdi. Mallarınızda, velisine ödeyeceğiniz Allah’ın hakkı var mıdır?” diye sor!

Birisi, “Hayır!” derse, ondan tekrar isteme. Birisi “Evet!” derse, onu korkutmadan, tehdit etmeden, zulmetmeden ve gücünün yettiğinden fazlasıyla yükümlü kılmadan onunla birlikte git ve sana vereceği altın ya da gümüşü al! Hayvanları ya da develeri varsa onun iznini almadan sürüye girme! Zira hayvanların çoğu onundur. Sürüye gidersen adama üstün gelen kaba birisinin girdiği gibi girme! Hayvanları ürkütüp korkutma! Sahibini o hayvanlar için üzme! Malı iki kısma ayır; sonra da adamı birisini seçmesi için serbest bırak! Onlardan birisini seçerse seçtiğine dikkatini verme! Sonra geri kalanı ikiye bölerek birisini seçmesi için onu serbest bırak! Onlardan birisini seçerse, seçtiği ile ilgilenme! Adamın malında Allah’ın hakkını karşılayacak miktar kalıncaya kadar bu şekilde yapmaya devam et ve ondan Allah’ın hakkı olanı al! Yapılan paylaşımdan memnun kalmayıp vazgeçmek isterse talebini dikkate al; hayvanlarını karıştır ve Allah’ın adamın malındaki hakkını alıncaya kadar daha önce yaptığın şekilde tekrar paylaşım yap!

Yaşı geçmiş, çok yaşlı, bir organı kesik, zayıf ve ayıplı olanı alma! Onun için sadece dindarlığına güvendiğin, Müslümanların malları için faydalı olan kişiye itimat et ki, o malları Müslümanların velisine ulaştırsın ve o da bu malları onların arasında paylaştırsın. Malları için nasihat eden, şefkatli, güvenilir ve koruyacak, sert olmayan, hayvanları yorarak sürmeyen, bitkin düşürmeyen ve yormayan kişiden başkasına güvenme!

Sonra yanında toplananı bize çabuk ulaştır ki biz de onu Allah’ın emrettiği yerlere iletelim. Zekâtı vekil olarak görevlendirdiğin kişi

alacaksa ona deve ile yavrusunu birbirinden ayırmamasını, devenin sütünü yavrusuna zarar verecek şekilde tamamen sağlamamasını, çok binerek hayvana zahmet vermemesini, bu hususta diğerleriyle onun arasında adil davranmasını, bitkin olanı rahat ettirmesini, toynağı yarılmış ve aksak olanlara yumuşak davranmasını, göletlerin olduğu yerlerden getirmesini, ana yollar dışında bitkili yerlerden sapmamasını, bazı vakitlerde onu dinlendirmesini, suyun az olduğu yerlerde ve meralarda suyunu içip otlaması için ona zaman vermesini emret! Böylece Allah'ın izniyle bize semiz, şişmanlamış, yorulmadan ve meşakkat çekmeden gelsin ki, onu Allah'ın Kitabına ve Peygamber'inin (s) sünnetine göre paylaşturalım. Allah'ın izniyle bu, mükâfatın için daha büyük, doğru yolda olmana daha yakındır.” 28

Fethinden Önce İstanbul'u Fetih Teşebbüsleri

لَفُتِحَتْ الْقُسْطَنْطِينِيَّةُ، فَلَنِعَمَ الْأَمِيرُ أَمِيرُهَا، وَلَنِعَمَ الْجَيْشُ ذَلِكَ الْجَيْشُ

“İstanbul mutlaka fetholunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutandır, onu fetheden ordu ne güzel ordudur!” 29

Hz. Peygamber, Mekke döneminden başlayarak tebliğ faaliyetleri sırasında zaman zaman yaptığı konuşmalarda muhataplarına, tevhit inancı etrafında bir araya gelmeleri halinde İran hükümdarı Kisra'nın ve Bizans hükümdarı Kayser'in saraylarına hâkim olacaklarını söylüyordu. Allah Resûlü'nün (s) bu sözleri, ifade edildikleri sırada insanların çoğunun gerçekleşeceğine ihtimal vermedikleri, hayal dahi edemedikleri bir hedefti. Ancak müminler, onun bu sözlerine hem inanıyorlar, hem de kendilerini teşvik eden

28 *Nehcü'l-belâğa: Hz. Ali'nin Konuşmaları, Mektupları ve Hikmetli Sözleri*, çev. Adnan Demircan, Beyan Yayınları, İstanbul 2006, s. 271-272.

29 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXI, 287

bir hedef olarak görüyorlardı. Münafıklar ise, sıkıştıklarında Hz. Peygamber'in bu sözlerine gönderme yaparak söylenenlere olan inançsızlıklarını ortaya koyuyorlardı. Nitekim onlardan biri Hendek savaşı sırasında, "Muhammed bize Kısra ve Kayser'in hazinelerini vaat ediyordu. Oysa bugün herhangi birimiz tuvalete gitmek için bile güvenlikte değil!" demişti.³⁰

İslâm tarihinin ilk asrında fetih, Müslümanların Allah kelamını başka bölgelere ulaştırmak için ibadet olarak gördükleri bir faaliyetti. Bu hedef doğrultusunda hâkim olunan memleketler, Allah'ın adıyla tanıştırılıyordu. Böylece buralar, Allah'ın son vahyine açılıyor, ya da buralara vahyin aktığı bir yol açılıyordu. İşte bu anlayış sebebiyle Müslümanların hükümran olmalarını ifade etmek için, "açmak" anlamında "fetih" kelimesi kullanılmıştır. Bu kullanım, Kur'ân'a dayanmaktadır. Yüce Allah (c), Hudeybiye antlaşmasından sonra Mekke'nin fethine işaret ederek, "*Biz sana doğrusu açık bir fetih ihsan ettik.*"³¹ buyurur.

Müslümanlar, bir yeri fethetmek amacıyla harekete geçtiklerinde karşılarına çıkan otoritelerin engellemeleri sebebiyle bazen savaşmak zorunda kalabiliyorlardı. Hz. Peygamber'in (s) böyle durumlarda nasıl hareket edecekleri hususunda Müslümanlara öğrettiği ilkelerden biri, savaşmadan önce İslâm çağrısının duyurulmasıdır. Bizzat kendisi, çevrede bulunan devletlerin liderlerine İslâm'a davet mektupları göndererek onları tevhit inancı etrafında birleşmeye davet etmiştir. Allah Resûlü (s), bu çağrısına olumlu bir cevap almadığı gibi özellikle İran ve güdümündeki Hirelilerle Bizans ve güdümündeki Gassanîlerden olumsuz tavırlarla karşılaştı.

30 İbn Hişâm, III, 238.

31 *Fetih* 48/1.

Allah Resûlü'nün (s) dar-ı bekaya irtihalinin üzerinden 10 yıl geçmeden Kisra ile Kayser'in hâkim oldukları toprakların önemli bir bölümü Müslümanların hâkimiyetine geçti. Yarım asır sonra ise Müslümanlar İstanbul önlerine ulaştılar.

İstanbul'un fethi, Hz. Peygamber'in (s) irtihalinden sonra onun ortaya koyduğu ilkeler çerçevesinde gerçekleşen fetihlerin önemli bir parçası olarak görülmüş; ilk asır içinde İstanbul'u fethetmek için Emevîler döneminde üç önemli sefer düzenlenmiştir.

Emevîler döneminde İstanbul'a yönelik ilk kuşatma 49 (669) yılında karadan ve denizden yapıldı. Orduya Allah Resûlü'nün (s) Ashâbından da birçok kişi katıldı. Bugün Eyüp semtine adını veren Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî, ileri yaşına rağmen sefere iştirak etmiş; kuşatma sırasında rahatsızlanarak vefat edince, surların yakınına defnedilmiştir. Ebû Eyyûb'un hastalanınca arkadaşlarına, "Ölürsem, düşmanla savaşmak üzere saf halinde durduğunuz zaman, cenazemi beraberinizde savaş meydanına götürerek ayaklarınızın altına defnedin!" dediği rivayet edilir.³²

İlk seferle ilgili olarak, "Ümmetimden Kayser'in şehrine seferde bulunacak ilk ordunun günahları bağışlanmıştır."³³ hadisi rivayet edilir. 50 (670) yılında Kapıdağ (Kyzikos) yarımadası ele geçirilerek takip eden yıllarda buradan başlatılan akınlarla İstanbul dört yıl süreyle kuşatıldı (54-58/674-678).

58 (678) yılında Cünâde b. Ümeyye komutasındaki donanma, Muâviye döneminde son kez İstanbul önlerine geldi. Mâlik b. Abdullah da donanmaya karadan destek verdi. Ancak Müslümanlar, Rum ateşi karşısında başarılı olamadılar. Ordu, ağır kayıplarla geri

32 İbn Sa'd, III, 449.

33 Buhârî, "Cihâd", 93.

çekilmek zorunda kaldı. Dönüş yolunda tutulduğu fırtına sebebiyle neredeyse donanmanın tamamı yok oldu. Kara ordusu da saldırılara maruz kaldı. Bu yenilgi üzerine Muâviye, Bizans'la barış antlaşması imzalamak zorunda kaldı.

İstanbul'un üçüncü kuşatması, Emevî halifelerinden Süleyman b. Abdülmelik döneminde, Halife'nin kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'in komutasında gerçekleştirildi. Mesleme, Anadolu'ya yönelik seferlerde büyük başarılar elde etmiş, nihayet bu başarılarını İstanbul'un fethiyle taçlandırmak istemişti (99/717).

Ordu, kuşatmayı karadan başlatırken Ömer b. Hübeyre'nin komutasındaki donanma da denizden kuşatmaya katıldı. Bizanslıların kullandığı Rum ateşiyle birçok gemi yakılarak donanmaya büyük zarar verildi. Kuşatma, Ağustos ayında başlamıştı. Ancak şehir fethedilemeyince muhasaranın kışın da devam ettirilmesine karar verildi. Kışın sert geçmesi sebebiyle Müslümanlar büyük kayıplar verdiler. Gelen yardımların Bizanslıların eline geçmesi, Müslümanların çektikleri sıkıntıları artırdı. Öte yandan yardıma gelen Amr b. Kays komutasındaki yardım kuvvetleri Slavların saldırısına uğradı. Bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen kuşatma devam ederken Halife Süleyman b. Abdülmelik öldü. Ömer b. Abdülaziz hilafete geçince ilk icraatlarından biri İstanbul kuşatmasını kaldırmak oldu. Mesleme, zaferin yakın olduğunu söyleyerek kuşatmayı devam ettirmek istemişse de Ömer b. Abdülaziz'in kesin emri üzerine bir yıldan fazla süren İstanbul kuşatmasını kaldırarak geri dönmek zorunda kaldı.

Başka bir fetih teşebbüsü de Abbasîler döneminde gerçekleştirildi. Halife Mehdi'nin, oğlu Harun Reşid kumandasında gönderdiği ordu, İstanbul Boğazı'nın doğu yakasındaki Khalkedon'a (Kadıköy) kadar ulaştı. Ancak İmparatoriçe İrene ile her yıl 90.000 dinar vergi vermek şartıyla anlaştı (166/782).

Yukarıda zikrettiğimiz dört seferin üçü Şam'dan, biri ise Bağdat'tan planlanmıştı. Osmanlı döneminde ise İstanbul artık İslâm dünyasının komşusu olmuştu. Öte yandan Bizans devleti, sahip olduğu toprakların önemli bir kısmını kaybetmiş, eski ihtişamını ve gücünü yitirmişti. İşte bu ortamda İstanbul'a yönelik ciddi kuşatmalar, Osmanlılar tarafından gerçekleştirildi. Osmanlı ordusu ilk defa 1359 yılında İstanbul surlarının önünde görüldüğünde İstanbul'da oturan insanlar büyük bir paniğe kapıldı. İstanbul hem bundan, hem de 1391 ve 1400 yıllarında I. Bayezid ile 1422 yılında II. Murad tarafından gerçekleştirilen Osmanlı kuşatmalarından kurtuldu. Nihayet II. Mehmed'in gerçekleştirdiği son kuşatma, 29 Mayıs 1453'te İstanbul'un fethiyle sonuçlanarak Bizans devleti yıkıldı.

Böylece Hz. Peygamber'in (s) İslâm'a davet sırasında ortaya koyduğu vizyon, onun vefatından sekiz asır sonra gerçekleşmiş oldu. Fethin gerçekleşmesi, Hz. Peygamber tarafından ifade edilen "İstanbul mutlaka fetholunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutandır, onu fetheden ordu ne güzel ordudur!"³⁴ müjdesinden ciddi anlamda beslenmiş olmalıdır.

Tarihte Üzerine Yazı Yazılan Malzemeler

Lisan, insanların düşüncelerini başkalarına aktarabilmeleri için kullandıkları rakipsiz bir iletişim aracıdır. Bununla birlikte konuşmayla yapılan iletişim, muhataplarla sınırlı kalır.

İnsanoğlu eski zamanlardan beri lisanın dışında farklı iletişim araçlarına ihtiyaç duymuştur. İletişim kurmanın yanı sıra bilginin saklanması ve gelecek nesillere aktarılması için bazı işaretler kullanılmıştır.

34 Ahmed b. Hanbel, XXXI, 287.

Çok eski devirlere ait, mağaralarda ve kayalarda çizilmiş resimlere ya da şekillere rastlanmaktadır.

Seslerin ya da kavramların, çeşitli işaretlerle ifadesi, insanlığın en önemli buluşlarından birisidir. Yazı, insanoğlu için çeşitli alanlarda önemli olanaklar sağlamıştır. Yazı kadar, yazının üzerine yazıldığı malzeme de büyük önem taşımaktadır. İnsanoğlu, tarih boyunca çeşitli yazı malzemeleri kullanmıştır. Bunların bir kısmı dayanıklı olan kil, taş, metal levhalardı. Bir kısmı ise uzun süre saklanması mümkün olmayan malzemelerdir.

Müslümanların insanlığa en önemli hizmetlerinden biri, bilginin hem çabuk yayılmasını hem de korunmasını sağlayan, hala önemini koruyan ve bir süre daha koruyacak olan kâğıt üretiminin yaygınlaştırılması, geliştirilmesi ve Batıya intikali olmuştur.

Üzerine yazı yazılan malzemelerin gelişmesi, hayatın her alanını etkilemiştir. Devlet işlerinde yazılı belgelerin kullanımı büyük gelişme göstermiş; böylece kayıtların daha düzenli ve sağlıklı tutulması mümkün hale gelmiştir. Öte yandan ilim öğrenmek ve okumayazma bilmek, elit bir sınıfın tekelinden çıkarak yaygınlaşmış; ayrıca ticaret hayatında büyük kolaylıklar sağlamıştır.

Kâğıt icat edilmeden önce insanların üzerine yazı yazmak amacıyla kullandıkları başka malzemeler vardı. Taşlar, pişirilmiş kilden elde edilen tabletler ve ağaç levhalar ilk kullanılan yazı malzemelerindendir. Bir diğer yazı malzemesi ise madenlerden elde edilen levhalardı. Mezopotamya ve çevresinde yazı malzemesi olarak asırlar boyunca kil tabletler kullanılmıştır. Birçok yerde tahta levhaların kullanımı uzun süre devam etmiştir. Öyle ki, Avrupa'da kâğıdın icadından sonra da tahta levhalar üzerine yazı yazma, XIV. yüzyılın yarısına kadar sürmüştür. Uzak ve Güney Doğuda ise, bambu ağacı

kabuklarına yazı yazılırdı. Palmiye yaprakları, Güney Asya’da son zamanlara kadar yazı malzemesi olarak kullanılmıştır. İslâm’ın ilk yıllarında hurma dallarının ve yapraklarının yazı malzemesi olarak kullanıldığı ifade edilmektedir.

Bir başka yazı malzemesi de çeşitli hayvanların kemikleridir. Araplar, devenin köprücük kemikleri üzerine yazı yazıyorlardı. Vahiy sürecinde Kur’ân’ın yazılması sırasında kullanılan yazı malzemelerinden biri de kemiklerdi. Ancak kemikler, çok bulunmayan ve fazla kayıt tutmaya elverişli olmayan bir malzemeydi. Üzerine yazı yazılan bir diğer malzeme de kumaştır. Her çağda kumaş üzerine yazı yazıldığı bilinmektedir.

Üzerine yazı yazılan önemli bir malzeme papirüstür. M. Ö. 3000’li yıllarda Nil ırmağı kenarlarında bolca yetişen papirüs bitkisinin gövdesi kâğıt yapımında kullanılmaya başlandı. “Kâğıt fidanı” adıyla da anılan Cyperaceae (papirüsçiller) familyasından olan bu bitkinin gövdesindeki lifli katmanlar çıkarılarak yan yana dizilir; ıslatılıp tokmaklanarak sıkıştırılır ve kurutulduktan sonra yazı yazmaya uygun hale getirilirdi. Mısır’da yapılan kazılarda 1. Sülale devrine tarihlenen (M. Ö. 3000) bir mezardan papirüs tomarı çıkarılması, ayrıca M. Ö. 2600’e tarihlenen yazılı papirüsler bulunması, bu yazı malzemesinin çok eskiden beri kullanıldığını göstermektedir. Bugün Eski Mısır, Yakındoğu, Eski Yunan ve Roma arkeolojileri için büyük önemi olan papirüs üzerine yazılmış belgelerin bakımı, korunması, okunması ve yorumlanmasını konu alan “papiroloji” denen bir ilim dalı vardır.

Papirüsle hemen aynı dönemlerde kullanılan bir diğer yazı malzemesi de parşömendir. Parşömen, yazı yazmak ya da resim yapmak amacıyla kullanılan hayvan derisine verilen bir isimdir. Koyun, keçi,

dana, ceylan ve domuz gibi hayvanların derisinden yapılan ve Osmanlılar zamanında tirşe ya da rak adı verilen parşömen, önceleri el-yazmaları ile fermanlar için kullanılmaktaydı. Yapımı zor ve pahalı olduğu için bazen hükmü geçen fermanlar kazınıp yerine başkaları yazılmıştır. Büyük değer taşıyan yapıtlar için özellikle dana ve koyun derisinden yapılmış kaliteli parşömen kullanılırdı.

H. Peygamber döneminde yazı malzemesi olarak parşömen ve papirüsten başka, deri, hurma yaprağı, deve kemikleri, çanak- çömlek kırıntıları, lihaf denen yumuşak beyaz taş ve tahta levhalar kullanılmıştır. H. III. asrın başına kadar yazı malzemesi olarak genellikle parşömen ve papirüs kullanılmıştır.

Kuşkusuz insanlık tarihinin en önemli icatlarından biri kâğıttır. Kelimenin aslının Çince “Ku-chich” olduğu, Farsçaya ve oradan da Arapçaya geçtiği ya da Uygurlardaki “kagat, kagas” kelimelerinden geldiği, Farsçaya adapte edildiği, daha sonra da Arapçaya geçtiği şeklinde farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre ise 750’den önce Türklerin ipek elyafından tokmaktama tekniğiyle hamur hazırladıkları ve bundan elde ettikleri yaprağa “kaka” veya “kakaş” dedikleri ifade edilir. Bu görüşe göre daha sonra “kakat” sözcüğü “kagat” olarak Arapçaya ve Farsçaya geçmiştir.

Kâğıt ilk defa Çin’de üretilmiştir. M. S. 105 yılında icat edilen kâğıdın yapımında ilk zamanlarda ipek kullanılmaktaydı. İpek kozası ile ipekçilik sanayi o zaman için Çin’e münhasır olup, imalatı pahalıydı. Çin’in pahalı ipek fiyatları, kâğıt için daha ucuz bir ham madde kullanma ihtiyacı doğurdu. İmparatorluğun silah imalathanesinin sorumlusu Tsa’i Lun’a, ağaç kabuğu, kenevir, paçavra ve eski balık ağlarını öğütterek, bunlardan pahalı ipek yerine kullanılabilecek ucuz bir yazı malzemesi imal etti.

Çin’de kâğıdın üretim şekli 600 yıl titizlikle saklandı. Buna rağmen sonraki asırlarda kâğıt, Çin’den Orta Asya’ya, oradan da İran’a geçti. VII. yüzyılın ortalarına doğru Çin kâğıdının Semerkand’a ithal malı olarak geldiği, Sasaniler zamanında tanındığı, fakat az bulunan bir madde olduğu için devlet belgelerinde kullanıldığı bilinmektedir.

Müslümanlar, Emevî devletinin son yıllarına kadar yazılarını genellikle deri üzerine yazarak bu derileri tomar haline getiriyorlardı. Hükümet defterleri de tomarlardan meydana geliyordu. Talas civarındaki Atlah savaşından sonra, Semerkand’a götürülen Çin savaş esirleri, ilk defa 134’te (751) memleketlerinde uygulanan metoda göre, bez parçaları, keten veya kenevirden kâğıt yapma sanayini kurdular. Kısa bir süre sonra Semerkand’taki imalathanelere benzer kâğıt fabrikaları İslâm dünyasının çeşitli yerlerinde kuruldu. Harun Reşid zamanında Cafer el-Bermekî’nin kardeşi Fazl b. Yahya’nın girişimiyle 178 (794) yılında Bağdat’ta bir kâğıt fabrikası kuruldu. Devlet dairelerinde parşömen yerine kâğıt kullanımını vezir Cafer el-Bermekî başlattı. Bundan sonra Tihâme, Yemen, Mısır, Mağrib, İspanya, İran ve Hindistan’da da imalathaneler kuruldu. Tihâme’deki fabrikada sebze liflerinden kâğıt üretildiği ifade edilmektedir.

Ketenin dövülmesiyle kâğıt elde edilmesini öğrenen Müslümanlar kısa bir süre sonra İslâm dünyasında yetiştirilen ve elde edilmesi kolay olan pamuğu keşfettiler. Bundan sonra kâğıt sanayi hızlı bir gelişme gösterdi.

İslâm dünyasında parşömenin piyasadan kalkıp yerini kâğıda bırakması IX. yüzyılda başlamaktadır. Öyle ki X. asırdan itibaren kâğıt, bütün İslâm dünyasında papirüs ve parşömenin yerini aldı. İbnü’n-Nedim’in *Fihrist* adlı kitabında İslâm dünyasında kullanılan

ve ketenden üretilen Süleymanî, Talhî, Nûhî, Firavnî, Ca'ferî ve Tâhirî olmak üzere altı cins kâğıdın ismi zikredilmektedir.

Avrupa ise VIII. ve IX. asırlar boyunca yazı malzemesi bulmanın güçlüğü içindeydi. Çünkü papirüs artık yapılmıyordu; parşömen ise hem az, hem de pahalıydı. Bu durum karşısında Avrupa'da parşömen üzerindeki metinler silinip yerine yenileri yazılıyordu.

Kâğıt, İspanya üzerinden Araplar kanalıyla Avrupa'ya geçmiştir. 794 yılında Bağdat'ta kurulan kâğıt imalathanelerini 800'de Mısır'da, 950'de İspanya'da 1100'de Bizans'ta, 1102'de Sicilya'da, 1228'de Almanya'da ve 1309'da İngiltere'de görüyoruz. XII. yüzyılda Batı Avrupa'nın kâğıt ihtiyacını Endülüs'ün Şâtıba fabrikası karşılıyor; Doğu Avrupa da ihtiyaç duyduğu kâğıdı doğudan ithal ediyordu.

Böylece Müslümanlar, insanlık mirasının günümüze taşınmasında hayatî öneme sahip olan kâğıdın geliştirilip insanlığın hizmetine sunulmasında önemli bir rol oynayarak beşeriyetin ortak mirasının gelişmesine büyük katkı sağlamışlardır.³⁵

35 Danışmend İsmail Hami, *Garb Menba'larına Göre İslam Medeniyeti*, 7. Basım, İstanbul 1983; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1989; Bloom, Jonathan, *Kâğıda İşlenen Uygurluk: Kağıdın Tarihi ve İslam Dünyasına Etkisi*, İstanbul 2003; Ersoy, Osman, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Türkiye'de Kâğıt, Ankara 1963; Hitti, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1989; Huart, "Kağıt", *İslam Ansiklopedisi*, VI, İstanbul 1993; Hunke, S., *Avrupa'nın Üzerine Doğran İslam Güneşi*, çev. S. Sezgin, İstanbul 1972; İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Z. Kadiri Ugan, İstanbul 1986; İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist*, Nşr. İbrahim Ramazan, Beyrut 1415/1994; "Kâğıt", *Ana Britannica*, XII, İstanbul 1988; "Kağıt ve Kağıtçılık", *Türk Ansiklopedisi*, XXI, Ankara 1974; "Papiroloji", *Ana Britannica*, XVII İstanbul 1989; "Papirüs", *Ana Britannica*, XVII İstanbul 1989; "Parşömen", *Ana Britannica*, XVII İstanbul 1989; Zeydan, Corci, *İslam Medeniyeti Tarihi*, çev. Zeki Meğamiz, İstanbul 1972.

Müslümanlık Anlayışımız

Türkiye’de yaşayan her insan, zaman zaman dinî olduğu sanılan, ancak gerçekte dinle ilgisi olmayan bazı uygulamalarla karşılaşabilmektedir. Ne yazık ki insanların feyiz aldıkları ve dinî lider kabul ettikleri bazı şahısların tutumu, bu uygulamaların din haline gelmesine katkı sağlamaktadır.

Günümüzde dine karşı art niyet taşıyan bazı insanlar, din kılıfıyla ortaya çıkan davranışları, dindarları karalamak ve İslâm’a leke sürmek için kullanmakta, ne yazık ki bazı samimi Müslümanlar da kendilerini bu saldırılara karşı koymak zorunda hissetmektedirler. Yine çoğunlukla, günümüz din anlayışını tamamen Cumhuriyet döneminin politikalarına bağlamak ve suçu bu dönemde aramak, böylece geçmişî aklayıp temize çıkarmak tercih edilen bir yoldur.

Hatırlanacağı üzere Hz. Peygamber’in vefatından hemen sonra din, Müslüman toplumun hayatında belirleyici ana unsur iken gücünü ve etkisini peyderpey yitirmeye başladı. Bazı dindar idarecilerin etkisiyle dinî hayatta hareketlenme ve canlanma görüldüyse de bu canlanmalar, onların iktidar süreleriyle sınırlı kaldı.

Arap toplumunun İslâm’a uymayan bazı güçlü gelenekleri zamanla etkisini göstermeye başladı. Esasen Hz. Peygamber döneminde

Arapların İslâm'ı benimsemeleri kolay olmamış; bir takım siyasî ve ictimai sebepler, Medine döneminin sonunda İslâmlaşma sürecini hızlandırmıştı. İhtidaya dayanmayan bu İslâmlaşma, kısa süre sonra bazı sorunlarla yüzleşilmesini engelleyemedi. Bedevi Araplar, Müslümanlığı kabul ettikleri gibi dini çabucak terk ettiler. Hz. Ebu Bekir'in kararlı tutumu ve onlarla mücadelesi sonucu tekrar Müslümanlığı kabul ettiler. Hz. Peygamber'le uzun yıllar beraber olabilme şansına sahip olan arkadaşları ise kendilerini bu insanlarla mücadeleye adadılar. Hulefa-i Raşidin döneminde Resûlullah'ın (s) değerli arkadaşlarının etkinliği, belirgin bir şekilde hissediliyordu. Ancak Hz. Osman'ın hilafetinin sonlarından itibaren bu etki gitgide azaldı. Din, toplumun hayatından hiçbir zaman çıkmadı, ama belirleyici olma özelliğini büyük ölçüde yitirmeye başladı.

Emevîler dönemi idarecilerine yönelik muhalefet birçok illegal hareketi güçlendirdiği gibi bu hareketlerin İslâm dışındaki inançlarla ve kültürlerle temasa geçmelerine de neden oldu. Açıkçası Emevî halifeleri dini hayatın geliştirilmesini kendilerine fazla problem etmediler. Ortaya çıkan problemleri çözme yolunda Ömer b. Abdülaziz'in attığı adımlar da onun vefatıyla sonuçsuz kaldı.

Arapların ilişki kurdukları milletlerin İslâmlaşma süreci Müslümanların sayısını artırdı; ancak bu, İslâmî hayatın derinleşmesini sağlayamadı. Farisilerin yaygın olarak yaşadığı coğrafyada birçok İslâm dışı inanç ambalaj değişikliğiyle İslâm'a mal edilmeye çalışıldı. Bu durum, özellikle Kur'an'ın gerçek işlevini yerine getirmesine büyük ölçüde engel oldu. Artık bazı art niyetli insanlar, referans olarak Kur'an'ı değil, kendi liderlerinin sözlerini veya hadis olduğu ileri sürülen sözleri kullanır oldular. Bu arada İslâm'a sahip çıkan bazı kimseler, İslâm dışı inançları dinden atmak için büyük gayret gösterdiler.

Eski inançlar, bir taraftan sistematik hale gelmiş ekoller vasıtasıyla, bir taraftan da İslâm'ı tam olarak benimseyememiş olan insanlar arasında yaşamaya devam etti. Bugün ise birçok Müslüman neyin İslâmî, neyin İslâm dışı olduğunu ayırt edemez hale geldi.

Tarih boyunca bu süreç devam etmiş olmakla birlikte Cumhuriyet döneminde daha farklı bir gelişme yaşandı. Cumhuriyetin kurucuları, yaşam tarzı olarak kendilerine Batı modelini kesin bir şekilde seçtiler. Esasen bu seçim, onlardan önce yapılmıştı; ama bu kadar açık ve katı bir tercih ortaya konmamıştı.

Medrese, tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla yaşayan dinî anlayışın engellenmesi yoluna gidildi. İnsanların dinî tahsillerini yapabilecekleri, dinlerini öğrenebilecekleri kurumlar kaldırıldı. Tevhid-i tedrisattan sonra insanların hayatında önemli bir yere sahip olan dinî eğitime yer verilmemesi, dinî kültürden uzak insanların yetişmesine neden oldu. Daha sonra din adamı yetiştirmek için açılan okullar, güçlü bir etki oluşturamadı.

Tarih boyunca İslâm toplumunda çok önemli bir rol üstlenmiş, hayatın merkezindeki en önemli kurumlardan birisi olan camiler, kuruluş savaşında yüklendikleri önemli misyonun aksine zaman içerisinde toplum hayatından çıkarıldı. İstisnaları olmakla birlikte cami görevlileri yeterince yetişmedikleri için neyin dini olup neyin olmadığını ayıramayacak duruma geldiler. Artık onlar için din, namaz kıldırmak, cenaze yıkamak, resmi nikâhtan sonra dini nikâh kıymak, mevlit okumak ve ıskat yapmak gibi ritüellerden ibaretti. Bu faaliyetleri kendileri için ek bir gelir de getiriyordu.

Okulda ve camide dinlerini gerçek manada öğrenebilme ortamını bulamayan insanlar, gerek samimi ve fakat yetersiz, gerekse art niyetli insanların önderliğindeki bazı cemaat ve tarikatların eline

düştüler. Öte yandan bazı insanlar, kendilerini manevi açıdan tatmin etmek için kimi beşerî ideolojilere saptılar ve zaman zaman tehlikeli de oldular. Nitekim 12 Eylül ihtilalcileri, bu durumun farkına varmış olacaklar ki, insanların bir nebze bilgilendirilmesi için “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” adı altında dersler ihdas etmek zorunda kaldılar.

Dini hayatın tabii seyrinden çıkarılmasıyla, bazı sömürücülerin ön plana çıkmalarına ve din adına insanların kandırılmasına kapı açılmış oldu. Kimi siyasetçiler, gerek siyasî menfaatleri için, gerekse dinî cehaletlerinden dolayı bu insanlarla irtibat kurup onlara hürmet ederek dinî olduğu ileri sürülen akımları desteklediler. Günümüzde İslâmî gelişmenin engellenmesi, bu cemaat ve grupların desteklenmesi suretiyle yapılmaya çalışılmaktadır.

Gelinen durumdan kurtulmak için yapılması gerekenlerden biri, dinî birikim açısından Türkiye’nin en önemli kurumu olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın özerk bir yapıya kavuşturulması ve daha etkin hale getirilmesidir. Kanaatimizce en sağlıklı dinî gelişme, devletin güdümünden kurtulduğu takdirde bu teşkilatla olabilir. Teşkilatın elinde önemi inkâr edilemeyecek olan camiler ve halkla yüz yüze iletişim kurmaya imkân veren maddî ve manevî olanaklar mevcuttur. Böylece insanlar dinî hayatı, olması gereken yerde, camide yaşayacaklar; birtakım inanç dışı unsurlara sahip kurumlara ve art niyetli insanlara kendilerini teslim etmeyeceklerdir.

Diğer taraftan genel kültür dersi olan “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersinin dışında, seçmeli derslerde olmak üzere uzmanların eliyle hazırlanacak müfredatla ilkokula başladıkları yıllardan itibaren çocuklara Kur’ân’ı öne çıkaran dinî bilgi verilmelidir. Bu eğitim sürecinde tedriciliğe riayet edilmeli ve gereksiz ayrıntılardan mutlaka kaçınılmalıdır. Dinimize karşı olumsuz düşünceler içinde olan bazı

aydınlar, bunun laikliğe aykırı olduğunu her zaman söyledikleri gibi şimdi de söyleyeceklerdir. Ancak insanların dinlerini doğru bir şekilde öğrenmelerini sağlamak ya da bu konuda yardımcı olmak, devletin temel görevlerinden olmalıdır. Çünkü devlet, insanlara hizmet için var olması gereken bir kurumdur. Bu sebeple müdahaleci olmaktan çıkıp doğru bir şekilde hizmet etmek zorundadır.

Netice olarak gerek camide, gerekse okulda doğru dinî bilgileri alan ve manevi bakımdan tatmin edilmiş insanların sapkın birtakım akımlara kapılmaları engellenmiş olacaktır. Şu husus unutulmamalıdır ki, iyi ve faydalı insan yetiştirmenin en kolay yolu, insanları doğru bir şekilde bilgilendirmek ve ideolojik saplantılardan uzaklaştırmakla mümkündür. Bunlar yapılmadığı takdirde diğer alanlarda olduğu gibi dinî alandaki çatışmalar da uzun yıllar devam edecektir.

Peygamberlik Anlayışımız

Allah Teâlâ, insanları tevhid akidesine davet etmeleri için her kavimden peygamberler göndermiştir.³⁶ Buna rağmen çok geçmeden insanlar, şirke batmışlardır. İnsanlığın şirk bataklığına saplanmasının pek çok nedenleri vardır. Herhalde bunun en önemli nedenlerinden biri cehalettir. Geçmişteki örneklerine de bakarak cahil insanın, inancını muşahhas bir varlıkta ifade etmeye daha mütemayil olduğunu söyleyebiliriz. Biz burada bütün bilgili insanların muvahhid olduklarını iddia edecek değiliz. Ancak bilgi ile kendini teçhiz eden insanların Allah'ın emirlerini anlamaya daha yatkın oldukları da bir gerçektir.³⁷

36 *Nahl* 16/36; *Kasas* 28/59.

37 *Bk. Ankebut* 29/43; *Fatır* 35/28; *Zümer* 39/9; *Bakara* 2/269; *Al-i İmran* 3/7.

Peygamberler, Allah'ın dinine davet sırasında çok çetin mücadeleler vermişler ve bugün fevkalade devrimler olduğunu idrak ettiğimiz sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi değişimler gerçekleştirmişlerdir. Peygamberlerin daveti sırasında tevhide karşı çıkanlar, onlardan elçiliklerini ispat etmeleri için pek çok olağanüstü taleplerde bulunmaktaydılar. Peygamberler ise bu istekleri, kendilerinin bir beşer olarak harikulade işler yapma kudretine sahip olmadıklarını, böyle bir kudretin ancak Allah'ın (c) katında bulunduğunu vurgulayarak reddediyorlardı. Aslında insanların bazıları, peygamberlerin beşer olmalarını anlayamıyor ve bu konuda itirazlarda bulunuyorlardı. Kendisinden önceki peygamberler gibi Hz. Muhammed (s) de aynı problemle karşılaştı. Mekkeli müşriklere göre Allah'ın mesajını, etten ve kemikten meydana gelen bir insan değil, bir melek getirmeliydi. Öyle bir varlık ki yaşayabilmesi için yemeye ve içmeye muhtaç olmasın. Ama yine de eğer bir insan peygamber olacaksa o zaman bu insanın, çok büyük bir adam olması gerektiğini düşünüyorlardı. Onların düşüncesine göre, Hz. Muhammed'e (s) hiç olmazsa bir melek refakat etmeliydi.³⁸

Müşriklerin bu talepleri Kur'an-ı Kerim'de şöyle tasvir edilmektedir: *“Onlar (bir de) şöyle dediler: ‘Bu ne biçim peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı! Yahut kendisine bir hazine verilmeli veya içinden yeyip (meşakkatsizce geçimini sağlayacağı) bir bahçesi olmalıydı. (Ayrıca) o zalimler (müminlere) siz ancak büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız! dediler.”*³⁹

38 Mevdudi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, Derleyenler: Naim Sıddiki, Abdülvekil Alvi, çev. N. Ahmed Asrar, Ankara 1983, I, 251-252; ayrıca bk. Abdullah Aydemir, *İslami Kaynaklara Göre Peygamberler*, Ankara 1992, s. 3.

39 *Furkan* 25/7-8.

İşte bu tenkit ve taleplere karşı Allah Teâlâ, “*De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben Resûl olan bir insandan başka bir şey miyim ki?*”⁴⁰

“(Resûlüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı.”⁴¹ buyurarak Hz. Muhammed’in beşer olduğunu bir kez daha vurgulamasını istemiş ve çarpıcı bir cevap olarak “*Eğer yeryüzünde gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten peygamber olarak melek gönderirdik.*”⁴² ayetiyle beşere hitap edecek elçinin onlardan seçildiği vurgulanmıştır.

Burada şu husus üzerinde durmak gerekir: Acaba peygamberler diğer insanlardan farklı ilahi bazı vasıflar taşıyan, Allah’ı yeryüzünde temsil eden varlıklar mıdır, yoksa onlar da vahiy almaları dışında diğer insanlardan farkları olmayan insanlar mıdır? Elbette peygamberleri sıradan insanlar olarak değerlendirmek onlara haksızlık olur. Onların yaşantılarının, kendilerine tabi olan insanlar için örnek olduğu bilinmektedir. Dinin doğru yaşanabilmesi için peygamberlerin her eylemleri kendilerine inanmış insanlar için bir değer taşır; ancak bu durum, onların ilahlaştırılması şeklinde algılanmamalıdır. Çünkü onlara inanan insanların da peygamberlerin birer beşer olduklarını gözden ırak tutmamaları icap eder. Peygamberlerin beşeri yönlerini öne çıkarıp diğer insanlardan farklı olmadıklarını vurgulayanların tavırları, onları neredeyse ilahlaştıran anlayışa karşı bir tepkidir. Kanaatimizce peygamberleri adeta ilahlaştıran anlayış da, onların diğer insanlardan hiçbir farklarının olmadığını savunanların tutumları da isabetli değildir.

40 İsra 17/93.

41 Furkan 25/20.

42 İsra 17/95.

Peygamberler, insan olduklarını pek çok defa söylemelerine rağmen, onlarda ilahi bazı özellikler görmek isteyen tabileri bazen kendilerine Allah'ın oğlu diyecek kadar ileri gitmişlerdir.⁴³ Şunu rahatlıkla söylemek mümkündür ki, Resûller tebliğ görevini yerine getirirlerken, kâfirlerin yanı sıra, kendilerine bir takım olağanüstü özellikler atfetmek isteyen bazı taraftarlarını da uyarmak durumunda kalmışlardır. Hz. Peygamber, Ashabının kendisi hakkında gerçekçi olmalarını tavsiye amacıyla, *“Hristiyanların Meryem oğlu İsa'yı çok övdükleri gibi beni abartarak övmeyin. Ben ancak bir kulum. Allah'ın kulu ve Resûlü deyiniz.”* buyurmuştur.⁴⁴

Peygamberlerin fevkalade insanlar olduklarını ispatlama gayreti içerisinde olan bazen saf, kısmen de art niyetli yaklaşımlardan İslâm'ın Peygamber'i Hz. Muhammed (s) de nasibini almıştır. Onun vefatından birkaç sene sonra Hz. Osman döneminde faaliyette bulunduğu tarihi kaynaklarda belirtilen ve *“Muhammed ölmemiştir. O da tıpkı İsa gibi göğe kaldırılmıştır. İsa'nın göğe kaldırıldığını söyleyip de Muhammed'in öldüğünü söyleyenlerin aklına şaşarım.”* diyen Abdullah b. Sebe'nin⁴⁵ görüşlerine benzer, Müslümanlarca kabul görmemiş ve dışlanmış görüşler haricinde de Resûlullah (s) hakkında fevkalade bir insan olduğu görüşünü ileri sürenler olmuştur. Resûlullah'ı (s) insan olmanın ötesinde bir varlık şeklinde düşünen bu anlayış mensupları, onun yaratılışıyla işe başlarlar. Resûlullah'a (s) atfedilen, *“Allah nebilerden önce kendi nurundan benim nurumu*

43 Tevbe 9/30.

44 Buhârî, “Enbiya”, 48.

45 Abdullah b. Sebe'nin tarihi kişiliği hakkında ciddi şüpheler vardır. Biz bu şahsın gerçekten yaşamış olmasından dolayı değil, kendisine nispet edilen söz konusu görüşün bazı kaynaklarda ifade edilmiş olmasından dolayı buraya aldık.

yarattı...”⁴⁶ şeklindeki uydurma hadis, Hz. İsa ile Hz. Üzeyir’e Allah’ın oğlu diyenlerden çok da farklı bir inanç savunmamaktadırlar. Oysa biliyoruz ki, dünyaya gelmiş bütün insanlar Hz. Âdem’in neslindendirler ve Hz. İsa’nın mucizevi yaratılışı dışında hiçbirisi farklı bir tarzda yaratılmamıştır.

Hz. Muhammed’in dünyaya gelişinden önce de, sonra da bazı fevkalade hallerden bahsedilmektedir. Mesela onun doğumundan evvel babası Abdullah’taki bir nurun evlendikten sonra annesi Âmine’ye ondan da Resûlullah’a (s) geçtiğinden bahsedilir. Bu nurun Hz. İsmail’den (a) Hz. Peygamber’e gelinceye kadar onun ataları arasında intikal ettiğini ve “bütün anne-babalarının mümin ve günahsız olduğunu iddia edenler de vardır.”⁴⁷ Nitekim onun ebeveyninin cennetlik olduğunu ispat etmek için risaleler yazılmıştır. Hâlbuki peygamber seçilen kişinin atalarının “kafir” olmaları, peygamber olmalarına engel değildir. Hz. İbrahim’in babasının kâfir olduğu Kur’ân-ı Kerim’de⁴⁸ açıkça bildirilmiştir.⁴⁹ Yine Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Nuh’un oğlunun,⁵⁰ Hz. Nuh’un ve Hz. Lût’un eşlerinin onlara inanmadıkları⁵¹ bildirilmektedir. Hz. Peygamber’in amcaları Ebu Talib ile Ebu Leheb’in risalete yetiştikleri halde ona inanmadıkları da bilinmektedir. Esasen bizim Hz. Peygamber’in ebeveyninin cennete gidip gitmediklerini sorgulamaya hakkımız yoktur ve böyle bir çaba da doğru netice vermeyebilir. Bildiğimiz şey, Resûlullah’ın (s)

46 Bk. Abdurrahman Abdülhak, *Mevzu ve Zayıf Hadislerin Akideye Etkisi*, Çev. İbrahim Özsoy, İstanbul (t.y.), s. 53 vd.

47 M. Sıddık Gümüş, *Tam İlmihal Se’adet-i Ebediyye*, 35. Basım, İstanbul 1985, s. 340.

48 *En’am* 6/74; *Meryem* 19/42-48.

49 Bk. Aydemir, s. 7.

50 *Hud* 11/42-43.

51 *Tahrîm* 66/10.

anne-babasının İslâm tebliğine yetişmeden vefat ettikleridir. Onların Resûlullah'ın (s) duası üzerine diriltilip Müslüman oldukları, sonra tekrar öldükleri rivayeti⁵² ise uydurmadan başka bir şey değildir. Aynı şekilde Resûlullah'ın (s) bir bedeviye, “*Benim babam da senin baban da ateştedir.*”⁵³ dediğine şüpheyile bakılmalıdır. Kendilerine Peygamber gönderilmemiş bir milleti cezalandırmayacağını Allah(c), “*Biz peygamber göndermeden kimseye azap etmeyiz.*”⁵⁴ ayetiyle bildirmektedir. Yine Kur’ân’da, Mekkelilere Hz. Muhammed’ten önce peygamber gönderilmediği açıklanmıştır.⁵⁵

Resûlullah hakkındaki fevkalade bir insan olduğu anlayışı onun doğumu anlatılırken de sergilenir. Muhtemelen Hz. İsa’nın mucizevi doğumu karşısında, Resûlullah'ın (s) da diğer insanlardan farklı bir şekilde dünyaya geldiği, samimi fakat cahil Müslümanlar tarafından ortaya atılmış olmalıdır. Hz. Peygamber, risalet görevi boyunca doğumu ile ilgili anlatılan mucizevi halleri müşriklere karşı delil olarak kullanmadığı gibi; mesela Bahira isimli bir rahibin de, Busra’da onun risaletini birçok Mekke müşrikin huzurunda açıkladığına dair⁵⁶ bir iddiada bulunmamıştır. Bu olay hakkındaki rivayetlere bakılacak olursa Hz. Peygamber daha 9-12 yaşlarındayken, Bahira ile konuşması sırasında, “*Bana Lat ve Uzza adına yemin verme. Vallahi dünyada onlardan nefret ettiğim kadar hiçbir şeyden nefret etmiyorum.*”

52 Aliyyu'l-Kari, Resulullah(s)'ın ebeveyni hakkındaki rivayetlerin mevzu olduğunu ve bu hususta müstakil bir risale telif ettiğini söylemektedir (Bk. *Mevzuat (Zayıf Hadisleri Öğrenme Metodu)*, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul 1986, s. 33).

53 Müslim, “İman”, 347.

54 *İsra* 17/15.

55 “*Oysa Biz, ey Muhammed! Onlara okuyacakları bir kitap vermemiş ve senden önce de onlara bir uyarıcı göndermemiştik.*” (Sebe’ 34/44).

56 Bahira olayı hakkındaki değerlendirmeler için b k. A. Önkal, “İslam Tarihinde Tarafsızlık Problemi, *İslami Araştırmalar*, cilt: 6, sayı: 3, İstanbul 1992, s. 192-193.

demış ve Bahira onun peygamber olduğunu söylemiştir. Hâlbuki Hz. Muhammed'in peygamber olmadan önce kendisine nübüvvet verileceğini aklının ucundan bile geçirmemiş olduğu, kendisine risalet görevi verildiği sıralardaki tavırlarından anlaşılmaktadır. Nitekim bu hususa Kuran-ı Kerim'de de işaret edilmiştir. “*Ve işte sana da böyle emrimizden bir ruh (kalplere can veren bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin.*”⁵⁷ ve “*Sen kendine bir kitabın ineceğini hiç beklemiyordun. Bu, sadece Rabbinin lütfuyla (sana inmiştir).*”⁵⁸ ayetlerinden, Resûlullah'ın (s) kendisine vahyin gelmesinden önce böyle bir beklenti içinde olmadığı anlaşılmaktadır. Bunu destekleyen bir başka olay da şudur: Resûlullah'a (s) ilk vahiy geldiği zaman titreyerek ve soluk soluğa eve gelerek, “*Beni örtün, beni örtün!*” demiş; biraz sonra da eşi Hz. Hatice'ye söylediği “*Canımdan korkuyorum.*” sözleriyle endişelerini dile getirmiştir. Bunun üzerine Hz. Hatice onunla birlikte Varaka b. Nevfel'e gitmiş; Varaka kendisine görünen şeyin Hz. Musa'ya gelen melek olduğunu söylemişti.⁵⁹ Çeşitli rivayetlerde iddia edildiği şekilde Resûlullah (s), peygamber olacağını defalarca duymuşsa neden bu kadar endişe etsin?

Hz. Muhammed'in (s) peygamberlikten önceki hayatı din açısından bağlayıcı bir nitelik taşımadığı halde, doğumu ve çocukluğuyla ilgili bize gelen ve gerçekliği şüpheli pek çok rivayete fazla değer verilmiştir. Nitekim mevlid törenlerinde onun doğumu hakkındaki rivayetler, bazı katmalarla ve abartımlarla,⁶⁰ risaletinin amacını gölgeleyecek şekle bürünmüştür.

57 Şura 42/52.

58 Kasas 28/86.

59 Bk. M. A. Köksal, *İslam Tarihi Mekke Devri*, İstanbul 1987, II, 88-92.

60 Bk. Süleyman Çelebi, *Mevlid*, Hz. Faruk Timurtaş, 3. Basım, İstanbul 1980, s. 21 vd.

Bazı samimi Müslümanların Hz. Peygamber'i istisnasız bütün yönleriyle gelmiş ve gelecek olan bütün insanların hepsinden üstün görmeleri onun beşer olmasını peygamberlikle uzlaştıramadıklarından kaynaklanmaktadır.

Hız. Muhammed'e atfedilen ve onu yüceltmeye yönelik olmakla birlikte yanlış adres gösteren bu çabalardan onun mezarı da nasibini almıştır. Bilindiğı gibi Resûlullah (s), İslâm'ın ilk yıllarında Müslümanları mezar ziyaretinden nehyetmişti. Herhalde bu yasak Müslümanların mezarlara tazimde bulunup tekrar şirke dönmeleri ihtimalini ortadan kaldırma amacına yönelikti; ancak yasak bir süre sonra kaldırıldı. Müslümanların imanı sağlamlaşmış, şirke meyletme ihtimalleri ortadan kalkmıştı. Artık mezar ziyaretinin doğurabileceğı tehlikeli durum ortadan kalktığına göre, ziyaret neticesinde hâsıl olabilecek ölümü hatırlama ve ahiret hayatını tefekküre sevk etme faydasından yararlanılacaktı. Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan ve bu ruhsatı neredeyse emir telakki eden cahil bazı Müslümanlar, mezarlara aşırı tazimde bulundular; hatta veli olduklarını iddia ettikleri kimselerin mezarlarıyla rabita kurmaya başladılar.⁶¹ Hz. Peygamber'in mezarından medet umanlar onun mezarına ziyareti teşvik etmek için hadis uydurmaya kadar ileri gittiler: “*Kim mezarımı ziyaret ederse ona şefaatiim vacip olur.*”⁶² Bu arada Hz. İbrahim'in mezarıyla Hz. Peygamber'in mezarını aynı yıl ziyaret etmenin cennet biletini almaya yeterli

61 Bk. Abdülkerim Arvasi, *Rabita-ı Şerife*, Sadeleştiren: N. F. Kısakürek, 3. Basım, İstanbul 1981, s. 23-24.

62 Taberani, *Mu'cemu'l-Kebir*, thk. Hamdi Abdülhamid es-Selefi, 2. Basım, XII, 309-310'da 13496 numarada nakledilen hadis hakkında muhakkik zayıf olduğunu belirtmiştir. Acluni de, (Keşfu'l-Hafa, 3. Basım, Beyrut 1408/1988, II, 250-251) hadisin zayıf olduğunu belirttikten sonra, bu hadise benzer bazı rivayetler vermektedir.

olduğunu söylediler: “Bir sene içinde beni ve atam İbrahim’i ziyaret eden kimse cennete girer.”⁶³

Cündeb b. Abdullah’tan nakledilen bir rivayete göre Peygamber vefatından beş gün önce şöyle demiştir: “Sizden öncekiler kabirleri mescit ediniyorlardı. Sakın kabirleri mescit edinmeyin. Sizi bundan sakındırıyorum.”⁶⁴ Buhârî ve Müslim’de geçen bir rivayete göre ise Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah’ın laneti Yahudi ve Hristiyanların üzerine olsun. Onlar peygamberlerinin kabirlerini mescit edindiler.”⁶⁵

Mezardaki insanları putlaştırma ve Allah’ın kudretini bazılarına dağıtmayı hedefleyen uydurmalarından biri de “İşlerinizde güçlkle karşılaştığınız zaman, kabir ehlinden yardım isteyiniz.”⁶⁶ hurafesidir. Maalesef Allah’ın kudretini insanlara dağıtma hususunda daha da ileri gidilmiş ve bazı kimselere tasarruf yetkisi tanınarak şirke benzer akideler benimsenmiştir.

Allah’ı oğlan yahut kadın suretinde yeryüzüne indirme küstahlığını gösteren anlayışın,⁶⁷ Allah’ın diniyle böyle oynaması anlaşılabilir bir hareket ise de, bu batıl akidelere sahip insanların İslâm dairesinin dışına çıktığını söylemekten çekinen zevatın hakikati gizlemeye katkı sağlayan davranışlarını anlamak güçtür.

63 Acluni, (Keşf, II,251) Nevevi ve İbn Teymiyye’nin bu hadisin mevzu olduğunu söylediklerinden bahseder. Ayrıca bk. Aliyyu’l-Kari, s. 115.

64 Malik, “Sefer”, 85.

65 Buhârî, “Sala”, 48; “Cenaiz”, 69,96; Müslim, “Mesacid”, 19.

66 M. Zahit Kotku, Tasavvufi Ahlak, 5. Basım, İstanbul (t.y.), II, 240; krş. Ferit Aydın, Tarikatta Rabıta ve Nakşibendhilik, İstanbul 1996, s. 22.

67 Ahmed Eflaki, Ariflerin Menkıbeleri, İstanbul 1989, II, 56-57. Allah’ı insan şeklinde gösterenlerin uydurdıkları hadislerden biri, “Nefr gününde Rabbimi siyah bir deve üzerinde gördüm. Sırtında bir cübbe insanların önünde gidiyordu.” sözleridir. (Aliyyu’l-Kari, s. 68)

Hız. Muhammed'in diğler insanlar gibi yaşadığı, yediğı-içtiğı, uyuduğı, ağladığı, güldüğü, üzüldüğü, sevindiğı, peygamberliğine taalluk etmeyen hususlarda nadir de olsa yanıldığı bilinen bir gerçektir. Onun bazı savaşlarda diğler insanlar gibi zor durumda kaldığı anlar olmuş ve savaşta hafif yaralanmıştır.

Bu kısa açıklamalardan sonra şimdi de dine taalluk eden her hususta Müslümanların temel başvuru kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'in peygamberleri nasıl nitelendirdiğine de değinmek istiyoruz. Allah Teâlâ, Kur'ân'da peygamberlerin yegâne görevlerinin tebliğ olduğunu bize açıklamıştır. Bu hususu aşağıdaki ayetlerde açıkça görüyoruz:

"Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik..." ⁶⁸

"Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik." ⁶⁹

"Resûle düşen (vazife) ancak duyurmadır." ⁷⁰

"Ey Muhammed! De ki, Ben sadece bir uyarıcıyım." ⁷¹

"Sen sadece bir uyarıcısın." ⁷²

"...Peygamber'e düşen yalnız açık bir tebliğdir." ⁷³

"Muhammed ancak bir peygamberdir..." ⁷⁴

"Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur..." ⁷⁵

68 Sebe 34/28.

69 Ahzâb 33/45.

70 Maide 5/99.

71 Sad 38/65.

72 Fatır 35/23.

73 Ankebut 29/18.

74 Al-i İmran 3/144.

75 Ahzâb 33/40.

Resûlullah (s), Allah'ın (c) kontrolü altındadır ve dini hususlarda kendi görüşüne göre hareket edemez.⁷⁶ Biliyoruz ki o, yüce bir ahlaka⁷⁷ sahiptir.

Hız. Nuh, kendisinden görevinin sınırlarını aşan, gücünün üstünde isteklerde bulunan kavmine Kur'ânî ifade ile "Ben size 'Allah'ın hazineleri yanımdadır' demiyorum. Gaybı da bilmem. Ben bir melek olduğumu da söylemiyorum. Ben sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, 'Allah onlara asla hayır vermeyecektir' diyemem. Onların kalplerinde olanı, Allah daha iyi bilir. Onları kovduğum takdirde ben gerçekten zalimlerden olurum."⁷⁸ diyerek adeta görevinin sınırlarını açıklamıştır.

İnsanlara, insanlardan elçiler seçen Yüce Allah, onlardan tebliğleri sırasında beşer olduklarını hatırlatmalarını istemiş; böylece insanların onlara peygamberlik dışında bazı görevler ve yetkiler atfetmelerine razı olunmadığı açıklanmıştır:

*"De ki: 'Ben yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana ilahınızın sadece bir ilah olduğu vahyolunuyor..."*⁷⁹

*"Peygamberleri de onlara dediler ki: (Evet) biz sizin gibi beşerden başkası değiliz. Fakat Allah nimetini kullarından dilediğine lütfeder. Allah'ın izni olmadan bizim size delil getirmemize imkân yoktur."*⁸⁰

Kur'ân'ın açık olan bütün bu ayetlerinden sonra hem Allah'ın emirlerini öğrenmemiz için tebliğ görevini en güzel şekilde yerine

76 "Arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve batıla inanmadı. O, arzularına göre de konuşmaz." *Necm* 53/2-3.

77 *Kalem* 68/4.

78 *Hud* 11/31.

79 *Kehf* 18/110.

80 *İbrahim* 14/11.

getiren Hz. Peygamber'e, hem de bir başka insana Allah Teâlâ'nın kendisine vermediği sıfatları ve görevleri yakıştırmak yanlışlığından -büyük itikadi problemlerin doğabileceği tehlikesini göz önünde bulundurarak- kaçınılmalıyız.

Bir Hadis Bağlamında Ashaba İttiba

Vaizlerin sık sık kullandıkları hadislerden birisi, Hz. Peygamber'in "Ashabım, yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız kurtuluşa erersiniz."⁸¹ 81 (أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم [إنما]) hadisidir.⁸² 82 Sahih hadis kaynaklarında bulunmayan bu hadisin uydurma olduğuna dair ciddi deliller ileri sürülmüştür.⁸³ 83 Hadise yönelik ilginç eleştirilerden birisini yapan el-Albânî'ye göre hadiste ashabın yıldızlara benzetilmesi fasit bir teşbihtir. Zira her yıldız ittiba edilerek yol bulunamaz.⁸⁴ 84

Hadisin senedi ve metniyle ilgili mütalaaları için uzmanlarına bırakarak burada kısa bir değerlendirme yapacağız.

Öncelikle şunu ifade edelim ki, Ashabın İslâm tarihindeki rolleri ve etkileri asla inkâr edilemez. Bugün sahip olduğumuz dinî

81 Hadis metni için bk. Ebu's-Se'adât İbnu'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûlu min ehâdisi'r-Resûl*, VIII, 6369; el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, I, 132; İbn Batta el-Ukberî, *el-İbânetü'l-kübrâ*, II, 220; Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Âdâbu's-suhbe*, I, 174; İbn Abdi'l-Berr, *Câmi'u beyânî'l-ilm ve fadlih*, III, 115, 131, 135, 145 (Kaynaklar için *el-Mevsu'atu's-şâmile*, *el-isdâru's-sânî* 2.09 programından yararlanılmıştır).

82 Hadis, "Ehl-i beytim yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız kurtuluşa erersiniz." şeklinde de rivayet edilmiş olup bunun da uydurma olduğu ifade edilmektedir (el-Albânî, *Sisiletu'd-daîfa*, I, 139).

83 Hadisin uydurma olduğuna dair görüşler için bk. İbn Abdi'l-Berr, *Câmi'u beyânî'l-ilm ve fadlih*, III, 146, 148; Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *Telhîsü'l-habîr fî tahrîci ehâdisi'r-râfi'i'l-kebîr*, V, 498-500; *Silsiletü'l-ehâdisl'l-vâhiye*, I, 235; *Mie hadîs min ehâdisi'd-daîfa ve'l-mevdûa*, I, 1; Muhammed Nâsiruddin el-Albânî, *Sisiletu'd-daîfa*, I, 135, 138; Muhammed Nâsiruddin el-Albânî, *Sıfatu salâti'n-nebî*, I, 49.

84 el-Albânî, *Sisiletu'd-daîfa*, I, 138.

kültürün oluşmasında ve bize ulaşmasında Ashabın çok önemli katkıları vardır. İslâm'ın Arap yarımadasının dışına çıkarak Bereketli Hilal'e damgasını vurmasında Ashab döneminde yapılan fetihlerin büyük bir katkısı olduğu muhakkaktır. Öte yandan İslâm'ın yayılmasında fedakârlıkları, dinî samimiyetleri ve diğerkâmlıklarının büyük katkısı olduğu unutulmamalıdır. Burada hadislerle ilgili yapacağımız değerlendirmelerin, Ashabın konumunu tartışmayı amaçlamadığını, daha çok Hz. Peygamber'e nispet edilen ve yaygın olarak kullanılan bu hadisin nasıl anlaşılması gerektiğini irdelemektir.

Söz konusu hadisin Hz. Peygamber tarafından söylenmiş olabileceğine ihtimal vermiyoruz. Bunun sebeplerinden biri, hadiste zaman zaman hata da yaptıkları bilinen Ashaba uymanın herhangi bir istisna olmaksızın bir hedef olarak gösterilmesidir. Bu durum, Kur'ân'ın genel yaklaşımına uygun değildir. Çünkü Kur'ân'a göre mutlak itaat ve ittiba, ancak Allah'a ve Resûlü'ne olabilir. Bunun dışında kalan itaat, ancak Allah'a ve Resûlü'ne uyulmasına bağlıdır.

Hz. Peygamber bu sözü söylemişse hadiste geçen ittiba kavramıyla mutlak bir uymayı kastetmiş olmamalıdır. Çünkü Ashabı ne kadar iyi ve mükemmel insanlar olurlarsa olsunlar kendilerine mutlak bir dinî itaat söz konusu olamaz. Zira onlar da diğer insanlar gibi hata yapabilirler. Hz. Peygamber'i yakından görmüş olmaları, doğrudan ondan bilgi almaları, dini öğretme konusunda onları yetkin hale getirmektedir. Ancak bu durum, bütün görüş ve icraatlarında isabet ettikleri anlamına gelmez. Nitekim onlardan bir kısmı Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra karşı karşıya gelerek birbirleriyle savaşmışlardır.

Hadisin günümüze bakan boyutuna gelince, aradan geçen bunca zamana rağmen Ashaba uymamız ancak onlardan gelen ya da onlar hakkında nakledilen rivayetler yoluyla olabilir. Bu malumat ise Allah'ın Kitabına ve Resûlü'nün sahih sünnetine götürülmeden ittiba

konusu yapılamaz. O halde Ashaba uymak, onlara mutlak bir teslimiyet anlamında kullanılamaz. Zaten rivayetlerdeki çelişkiler de buna imkân vermez.

Müslüman birey, sorumluluklarını yerine getirirken Allah'ın Kitabına dayanarak iradesiyle karar vermek zorundadır. Kendi yolunu çizerken başkalarının bilgisinden yararlanması, onun kişisel sorumluluğunu azaltmadığı gibi yanılğı ihtimalini de ortadan kaldırmaz.

Hız. Peygamber'in bu sözü söylediğini kabul etmemiz halinde, yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde sözün, kendi döneminde yaşayan bazı Müslümanlardan, belirli işler hususunda Ashabı olarak nitelediğı diğer bazı Müslümanlara uymalarını talep ettiğini var saymak makul bir yaklaşım olarak görünmektedir. Buna göre kendi döneminde yaşayan insanların bir kısmını, “yakın arkadaşı ve dostu” anlamında Sahabi olarak nitelerken, bir kısmını bu nitelemenin dışında bırakmış olmaktadır.

Doğrusunu Allah bilir.

Takıyye

Bilindiğı gibi takıyye, kişinin inancını çeşitli sebeplerle gizlemesi anlamına gelir. İslâm tarihinde bu davranışın caiz olup olmadığı, inançta mı amelde mi takıyyenin caiz olduğu meselesi tartışılmıştır. Yıllardan beri Türkiye’de bazı insanlar tarafından, dindar Müslümanların rejime ve topluma karşı takıyye yaptıkları, gerçek düşünce ve kimliklerini ortaya koymadıkları dillendirilmektedir. Gözlemlerimize göre bu iddiayı ileri sürenler, İslâm için olumsuz düşünceler taşıyan, baskıcı, totaliter bir anlayışa sahip insanlardır. Temennileri, Müslümanların gerçek kimliklerini ortaya koyarak kendilerini geliştirmelerine uygun bir ortamın varlığını savunmak değil, Müslümanların maddi ve manevi baskılara maruz kalmalarını sağlayacak

şekilde kanun önünde suçlanmalarına imkân verecek şeyler söylemeleridir. Bu insanların büyük bir kısmı eskiden sosyalist, komünist kulvarlarda yarışan kimseler iken zamanla, Türkiye’de resmi ideolojinin temel değerleri olan laiklik ve Kemalizm gibi kavramların arkasına sığınmışlardır. Böylece gerçekte Kemalist olmadıkları halde özgürlükleri savunma adına Kemalist olduklarını, laikliğin demokrasinin vazgeçilmezi olduğunu söyleyip dururlar.

Bahsedilen kimseler aynı zamanda Müslüman olduklarını fırsat buldukça da ifade ederler. Müslümanlık, İslâm adı verilen inanç sistemine inanmanın ve bu sistemin değerlerini kabul ederek yaşamının adıdır. Siz hem Kur’ân’ı “Tanrısal kaynakları” reddetme adına hayatın dışında tutacak; Resûlullah’ı (s) örnek alma çabası içinde olan Müslümanları gerici, yobaz, 1400 sene öncesinin özlemcisi, örümcek kafalı olarak nitelendireceksiniz; hem de ilahi olan bu inanç sistemine bağlı Müslümanlar olduğunuzu ifade edeceksiniz! Bu, takıy-yeciliğin en büyüğü değil de nedir?

Kuşkusuz Kur’ân, Müslümanlar arasındaki bütün farklılıkları asgariye indiren, onları tek potada eriten, 1400 senedir Allah’ın garantisi altında Müslümanların göz bebekleri gibi korudukları ve hayatlarının kaynağı yapmaya çalıştıkları bir kitaptır. Dolayısıyla Kur’ân ve Peygamber hakkında ileri geri konuşan insanların Müslüman olduklarını söylemeleri, onların gerçekten Müslüman olduklarını göstermez. Bu insanlar, beyanlarına istinaden zâhiren Müslüman sayılsalar bile, İslâm’a bağlı insanların, onların bu iddialarına inanmaları beklenemez. İslâm inanç sistemine bağlı kalmak isteyen ve kendisini bu şekilde nitelendiren insanın İslâm’ın temel değerlerine saygısızlık yapması düşünülemez.

Sözünü ettiğimiz insanların, Müslümanlarla ve Müslüman halkla karşı karşıya geldiklerinde, Müslümanlıklarının göstergesi annelerinin

namaz kılması, başını örtmesi veya dedelerinin tespih çekmesidir. İslâm'a göre her insan, kendi davranışlarından sorumludur. Allah Teâlâ, "Kim bir zerre miktarı hayır işlerse karşılığını görecektir; kim bir zerre miktarı kötülük yaparsa karşılığını görecektir." buyurmaktadır. Başkasının davranışları ve yaşantısıyla kimlik kazanmaya çalışmak, en kestirme takıyye yollarından biridir. Bu insanların, ebeveynlerinin ve dedelerinin bazı davranışlarına dayanarak Müslüman olduklarını iddia etmeleri, kendilerinin Müslüman olarak nitelendirilebileceklerine imkân verecek bir davranışlarının olmadığını göstermektedir.

Müslümanları kimliklerini gizlemekle itham eden söz konusu insanlar, İslâm'ı bilmedikleri için Müslümanlığın göstergesi kabul ettikleri davranışlarla da ne kadar Müslüman olduklarını göstermektedirler!

Bu güne kadar gerici, yobaz olarak nitelendirilen ve İslâmi bir hayat yaşama gayreti içinde olan insanların, kimliklerini ifade etmek amacıyla annelerinin başörtüsünden, babalarının tespihinden, dedelerinin hacı olmasından bahsettikleri duyulmamıştır. Gerçek bir dindar, kendi inancından ve amellerinden çekinerek söz eder. Bu bile kimin inançlarında samimi olduğunu ortaya koymaktadır.

İslâm'a karşı çıkan ve kendilerini çeşitli adlarla isimlendiren insanların, sahip oldukları ideolojilere karşı takıyye, Müslümanlara karşı da münafıklık yaptıkları rahatlıkla söylenebilir.

Ülkemizde her türlü ideolojiye ve inanç sistemine mensup olan insanların, korku ve endişe duymadan, ama başkasının inançlarına hakaret etmeden rahatlıkla konuşabilecekleri günlerin özlemine duyuyoruz. Kâfir olanların da inanmadıklarını rahatlıkla söyleyebilmeleri temennimizdir. Müslümanlar, kâfirlerin küfründen değil, içlerinde münafıkça yaşamalarından ve Müslüman görünerek inançlarına saldırımlarından çekinmelidirler.

Sorunlarımız

Çağdaş Münafıklık

Hız. Muhammed, kendisine peygamberlik geldikten sonra büyük bir özveriyle yeni dini insanlara anlatmaya çalıştı. Mekke’de yıllarca süren çabasının sonunda ancak birkaç yüz kişi İslâm’ı kabul etti. Peygamberliğin açıkça ilanından sonra durum gün geçtikçe hem kendisi, hem de yeni dinin bağluları için, içinden çıkılmaz bir hal alıyordu. Baskılar artıyor; her kabile kendi mensuplarını yeni dine girmekten alıkoymak için büyük çaba harcıyordu. Hatta bu işi yarışa dökenler de vardı. Kısaca kötü uygulamalar örnek gösteriliyordu. Bu koşullar altında Müslümanlar, inançlarını rahatça açıklayamıyor; bireyin Müslümanlığının bilinmesi, onun için büyük sıkıntıları beraberinde getirebiliyordu. Üstelik baskılar, kabile mensuplarından, özellikle de aileden geliyordu. İşte baskıların şiddetlenerek arttığı bu dönemde Müslüman olmak büyük risk taşıdığı için, ancak samimi inananlar Müslüman olduklarını açıklıyordu. Bu sebeple “içinden inanmadığı halde iman etmiş görünen” anlamında Mekke’de münafık yoktu. Belki Hız. Peygamber’le ve Müslümanlarla alay etmek amacıyla Müslüman olduğunu söyleyip sonra da eğlenen birkaç kişi vardı; ancak bunların durumu yaptığımız tanımın içine girmemektedir.

Hız. Peygamber, şiddetlenen baskılar karşısında çıkar yol bulamayınca birkaç Müslümanın çabasıyla Medine’de maya tutan Müslümanlığın doğurduğu imkânları kullanmak amacıyla oraya göç etti. Kısa süre içinde İslâm’ın yıldızı parlayınca daha önceki yaşam tarzından ve toplumsal düzenden çıkarı olup konumunu kaybetmek istemeyenler, Müslümanların gücünden çekindiği için ileride kendisine gelebileceğini varsaydığı zarardan korunmayı arzulayanlar ve Müslümanlıktan çıkar umanlar, gerçekte İslâm’a iman etmedikleri halde Hız. Peygamber’e gelerek Müslüman olduklarını açıkladılar. Böylece Allah’ı ve Resûlünü kandırarak hedeflerine ulaşacaklardı. Münafık olarak tanımlanan bu insanlara karşı Hız. Peygamber önlemler aldığı gibi Müslümanları, münafıklara karşı uyanık olmaya çağırarak onları sık sık bu tip insanların davranışlarına karşı uyardı. Bütün çabalara rağmen, Müslümanların siyasal ve ekonomik nüfuzu arttıkça münafıkların sayısı da arttı. Aslında Hız. Peygamber, bu insanların İslâm’ı kabul etmeleri için herhangi bir baskı yapmıyordu; ama İslâm’ın geleceği parlaktı ve bundan bir şekilde yararlanmaları gerekiyordu. Kendileri için güvenli bir ortam oluşturmaya çalışarak ya da ekonomik ve siyasal nüfuz sağlayarak...

Bu tip insanların karakterleri birbirinden farklılık göstermekle birlikte ortak özellikleri çıkarıcı olmalarıydı. Allah Teâlâ, bu insanların kalplerinde hastalık olduğunu bildirmektedir. Hastalıklı bir kalbe sahip olan münafıklar, kimliklerini gizlemek ve dürüst olmak gibi hiçbir insan ya da toplumun kabul edemeyeceği bir ahlaki zaaf içindeydiler.

Hız. Peygamber, herhangi bir baskı uygulamadığı halde çıkarıcılık ve gelecek korkusu, münafıkların ortaya çıkması için yeterli oldu. Münafıklar, Medine İslâm toplumunda her zaman önemli bir tehlike olarak varlıklarını devam ettirdiler.

H. Muhammed'in münafıklara karşı güttüğü politika, onların zamanla toplumla bütünleşmelerini sağlama, bir bakıma toplumun genel gidişatından etkilenecek hastalıklı gönüllerinin tedavisini olanaklı kılma düşüncesine dayanıyordu.

İslâm Tarihinin ilk döneminde karşılaştığımız nifak sorunu, aslında sadece bir dinin mensupları, cemaat, örgüt ya da grubun karşı karşıya kalabileceği bir durum olmayıp, her zaman görülebilecek bir durumdur. Nifak günümüzün toplumları ve devletleri için de önemli bir sorundur. Zira nifak, içine girdiği bünyeyi, ağacın içindeki kurt gibi kemirmeye ve onu zaafa uğratmaya çalışır. Çağdaş bir devlet için erdemli ve dürüst vatandaşlara sahip olmak, belki de en önemli güç ve sermayedir. Ancak ne yazık ki İslâm ülkeleri bu sorunun farkında değildirler. Üstelik uygulanan politikalar, hastalıklı gönüllere sahip olan insanların sayısını azaltacağına daha da artırmaktadır.

Yukarıda bahsetmeye çalıştığımız H. Peygamber döneminde de görüldüğü gibi yükselen değerler ve sistemler için münafıkların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu değer ve sistemlerin bağlıları, gerçek yüzlerini gizleyen münafıklara karşı uyanık olmak zorundadırlar. Birey, inanç ve düşüncelerini özgürce yaşama ve anlatma olanağına sahip olmadığı zaman gerçek kimliğini gizleyecek ve buna etik bir dayanak da bulacaktır.

Günümüzdeki birçok uygulama, özellikle ideolojik devlet yaklaşımı, münafıkların sayısının artmasına neden olmaktadır. Devlet, vatandaşın kendisi gibi düşünmesini isterse vatandaş da devletin ideolojisini paylaşmadığı konuları paylaşıyormuş gibi görünmek zorunda kalacak ve çok kişilikli bir tutum takınacaktır. İşin kötü tarafı, bu tipteki insanların sayısı arttıkça sorunlar da çığ gibi büyümektedir.

Çağdaş münafıklık olarak tanımladığımız bu durumun sebeplerinden birisi, devlet adına dayatılan ideolojiler ise bir diğeri geleneklerden kaynaklanan baskıdır. Geleneklere saygı, başkasının inanç ve özgürlüklerine saygılı olmanın gereğidir; ancak bu durum, bireyin kimliğini gizlemesi için üzerinde baskı oluşturuyorsa bu da kişiliklerin bozulmasına yol açar. Sözelimi birçok insan belki de ateist olduğu halde medya organlarında dini bütün bir Müslüman olduğundan dem vurmakta, hatta din alanıyla ilgili ahkâm kesmektedir. Bu insanlar, toplumun değerlerine ters düşmekten çekinmeseler, daha dürüstçe bir tavır takınacaklardır; ancak toplum baskısı, onların dürüst olmalarını engellemektedir. Bu bağlamda Aziz Nesin'in yıllar önce Müslüman mezarlığına gömülmemeyi istemesini kendi ideolojisine ve değerlerine saygılı olduğu için dürüstçe bir davranış olarak değerlendirdiğimizi ifade etmek istiyoruz.

Bir diğeri önemli nifak nedeni de sosyal, siyasal ve ekonomik çıkarlardır. Bu alanda en çok karşılaştığımız nifak örnekleri siyasal arenada kendini göstermektedir. Birçok siyasetçi dindarlarla mücadele etmeyi kendisine politik görev olarak seçtiği halde nutuklarına Türkiye'nin % 99'unun Müslüman olduğunu söyleyerek başlar ve İslâm dinin yüceliklerinden bahseder. Bu tip insanların sözlerinin devamında "ama"lar vardır ve bunlar da genellikle dindarlar için yasak baskı ve dini küçümsemeyi ihtiva eder. Kısacası birilerinin inançlarının üzerinden dine saldırılmaktadır.

Sonuçta ister devletin ideoloji dayatmasından, ister geleneklerin ve toplumun baskısından, isterse çeşitli çıkarlardan kaynaklansın münafık üretmeye neden olacak ortamlardan kaçınmanın yolu insan hak ve özgürlüklerinin önünü açmaktan geçer. İnsanların dürüstçe yaşamalarına olanak sağlayacak şekilde herkesin düşüncelerini açıklayıp

yaşayabileceği bir ortamın sağlanması toplum sağlığımız ve geleceğimiz için yaşamsal öneme sahiptir. Aksi takdirde hastalıklı ruhlara emanet edeceğimiz bir geleceğimiz olmayacaktır.

Bedevilikle Hadarilik Arasında Geçen Hayatımız

Yaşadığımız sosyal çevrede her gün yüzlerce insanla muhatap oluyoruz. Üstelik karşılaştığımız insanları genellikle biz seçmiyoruz.

Yola çıktığımızda hangi yayalarla ya da sürücülerle karşılaşacağımıza kendimiz karar vermiyoruz. Okul arkadaşlarımızı biz seçmiyoruz. İş arkadaşlarımızı bile kendi tercihlerimizle belirlemiyoruz. Hatta insanlarla tesadüfen komşu oluyoruz.

Bazen karşılaştığımız insanların davranışlarından rahatsızlık duyabildiğimiz gibi, bizim davranışlarımız da başkalarına rahatsızlık verebiliyor.

Sosyal ilişkilerde yaşanan bu sıkıntının temel sebeplerinden biri, bedevilik ile hadarilik arasındaki çelişkidir. Bu çelişkiden dolayı kısa ömrümüzde kendimizi gerginliklerin ve çatışmaların içinde buluyoruz. Huzur içinde yaşamak istediğimiz hayatı huzursuzluk içinde geçiriyoruz.

Bedevinin özgürlük alanı geniştir. Hayatı sadedir. Karmaşık kurallarla yaşamak zorunda değildir. Yaşadığı ortamı az sayıda insanla paylaşır. Özgürlüğünü kısıtlayan kurallara ya muhatap olmaz, ya da çok az muhatap olur. Hatta kuralları kültür içinde bir anlamda kendisi belirler. Böyle bir hayat tarzı bedevinin yaşadığı çöl için uygundur. İsteddiği yere tükürebilir ve ihtiyacını giderebilir. Başkasına yol vermek zorunda değildir. Davranışları için çoğunlukla kimseye hesap vermez.

Oysa şehir hayatı farklıdır. Şehirde yaşayan insanlar birbirlerinin özgürlüklerini sınırlar. Birinin özgürlüğünün bittiği yerde diğerrinin özgürlüğü başlar. Kurallar, şehir hayatını kısıtlar. Örneğin aracınızı istediğiniz yoldan süremezsiniz; istediğiniz yere park edemezsiniz. İnsanlarla ortak kullandığınız mekânları dilediğiniz gibi kirletemezsiniz.

Bir bedevi, bineğini istediği yerde durdurabilir. Bunun için onu kısıtlayan kurallar çok sınırlıdır. Oysa bir şehirli, bineği olan arabasını dilediği yere park edemez. Aksi takdirde şehirde yaşayan diğer insanlar için hayatı çekilmez hale getirir. Neticede kendisi de bundan rahatsızlık duyar.

Günlük hayatımızda yaşadığımız çelişkilerin bir kısmı, şehirlerin yoğun bedevi anlayışın istilası altında olmasından kaynaklanmaktadır. Bu tespitten sonra şunu ifade edelim ki, taşradan göç eden her insanın davranışı olumsuz olmadığı gibi, şehir kültürü içinde büyüyen her insan da müspet davranışlar sergilemez. Kısa sürede yaşadığı ortama uyum sağlayan şehre yeni gelen insanlar olduğu gibi, uzun yıllar şehirde yaşadığı halde kabalığı ve haksızlığı kendisine şiar edinmiş insanlar az değildir. Esasen burada bir kişiden ziyade bir kişilikten; bir insandan ziyade, bir davranış şeklinden söz ediyoruz.

Şehir kültürüyle şekillenmiş bir kişiliğe sahip insanların azınlık haline gelmeye başladığı, yoğun göç alan şehirlerde, medeni hayatın gerekleri yerine, bedevi hayatın kuralsızlığı yaygınlaşınca sık sık can sıkıcı davranışlarla ve tavırlarla karşılaşmamız kaçınılmaz olur.

Artık şehirde, aracı ters yoldan sürmek bir kural ihlali değil, sıradan bir davranıştır. Başkalarının hakkına tecavüz etmek bir hak haline gelmiştir. Bedevi hayatın temel güç kaynağı olan kaba kuvvet be-

lirleyici olmuştur. Nezaket ve hoşgörü nadiren rastlanan hasletlerden, kabalık ve tahammülsüzlük ise sıradan özellikler haline gelmiştir.

Dinimizin emrettiği adalet, sabır, iffet, alçakgönüllülük, iyilikte yardımlaşmak ve kötülüğe karşı koymak, emanete riayet etmek, hoşgörülü ve bağışlayıcı olmak, insanlara iyi davranmak ve güzel söz söylemek ve sözünde durmak gibi ahlakî umdeler hayatımızdan çıkınca kötü hasletler çığ gibi büyümeye devam etmektedir.

Zorba ve inatçıların sayısı arttıkça hayatımız biraz daha çekilmez olmaya devam edecek. Bu süreç, şehirlere farklı kültürel ortamlardan göç edenler dönüşünceye kadar devam edecek.

Bedeviliğe ait güzel hasletlerle hadariliğin zarafet ve nezaketinin bir araya gelerek şehirlerimizi daha yaşanılır hale getirmesi dileğiyle...

Bilgi Kirlenmesi

Tarih boyunca insanlar hiçbir zaman günümüzdeki kadar bilgiye kolay ulaşamamışlardır. Bugün istediğimiz bilgiye rahatlıkla ulaşabiliyoruz. İletişim imkânları baş döndürücü bir şekilde artıyor. Doksanlı yılların başında bilimsel çalışmalarımı yazmak amacıyla bilgisayar satın aldığım zaman internet, daha toplumun gündeminde değildi. Bugün ise neredeyse gündemimizi şekillendiriyor.

Eskiden âlimler, başka bir âlimle görüşmek, onu dinleyebilmek, bir hadis nakletmek, ya da bir meseleyi sormak için aylarca yolculuk yaparak birçok meşakkate katlanmak zorunda kalıyorlardı. Bugün insanlar, oturdukları yerden dünyanın öbür ucunda yayımlanmış bir dergideki makaleye ulaşabiliyorlar; bilgi alışverişi yapabiliyorlar. İnternet ortamında ulaşılan on binlerce dergi var. Dünyanın dört bir

yanında hizmet veren binlerce kütüphanede yer alan milyonlarca kitap, okuyucularını bekliyor. Eskiden elde edilmesi güç olan kaynak eserler, bugün birkaç yemek fiyatına satın alınabiliyor. Kitaba ilgi duyan insanların evinde, geçmişte her âlimin sahip olmayı hayal edemediği kitapları bulabilmek mümkün... Gazeteler bile önemli kaynakları promosyon olarak dağıtıyor.

Geçmiş yıllarda bilgiye ulaşmak zor olduğu gibi okumanın sıkıntıları da çoktu. Yaklaşık çeyrek asır önce Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde okuduğum yıllarda Ömerli'ye bir gidişimde merhum babamın işyerinde Derizbine köyünden merhum Molla Abdülvehhab'la karşılaştım. Ömrünü bölge insanına ve ilme hizmete adanmış değerli bir âlimdi. Sohbetimiz sırasında bana Erzurum'da eğitim ve barınma şartlarını sordu. Babam, Üniversitede çıkarılan toplu yemekten şikâyetçi olduğumu söyledi. Hatırladığım kadarıyla Üniversite'de 5000 öğrenciye yemek çıkarılıyordu. Besin değeri bakımından belki yeterli olan yemek, lezzet açısından evde pişen annelerimizin yemeği gibi olamazdı. Hoca, içinde bulunduğumuz nimetleri hatırlatmak için kendi okuma şartlarından bahsetti. Köylerde, öğrenci okutan Mollaların yanında tahsilini yapmıştı. Maddî durumları iyi olmayan fedakâr köylülerin verdikleri iâşenin çoğu zaman kendilerini doyurmadığını, kıtlık yıllarında ise fare deliklerini araştırarak içinden hububat tanelerini çıkarıp onları yediklerini söylemişti.

Sözünü ettiğimiz yıllar, üç-beş asır öncesinden değil... O günkü imkânlarla bugün sahip olduğumuz imkânlar arasında dağlar kadar fark var. Bu durumun hayatımıza birçok kolaylıklar getirdiği de muhakkak... Ancak elimizdeki imkânları yeterince ve doğru bir şekilde kullanabiliyor muyuz? Acaba imkânlarımızı doğru bilgilendirme için harcıyor muyuz?

Gözlemlerim, toplum olarak zamanımızı ve imkânlarımızı doğru bir şekilde kullandığımızı söylememe imkân vermiyor. Yüzlerce dolar harcayarak satın aldığımız bilgisayarlar, bizim için bir bilgilenme aracı mı, yoksa zamanımızı çalan, gereksiz bilgilere götüren tuzaklar mı? Günün önemli bir dilimini bilgisayarın karşısında chat yaparak geçirmenin bize kazandırdıklarıyla kaybettiklerini karşılaştırıyor muyuz?

Her akşam televizyonun karşısına geçip bir düzine dizi izlemenin, onlarca haber programını takip etmenin hayatımızdan neler çaldığını düşünüyor muyuz?

Spor yapmanın gerekliliğini ve faydasını bilen insanlardanım. Gençlerin spor yapmasının teşvik edilmesi ve bunun bir yaşam tarzı haline getirilmesi gerektiği kanaatindeyim. Ama gençlerimizin izleyici olarak futbol programlarının karşısına geçip saatlerce zaman harcamasını anlayamıyorum. Futbolcuların hangi takımda oynadığını, hangi maçta kaç gol attığını, spor yazarlarının bunlar hakkında yaptıkları yorumları bilmenin ne faydası olduğunu hiç düşündük mü?

Maalesef bugün aile bireyleri, aynı evin içinde birbirlerinden habersiz ve birbirlerini yeterince tanıyamadan ömürlerini geçirebiliyorlar.

İnsanın en büyük sermayesi zamandır. Zamanımızı doğru kullanırsak hem hayatta başarılı oluruz; hem de insanlığa faydalı işler yaparız. Zamanımızı gereksiz malumat peşinde koşarak harcarsak sahip olduğumuz en önemli sermayeyi heder etmiş oluruz. Zihnimizi de bilgi çöplüğü haline getirmekten başka bir şey elde etmiş olmayız.

Bu sebeple diyorum ki, “Faydasız ilimden Allah’a sığınırım.”

Kadınların Eğitimi

Geçen yüzyılın başında Mısırlı düşünür ve ilim adamı Ahmed Emin, Hukuk Fakültesi mezuniyet töreninde, mezun öğrenciler adına yaptığı konuşmada İslâm dünyasının geri kalmasının iki temel sebebi olarak kadınların içinde bulundukları durumdan ve ulemanın iktidarların güdümünde olmasından, -bugünkü ifadeyle söylersek bilimsel özgürlüğün olmayışından- bahsetmişti.

Ahmed Emin'in konuşmasının üzerinden bir asra yakın bir zaman geçmesine rağmen İslâm dünyasında iki konuda da yeterli bir ilerleme kaydedildiği söylenemez. Bazı memleketlerde kısmî gelişmeler olmakla birlikte Müslümanlar olarak iyi bir noktada olmadığımız ortada. Şimdi bilimsel özgürlük meselesini bir yana bırakıp kadınların içinde bulunduğu sosyal durumu değiştirmenin anahtarı olarak eğitim meselesine kısaca değinmek istiyorum.

Kadınların eğitimi meselesi İslâm dünyasının acilen çözmesi gereken en büyük sorunlarından birisidir. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın insanlık tarihine paralel olarak gelişmesi gereken kadınların eğitimi meselesindeki aksaklıkları ve geri kalmışlığı kabul etmek mümkün değildir.

Bu sorunun çözülebilmesi için öncelikle kadınlarımızın sağlam bir kişilik kazanmaları gerekir. Bu da ancak iyi bir eğitimle mümkün olabilir. Kadınların eğitimini iki başlık altında değerlendirebiliriz. Birincisi, hayata hazırlanmalarını sağlayacak bir eğitim imkânına kavuşturulmalarıdır. Böyle bir eğitimin çağın gereklerine uygun olarak yapılması gerekir. Hz. Peygamber döneminde bu eğitimi, genellikle kız çocuklarının anneleri veriyor; onları hayata hazırlıyorlardı. Artık annelerin kızlarını hayata hazırlamak üzere verecekleri eğitim yetersiz olacağı için kızların mutlaka örgün eğitim içinde hayata hazırlanmaları gerekir.

İhmal edilmemesi gereken bir diğer eğitim alanı ise din eğitimidir. Halk arasında dinî hurafelerin yaygınlığı inkâr edilemez bir gerçektir. Herkesin gözlemleyebileceği bir husus ise hurafeciliğin erkeklerle nispetle kadınlar arasında çok daha fazla olduğudur. Öte yandan hurafelerin ve batıl inançların yayılmasında kadınlar önemli bir rol üstlenmektedir. Zira çocuklar ilk dinî bilgilerini aile içinde, özellikle de annelerinden alırlar. Annenin çocuğuna yanlış dinî bilgiler öğretmesi tamiri güç inanç tahribatına yol açmaktadır. Maalesef birçok anne, çocuğuna anlattığı masallarda, onu yemek yemeye teşvik ederken ya da korkuturken, güzel ahlakî değerleri öğretirken yahut doğru ya da yanlışları gösterirken birçok hurafeyi bilmeden gelecek nesillere aktarırlar. Ülkemizde dini, cinci hoca diye tabir edilen kişilere gitme ve muska yaptırma şeklinde anlayan, sayıları binleri bulan ziyaretgâhları ziyaret ederek dinî vecibelerini yerine getirdiğine inanan insanların sayısı az değildir.

Bütün bu olumsuzlukları gidermenin yolu insanımıza, özellikle de kadınıma iyi bir örgün ve yaygın din eğitimi vermekten geçer. Bu da öncelikle hem Milli Eğitim Bakanlığının hem de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevidir.

Birey olarak bize de önemli sorumluluklar düştüğünü unutmamalıyız. Unutmamamız gereken diğer bir husus da, ayaklarının altında Cennet olacak annelerin sağlam bir dinî bilgiye ve buna bağlı istikamet üzere olan bir dinî hayata sahip anneler olduğudur.

Sorumluluklarımız

Romantik Ümmetçilikten Yaşadığımız Gerçekliğe

İslâm dünyası geniş bir coğrafyadır. Bu coğrafya içinde farklı birçok millet yaşamakta olup bugün irili ufaklı altmıştan fazla devlet mevcuttur. Bunların dışında, nüfusunun çoğunluğu gayrimüslimlerden oluşan ülkelerde yaşayan milyonlarca Müslüman vardır.

Günümüzde dünyada yaşayan Müslüman nüfusun bir buçuk milyardan fazla olduğu ifade edilmektedir. Hristiyanlar arasındaki derin mezhep ayrılığı ve günümüz Hristiyanlarının dinleriyle ilişkileri dikkate alındığında dünyanın en çok bağılı olan dinin İslâm olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yapılan araştırmalara göre önümüzdeki 15-20 yıl içinde İslâm, tartışmasız müntesibi en fazla olan olacaktır. İnsan unsuru, iyi yönetilebilirse çok büyük bir güçtür. Ancak iyi yönetilemezse ağır bir yükür. Bugün Müslüman ülkelerin insan potansiyelini doğru değerlendiremedikleri bir gerçektir.

İslâm'ın temel referansları, Müslümanları bir bedenın uzuvları gibi değerlendirir. Uzuvlardan birisinin hastalanması halinde vücudun tamamının bunu hissedeceği ifade edilir. Kur'ân, müminleri kardeş olarak tanımlar.⁸⁵ Müslüman olmak, İslâm ümmeti dediğimiz dünyanın en büyük ailesine mensup olmak anlamına gelir. Ancak Müslümanlar, bu bilince ne kadar sahiptirler?

85 Hucurât 49/10.

İslâm dünyasının bugün içinde bulunduğu derin kriz, her tarafta Müslüman kanının akması, ortaya çıkan derin ayrılıkları ve çatışmaları çözme iradesinin belirmemesi, bilakis parçalanma ve bölünmenin devam etmesi, bizi karamsarlığa itmektedir. Buna rağmen İslâm ümmetine vurgu yapmaya devam ediyoruz. Hatta bazılarımız ümmetin siyasî birliğinden söz edebiliyor. Her geçen gün daha da parçalanan ümmetin nasıl bir araya geleceğine ilişkin kimsenin bildiği somut bir önerisi çözüm yok. Kardeşlik uyarıları, barış, adalet ve merhamet nutukları işe yaramamaktadır.

Belki de Müslümanın yapması gereken en önemli şey, romantizmi ve duygusallığı bırakıp gerçekçi olmasıdır. Önce Müslümanların yaratılıştan gelen ve sonraki kazanımları çerçevesinde sahip olduğu farklılıkları kabullenmek gerekir. Birbirimizden farklıyız, zira aynı tornadan çıkmış değiliz. Mensup olduğumuz milletten, mezhepten, gruptan, eğitimimizden, yaşımızdan ve coğrafyadan elde ettiğimiz özelliklerimiz var. Bütün bunlar bize mahsus bir kişilik oluşturuyor.

Müslümanların tarih boyunca bütün İslâm dünyasını içine alan bir siyasî birlik oluşturdıkları dönemler çok azdır. Bunun bir bölümü de güç ve baskıyla gerçekleştirilmiştir. Hz. Peygamber döneminde ağırlıklı nüfusu Hicaz bölgesinde yaşayan devletin koşullarından çok uzaktayız. Dört Halife döneminde fetihlerle elde ettiğimiz kazanımların ve ilk iki halife döneminde gerçekleştirilen siyasî birliğin de uzağındayız.

Miladi 750 yılında yıkılan Emevîler Devleti'nden sonra Müslümanlar, güçlü Abbasî Devleti'ne rağmen birçok devlete bölünmüşlerdir. Abbasî Devleti'nin gücünün zayıfladığı dönemde devletlerin sayısı daha da artmıştır. Nitekim bir ara aynı zamanda İslâm dünyasında üç halife bulunmuştur. Bağdat'ta Abbasî halifesi, Mısır'da

Fâtımî halifesi ve Endülüs'te Endülüs Emevîleri halifesi... Daha küçük devletlerin başında olup kendisini halife ya da imam olarak tanımlayanları saymıyorum.

Bütün Müslümanların siyasî olarak tek bir liderin yönetimi altında olması iradî olarak gerçekleştirilebilecek bir hayal değildir. Bunun gerçekleştirilmesi, ancak mevcut yönetimleri yıkacak iddiaya ve daha da önemlisi güce sahip bir liderin baskı ve hatta müdahalesiyle mümkün olabilir. Ancak İslâm dünyasının bu iddialara sahip birisinin hayallerini gerçekleştirmek için yapacaklarının doğuracağı riskleri kaldırarak, meydana gelecek can ve mal kayıplarına tahammül edebilecek gücü yoktur. Zaman, -baskı ve güçle İslâm coğrafyasına hâkim olma zamanı değildir.

Modern dönemde gücü kullanma ve hâkimiyet tesis etmenin yöntemleri değişmiştir. Siyasî bir hâkimiyetten değil, insanlar arasında duygudaşlık ve ülkü birliği tesis etmek, yardımlaşma ve yakınlaşma kurmak daha gerçekçi ve kalıcı sonuçlar doğurur. Bu sebeple geçmişte de fiiliyatta pek gerçekleşmeyen klasik tanımlar çerçevesinde bir hâkimiyeti gerçekleştirmek için uğraşmak yerine günümüze uygun, imkânlarımızın verimli kullanılabildiği gerçekçi hedefler ortaya koymak ve bunun için çalışmak gerekir. İslâm dünyasında, çatışmaları durdurmak, Batı'nın emperyalist oyunlarına gelmemeleri için insanları bilinçlendirmek, sosyal adaletin tesisi, gelir dağılımındaki adaletsizliğin ortadan kaldırılması veya hiç olmazsa azaltılması, eğitim ve sağlık sorunlarının çözülmesi, önem vermemiz gereken konuların başında gelmektedir. Şunu unutmamak gerekir ki komşusunda yangın olan birisinin huzur içinde yaşaması mümkün değildir.

İslâm dünyasında bireyler arasında yakınlaşmanın dinî, sosyal, siyasî, ekonomik, kültürel vasatı mevcuttur. Batı'nın Müslümanlar aleyhine yaydığı olumsuz imaja ve yaşadığımız sıkıntılara rağmen

bu potansiyelimizi kullanabiliriz. Türkiye, bunu yapabilecek sosyal, siyasî ve ekonomik güce sahip ülkelerin arasında başlarda gelmektedir. Ülkemizde zaman zaman kaşınan ihtilaf konularını yönetebilmemiz ve çatışmaya sebep olan sorunları azaltmamız ve bunları çözmek için etkili adımlar atmamız bizi daha güçlü kılacaktır.

Farklılıklarımızı koruyarak, birbirimizin farklılıklarını inkâr etmeden birlikte yaşama iradesini ortaya koyabilir, bu bilincin yayılması için gayret gösterebiliriz. Ortak bir ülkü etrafında birleşmenin hem siyasî, hem de ekonomik gücümüzü katlayacak bir imkân olduğunu gördüğümüzde durumumuz hızla düzelecektir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan Bazı Beklentilerimiz

Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye'deki dini yapı içerisinde en güçlü kurumdur. Hem maddi gücü, hem görevli sayısı, hem de hitap ettiği kesimler açısından büyük imkânlara sahiptir. Gerek Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gerekse Diyanet Vakfının önemli maddi kaynakları vardır.

Diyanetin en önemli görevi halkın dini yönden bilgilendirilmesidir. Kuşkusuz bilgilendirme camilerde namaz kıldırma, vaazlar verme ve yaz aylarında açılan kurslarda Kur'ân öğretme çabalarından ibaret olmamalıdır. Diyanet Teşkilatının çalışmalarında daha başarılı olması için daha etkin çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu çerçevede şu hususlar hatırlayabiliriz:

- Teşkilat herhangi bir mezhebin temsilcisi olma özelliğinden sıyrılmalı, mezhepler üstü bir kimliğe kavuşmalıdır. Gerçi kurumun resmen bir mezhebi yoksa da Hanefilik mezhebinin esas alındığı görülmektedir. Mezhebi kimlikten sıyrılmak, Türkiye'deki mezhep taassubunun kırılması için zaruridir.

- Teşkilat Türkiye’de halk arasında yaygın olan batıl inançlarla ciddi manada mücadele etmeli ve bu alandaki yayınlarını artırmalıdır. Yine birer mabet haline getirilen ziyaretgâhların, mezarların fonksiyonu ve mahiyeti insanlara açıkça anlatılmalıdır.
- Diyanet İşleri Başkanlığı uluslararası hadis, siret ve tefsir sempozyumları düzenleyerek bunları geleneksel hale getirmelidir. Böylece Türkiye’deki ilim adamlarının diğer ülkelerdeki ilim adamlarıyla ilişkilerinin geliştirilmesine ve uzun vadede Müslüman milletlerin beraberliğine katkıda bulunulmuş olacaktır.
- Diyanet İşleri Başkanlığı yayın açısından geri kalmıştır. Yayınlanan kitapların bir kısmı rejimin baskısı altında yayınlandığı intibayı verirken, bir kısmı da milli olma özelliği düşünülerek yayınlanmıştır. Oysa Diyanet Teşkilatı, evrensel İslâm anlayışına hizmet edecek çalışmalara ağırlık vermelidir. Yıllarca bir tefsir hazırlama çalışması sonuçlandırılmamıştır.

Teşkilatın yayınlamaya başladığı tefsirin yarım kalması, “*Tecrid*”in teşkilatın tek kapsamlı çalışması olma özelliğinin devam etmesi üzüntü vericidir. Bununla birlikte Diyanet Vakfı’nın zaman zaman emek mahsulü yayınlarının çıkması sevindirici bir durumdur.

- Diyanet vakfının yayınladığı İslâm Ansiklopedisi ilk ciltlerine nispetle önemli bir gelişme göstermiştir. Bununla birlikte son ciltlerin kısaltılması, birçok maddenin dışarıda kalmasına neden olmuştur. İlk ciltlerdeki eksiklikler de düşünülerek Ansiklopedinin tamamlandıktan sonra yeniden gözden geçirilmesi ve Arapça ile İngilizce çevirilerinin yapılması faydalı olacaktır.
- Diyanet İşleri Başkanlığı zaman kaybetmeden İlahiyat Fakülteleri ile teşkilatın içindeki potansiyelden yararlanarak heyetler oluşturmali ve dokuz hadis kitabını (önce temel altı hadis kitabını) Türkçeye

kazandırmalıdır. İslâm'ın kaynaklarından öğrenilmesi isteniyorsa bu çalışmanın mutlaka yapılması gerekir. Gerçi bahsedilen hadis kitaplarının çevirileri mevcuttur; ancak bu çeviriler farklı yayınevleri tarafından yapıldığı için vatandaşın hepsini uygun fiyatlarla temin etmesi mümkün olmamaktadır. Ayrıca çevirilerin hepsinde aynı hassasiyet gösterilmemiştir. Bazı çevirilere büyük emek harcanmışken, bazılarında ise maalesef yeterince özenilmemiştir. Diyanet Teşkilatı bu hadis kitaplarını Türkçeye kazandırmalı ve bunların uygun fiyatlarla satılmasını sağlamalıdır.

- Kur'ân, hadis ve Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili çalışmalar özendirilmeli, bu konularda yapılan çalışmalar için yarışmalar yapılmalıdır.
- Kur'ân, hadis ve siretle ilgili ilmi çalışmalar özendirilmeli ve uygun olan projeler maddi olarak desteklenmelidir. Böylece ilim adamlarının birikimi bu yöne kanalize edilebilir.

Eskimeyen Güncel Bir Tartışma: Dinde Reform

İslâm dininde reform yapılması gerektiği görüşü, sık sık gündeme getirilerek bu konu etrafında bilgisi olan da olmayan da derin (!) tartışmalara girişmektedir. Reform meselesi, özellikle Müslümanların, Batı karşısında gerilediği zamanlardan beri tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Birkaç asırdır, İslâm medeniyeti havzasına dâhil olan uluslar, içine düştükleri durumdan çıkmak için çabalamaktadır. Kimi ülkeler, Batı karşısında yenilgiyi kabullenerek Batılılar gibi olmayı hedef haline getirmiş; bazı ülkelerde ortaya çıkan öze dönüş hareketleri ise şimdiye kadar örnek olabilecek bir değer haline dönüşmemiştir. İslâm dünyasının içine düştüğü çıkmazdan kurtulması ve ortaya konan çabaların sonuçlarını görmek için bir süre daha beklemek gerektiğini söylemek kehanet olmaz.

Dindar kesim, dine reformu, kısmen gelenekçiliğin etkisiyle, biraz da kavramın anlamını dikkate alarak reddetmekte, yaşanan problemlerin farkında olanlar, reform kavramı yerine tecdit kavramını kullanmaktadırlar. Bu, haklı bir hassasiyettir. Zira son din olan İslâm'ın -temel akidevî ve dinî esaslarında- reforma gereksinimi yoktur; ama günümüz Müslümanlarının inançlarını ve amellerini gözden geçirmeleri ve kendilerine çeki-düzen vermeleri de kaçınılmazdır.

Ne yazık ki reform konusu gündeme geldikçe dindar olmadığı bilinen, hatta dine karşı bir duruşa sahip olan kişiler, konuyu sahiplenmekte, tartışmaları büyüterek, büyük bir devrim yapılacağını vehmetmektedirler. Bu tip tartışmaların üzerinden yıllar geçmiştir; ancak dine ne bir reform, ne de bir tecdit gerçekleşmiştir!

Gerçekte, dini kurumların bazılarında bir tıkanma olduğu ve içti-hat kapısının açık olduğunun fiilen gösterilmesi gerektiği hususu, bazı İlahiyatçılar dâhil, birçok dindar insan tarafından yıllardan beri dillendirilmektedir. Buna rağmen toplumun din anlayışında, olumlu yönde, gözle görülür bir değişimin olduğunu söylemek iyimserlik olur.

Müslümanların bugün karşı karşıya bulundukları bazı dini sorunları çözebilmeleri için, hurafelerden uzak bir dinî anlayış ve yaşayışa sahip olmaları gerekir. Aksi takdirde söylenenlerin bir anlamı olmayacaktır. Sadece Müslüman aydınların arı bir akideye sahip olmaları, sorunların çözümü için yeterli değildir. Önemli olan halkın din anlayışının zamanla değişmesine yardım edecek çözümler üretebilmektir. Kaldı ki Türkiye'de aydınların büyük çoğunluğunun din anlayışı, halkın din anlayışının gerisindedir. Zira Türk aydını, ya genellikle dini sorunların farkında değildir; ya da dine ideolojik yaklaşmaktadır.

Bu arada halkın din anlayışının hurafelerden arındırılmasında önemli olanaklara sahip olan Diyanet İşleri Başkanlığı, -Sayın Ali Bardakoğlu döneminde ümit verici çalışmalar yapmakla birlikte- mensupları içinde

çok değerli din bilginleri olmasına rağmen, kanaatimizce üzerine düşeni yeterince yerine getirememektedir. Tabii bu noktada Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dinle ve dindarlarla ilişkilerinde nasıl bir tavır takınması gerektiği konusu tartışılabilir. Teşkilat, iyi bir potansiyele sahip olmasına rağmen, beklentilerin aksine, geleneksel din anlayışının devam etmesine yardımcı olmayı aşan bir faaliyete girişememektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, öncelikle hem Başkanlığın, hem de Diyanet Vakfı'nın yayımlarında, hurafelerden uzak bir yayım politikası gütmelidir. Diyanetin en önemli görevi, halkın din anlayışını hurafelerden uzak, sağlam bir akideye oturtmasına yardım etmektir. Teşkilat bunu yaparken insanların dinî kanaatlerini değiştirmeye yönelik zorlama içermeyen bir yöntem kullanılmalıdır. Bir başka ifadeyle vatandaş, herhangi bir baskı altında kalmadan, dinî kanaatlerini kendi iradesiyle oluşturmalıdır.

Söylediklerimizi somutlaştırmak için iki örnek vermek istiyoruz: Ülkemizde din haline gelen vahim uygulamalardan birisi mezar ziyaretleri, özellikle de yüce kabul edilen evliyanın türbelerinin ziyareti-dir. Diyanet İşleri Başkanlığı yetkilileri, mezar ziyaretlerinde işlenen bidatlere karşı halkı uyarmalı, bu bağlamda birçok davranışın, geleneklerden ve İslâm öncesi inançlardan kaynaklanan hurafeler olduğunu söylemeli, teşkilatta çalışan görevlilerin halkı uyarma görevlerini yerine getirmeleri sağlanmalıdır. Mezar ziyaretlerinin çarpıcı bir örneği, Eyüp Sultan ziyaretleridir. Bu cami, Diyanet'in yönetiminde olduğu halde İslâm inancını ve mezar ziyareti adabını zorlayacak "dinsel aktivitelere" sahne olmaktadır. Yetkililer, Eyüp Sultan'ı ve benzeri yerleri ziyaret etmenin herhangi bir mezarı ziyaret etmekten öte bir anlam taşımadığını, ziyaretteki temel esprinin ibret almak ve mezarda yatan kişi için dua etmek olduğunu, o mezarda yatan zatın hiç kimseye zararı ya da yararı dokunamayacağını açıklamalı, benzer

açıklamaları diğer türbe ve mezarlar için de yapmalı, uyarı yazıları türbeleri ziyaret edenler tarafından görülecek yerlere asılmalıdır.

Bir başka örnek de sakal-ı şerif ve “kutsal” emanetlerin ziyaret sırasında işlenen bidatlerdir. Türkiye’nin birçok yerinde bulunan sakal-ı şeriflerin dinî bir kutsiyetinin olmadığı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından açıklanacağına, teşkilat çalışanları ziyaret törenlerini düzenlemek ve birçok bidatin işlenmesine aracılık etmek zorunda kalmaktadırlar. Bizim önerimiz, Türkiye’nin çeşitli yerlerinde bulunan “kutsal” emanetlerin ve sakal-ı şeriflerin, İstanbul’da bir merkezde toplanması, bilimsel bir incelemeden sonra Hz. Peygamber dönemine ait olanlar varsa, bunların “Peygamber Müzesi” adıyla açılacak bir müzede, müzelik değerler olarak sergilenmesidir.

Belki yukarıda değindiğimiz iki örnek de başta Diyanet İşleri Başkanlığı mensupları dâhil birçok kişi tarafından basit sorunlar olarak görülecektir; ancak unutulmamalıdır ki akidesi bulanık bir dinin geleceği yoktur. Din, sağlam temellere oturuyorsa dünyada sosyal barışı ve esenliği, ahirette ise ebedi mutluluğu sağlayan yararlı kurumdur. Dinin işlevini yerine getiremeyecek hale gelmesinin zararını ise bütün insanlık çeker.

Dinin Doğru Anlaşılmasında Âlimin Sorumluluğu

Ülkemizde yaşadığımız süreçte dinin doğru bir şekilde anlaşılıp yaşanması için âlimlerimize önemli sorumluluklar düşmektedir. Âlimlerimizin bugün sorumluluklarını yeterince yerine getirebildiklerini söylemek zordur.

Dini profesyonelce tahrif edebilecek olanlar, din hakkında bilgi sahibi olanlardır. Yahudilik ve Hristiyanlık da din adamlarının eliyle tahrif edilmiştir. Dinî bilgisi olmayan insanların yapacakları tahriyat ya da verecekleri zarar hemen fark edilir ve dinin bünyesinden

atılır. Oysa dini bilen insanların zararlarını ancak bilen insanlar tespit edebilir. Bu da bilgisiz, fakat samimi birçok insanın onlara kanmalarına neden olur.

Dinin doğru anlaşılmasının önündeki engellerden biri âlimlerin iktidarın etkisiyle hareket etmeleridir. İktidarı karşısına almak istemeyen ya da iktidarın nimetlerinden yararlanmak isteyen bazı âlimler, zaman zaman dinin tahrifine sebep olabilecek tavırlar takınabilmişlerdir. İktidarla iyi ilişkiler içerisinde olma düşüncesi ya da iktidarın baskı veya zulmünden emin olma kaygısı İslâm Tarihi boyunca âlimleri etkilemiştir. İktidardakiler, çıkarlarına uygun bir din anlayışının yayılması için bazı âlimleri kullanmışlar; bu âlimler, kendilerine sağlanan imkânlar karşılığında dinî hakikati ifade etmekten kaçınmışlar ya da hakikati tahrif ederek başka bir şekilde takdim etmişlerdir.

İktidarın güdümüne girmeyen âlimlerin sayısı azdır. İktidarların etkisine girmeyen İbn Hanbel, İbn Teymiyye, Saîd b. Cübeyr, Ebu Hanife gibi âlimlerin zulme uğradıkları bilinmektedir.

Âlimlerin doğruları özgürce ifade etmelerinin önündeki engellerden biri de bizzat toplumdan ve toplumun din anlayışından kaynaklanan baskılardır. Toplumda İslâm'ın tevhit anlayışına aykırı olan birçok hurafe varlığını asırlarca devam ettirmiştir. Bazı âlimler toplumdan tepki görmemek ve halkın duygularını okşamak için bu inançları tenkit etmekten kaçınmaktadırlar.

Bu durum, İslâm bilginlerinin iktidarlar üzerinde olumlu etkiler bırakmalarına büyük ölçüde engel olmuştur. Bilginlere kıymet veren bazı sultan ve hükümdarların tatbikatları, bir gelenek oluşturmamış; ilim, genellikle iktidarların güdümünde kalmıştır. Bundan dolayı gerçekte İslâm'ın siyasetle ilgili genel ilkelerine uygun olmadığı halde veliahtlık sistemi meşrulaştırılmış; Müslümanların kendi idari mekanizmalarını yeterince geliştirmeleri mümkün olmamıştır.

Mesajlarımız

Özlü Mesaj

Hz. Ali, İslâm Tarihi boyunca gündemde kalan, etkileri asırlar boyunca devam eden önemli şahsiyetlerden biridir. Kendi döneminde önemli bir konuma sahip olduğu gibi daha sonraki asırları da etkileyen, tarihî kişiliğinin yanı sıra efsanevî yönü de önem arzeden bir kişidir.

Burada Hz. Ali'nin her biri, üzerinde günlerce düşünmeye değer hikmetli sözlerinden seçmeler sunacağım.

Bugün Hz. Ali'nin infak ve sadakayla ilgili sözlerinden bazılarını sunmak istiyorum. Bildiğiniz gibi sadaka, infak ve başka insanlara yardımda bulunmak, hem Kur'ân'da hem de Hz. Peygamber'in hadislerinde üzerinde çok durulan ve övülen hasletlerdendir. İmkân sahibi Müslümanın vermekle yükümlü tutulduğu zekât ise fakirin, zenginin malındaki hakkı olarak mütalaa edilmiştir.

Sözü fazla uzatmadan Hz. Ali'nin veciz sözlerinden bir demet sunalım:

- Sadaka, tedavi eden bir ilaçtır. Kulların dünyadaki amelleri ahirette gözlerinin önündedir.

- Nimetin başı size ulaşırsa, şükürün azlığıyla sonunu ürkütmeyin.
- Az olanı vermekten utanma; zira mahrum etmek, ondan daha azdır.
- Nefsinde hakir olana, kazancı güzel olana, gizli hali doğru olana, huyu güzel olana, malından fazla olanı infak edene, dilinden fazla olanı tutana, kötülüğünü insanlardan uzaklaştırana, sünnetin kuşattığı ve bidate nispet edilmeyene ne mutlu!
- Ameli ihmal eden, üzüntüyle sınanır. Malında ve nefsinde Allah'ın payı olmayana Allah'ın ihtiyacı yoktur.
- Rızkın inmesini sadakayla isteyin.
- Verdiğinin karşılığının geleceğinden emin olan, bol bol verir.
- İmanınızı sadakayla koruyun. Malınızı zekâtla sağlamlaştırın. Bela dalgalarını duayla defedin.
- Veren, yücelir.
- Fakirleşirseniz, sadaka vererek Allah'la ticaret yapınız.
- Allah'ın, kulların yararı için nimetleri tahsis ettiği kulları vardır. Cömertçe verdikleri sürece nimetleri onların ellerinde bırakır. Onu vermezlerse onlardan alıp başkalarına verir.
- *Oğlu Hasan'a (a) söylediği bir söz: Ey oğulcuğum! Arkanda dünyadan bir şey bırakma. Onu bırakırsan iki kişiden biri için bırakmış olacaksın: Ya onda Allah'a itaat eder ve sıkıntı çektiğin şeyle mutlu olur; ya da onda Allah'a isyan eder ve onun için topladığınla mutsuz olur; sen de onun masiyetine yardımcı olmuş olursun. Bu iki kişiden hiç biri, onu kendine tercih etmene layık değildir.*
- *Yukarıdaki sözün başka bir versiyonu: Dünyadan elinde bulunan şeyin senden önce sahibi vardı. Senden sonra da başkalarının*

olacak. Sen şu iki kişiden biri için [mal] topluyorsun: Senin topladığınla Allah’a itaat eden ve sıkıntı çektiğin şeyle mutlu olan bir adam ya da onunla Allah’a isyan eden ve ona topladığınla mutsuz olan bir adam. Bu ikisinden hiçbiri, onu kendine tercih etmene ve onun için sırtında [malı] taşımana ehil değildir. Giden için Allah’ın rahmetini, kalan için ise Allah’ın rızkını dile.

İki Ölüm ve İki Doğum

Dünya hayatı, doğum ile ölüm arasında geçen kısa bir süredir. Doğumla ölüm arasında çok büyük benzerlikler var. Doğum, insanı daha önce yaşadığı anne karnındaki hayattan koparmakta, bir başka ifadeyle insan, anne karnındaki hayat için ölmektedir. Dünyada kendisine takdir edilen ömrü geçirdikten sonra ölen insan ise dünya hayatı için ölmekte, ancak yeni bir hayat için tekrar doğmaktadır.

Yani her doğum bir ölüm, her ölüm de yeni bir doğumdur. Dünyadakiler, anne karnındaki hayatı sona eren ve dünya hayatı başlayan çocuğu hüznle ya da mutlulukla karşılar. Dünya hayatı sona eren ve ahiret hayatı başlayan insanların nasıl karşılandığını ise tam olarak bilmiyoruz. Bildiğimiz şey, dünyada iyi ve hayırlı işler yapanların, ahirette iyi bir akıbetle, kötü işler yapanların ise kötü akıbetle karşılaşacaklarıdır.

Doğum ve ölüm arasındaki önemli bir fark, insanın ilkinin şuuru yerinde olmadan diğerinin ise şuuru yerindeyken yaşamasıdır. Doğan bir ocuk, doğum hadisesini hatırlayamaz; ama ölüm, insanın adım adım yaklaştığı bir gerçektir. Hz. Ali, “İnsanın nefesi, eceline doğru adımlarıdır.” der. Bununla birlikte insanların büyük çoğunluğu ölüme doğru olan yolcuğumuzun farkında değildir.

Dünyayı bir keyif, eğlence ve oyun yurdu olarak görenler, burayı kalıcı bir yurt zannedenler, ölüm hakikatiyle ayıldıklarında geriye dönüşü olmayan bir noktaya geldiklerinin farkında olsalar bile iş işten geçmiş olmaktadır.

Yanlış Yapmadan Önce Bir Kez Daha Düşünmek

İnsanlar hayatlarında bazen bilinçsiz, bazen de bilinçli olarak hatalar ve yanlışlar yaparlar. Bu hata ve yanlışlar, insanın hayatında köklü değişiklikler meydana getirir. Bazı davranışların yapılmamasını hepimiz biliriz. Mesela yalan söylemek, gıybet ve hırsızlık yapmak, yanlış davranışlar olduğu bilinmesine rağmen hayatımızda sıkça örneklerine rastlamaktayız.

Size herkesçe bilinen bazı yanlış davranışlara örnek olarak yaşanmış, zaman zaman karşılaşılabileceğimiz türden bir olayı anlatmak istiyorum. Olay, yetmişli yılların sonunda bir yatılı okulda geçmektedir.

Okulda okuyan az sayıdaki öğrenci arasında ailesinin tek erkek çocuğu olduğu için ilgiyle büyütülen bir genç de var. Babası ona, diğer çocukların babalarından daha fazla harçlık vermektedir. Arkadaşları ile iyi sayılabilecek ilişkilere sahiptir.

Öğrenciler, hafta sonu memleketlerine gitmediklerinde şehirde, sinemada ya da kahvehanede zaman geçirirler. Kahramanımız, samimi olduğu arkadaşlarından biriyle hafta sonu şehre gitmek üzere anlaşır. Arkadaşının parasını sakladığı yeri öğrenmiştir. Fırsatını kolayarak arkadaşının parasını çalar. Muhtemelen kendi harçlığına dokunmadan, hafta sonu harcayacağı parayı elde ettiği için sevinmiş; yaptığı yanlışlığın dünyevî ve uhrevî cezasını düşünmeden Şeytan'a uymuştur.

Başka bir şehirden okumak için gelen ve ailesinin maddî durumu iyi olmayan arkadaşı, parasının çalındığını fark edince çok üzülür. Durumu hemen Okul Müdürüne bildirir. Şüphelendiği kişiler arasında parayı çalan gencin ismini de vermiştir. Çünkü bir ara lavaboya gittiğinde dolabını açık bırakmıştır. O sırada parayı çalan arkadaşı yatağında uyumaktadır.

Okul Müdürü, yatakhane de kalan öğrencileri toplar. Önce parayı alan kişinin yanlış bir davranış yaptığını, parayı hemen okul idaresine teslim ederek bu yanlışını telafi etmesini ister. Kimse parayı çıkarmayınca da tehditler savurmaya başlar. Hırsızlığın cezasının okuldan uzaklaştırılmak olduğunu söyler. Bu da etkili olmayınca arama yapmaya karar verir. Öğrencilerin üstleri aranır; ancak para bulunamaz. Sıra yatakları aramaya gelir. Arama sırasında parası çalınan gencin, bir hafta önce çektiği fotoğrafların makbuzu, buruşturulmuş halde parayı çalan öğrencinin yatağında bulunur. Hikâyenin kahramanı, parayı çalmış; ancak paranın içindeki makbuzu atmaya fırsat bulamadığı için onu iyice buruşturarak daha sonra atmak üzere yatağının bir köşesine sıkıştırılmıştır. Makbuz bulununca Müdür, öğrenciyi odasına götürür. Kısa bir sorgulamadan sonra öğrenci, parayı sakladığı yerden çıkararak Müdüre teslim eder.

Bu hadise, o öğrencinin hayatında derin izler bırakır. Müdür, babasını okula çağırır. Bir baba için böyle bir duruma düşmenin ne kadar acı olduğunu tahmin etmek zor değil. Parayı çalan öğrenci, bir süre okuldan uzaklaştırılır. Ama daha da önemlisi, bütün arkadaşlarının gözünde hırsız damgası yer. Arkadaşlarından hiçbiri artık onu ciddiye almaz olur. Zaman zaman bu durumu kendisine hatırlatan arkadaşları olur. Okulu bitirinceye kadar bu olay altında ezilmeye devam eder. Bu hadise, kişiliğini de olumsuz etkiler. Bunlar, yapılan yanlışın dünyevî cezalarıdır, ya uhrevî cezası?

Hikâyenin kahramanı öğrenci o parayı çalmasaydı, ya da parayı onun çaldığı tespit edilmeseydi, yukarıda anlattığım sıkıntılarının hiçbirisini yaşamayacaktı. Ama yanlış olduğunu bildiği bir davranışı yaptıktan sonra gelişmeleri kontrol etmesi mümkün değildi. Elinde imkân olsaydı bütün bu olanların yaşanmamış olmasını temenni ediyor olmalıydı.

Kıssadan çıkarmamız gereken hisse, yanlış olduğunu bildiğimiz davranışlardan kaçınmamızdır. Yapacağımız yanlışın bize vereceği zararı iyi hesap edersek o yanlış yapmaktan kaçınırız. Kuşkusuz ahirette vereceğimiz hesabı da dikkate alırsak daha temkinli davranırız.

Bibliyografya

- Abdölfettah Ebu Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metodları*, çev. Enbiya Yıldırım, 2. Basım, Yasin Yayınevi, İstanbul 2001.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö.241/856), *el-Müsned*, thk. Şu'ayb el-Amavût Âdil Murşid v.d., 1421/2001.
- el-Belâzürî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ (279/892), *Ensâbu'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr, Riyâd Ziriklî, Beyrut 1417/1996.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Bulut, Halil İbrahim, *Dünden Bugüne Siyasî İtikadî İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011.
- Canan, İbrahim, *Resûlullah'a Göre Ailede ve Okulda Çocuk Terbiyesi*, Cihan Yayınları, İstanbul 1983.
- Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Tebliğ Metodları 1*, Nesil Yayınları, İstanbul 1998.
- Demircan, Adnan, *Ali-Muâviye Kavgası*, 2. Basım, Beyan Yayınları, İstanbul 2010.
- Demircan, Adnan, *Hz. Ali Dönemi ve ehl-i beyt*, 2. Basım, Beyan Yayınları, İstanbul 2014.
- Demirkent, Işın, "İstanbul [Tarih], *DİA*, XXIII, s. 212-220.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik (218/833), *Sîretü'n-Nebî*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Kahire (t.y.).

- İbn Sa'd, Muhammed ez-Zühri (230/844), *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1421/2001.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 1421/2001 [Türkçe çevirisi: Siyer Yayınları, İstanbul 2014].
- Köksal, M. Asım, , "Erkam'ın Evi 2", *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1985, cilt: XXI, sayı: 1, s. 27-29.
- Köksal, M. Asım, "Erkam'ın Evi", *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1984, cilt: XX, sayı: 3, s. 3-8.
- Köse, Saffet, "Zeyd b. Ali", *DİA*, XLIV, 313-316.
- Önkal, Ahmet, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Esra Yayınları, Konya 1998.
- Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 5. Basım, Esra Yayınları, Konya 1997.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu't-Taberî: Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, 2. Basım, Dârü'l-Ma'ârif, Kahire 1969.
- Uyar, Gülgün, *ehl-i beyt: İslâm Tarihinde Ali-Fâtıma Evladı*, 2. Basım, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2008.
- Yıldırım, Muhammed Emin, *Nebevi Eğitim Modeli Darü'l-Erkam: Vahyin İniş Sürecinde Şahsiyet Eğitimi*, Siyer Yayınları, 5. Basım, İstanbul 2012.

İndeks

A

Abbasîler 52, 53, 56, 63, 64, 80, 81, 82, 100
Abbasoğulları 52, 63
Abdullah b. Abbas 64
Abdullah b. Hasan b. Hasan 52
Abdullah b. Mesûd 12
Abdullah b. Muâviye 54, 64
Abdullah b. Sebe 114
Abdullah b. Ümmü Mektûm 18
Abdurrahman b. Avf 10, 12, 13, 24
Abdurrahman b. Mülcem 51, 59
Abdülmelik b. Mervân 56
Abdümenâf 63
Âdem 31, 54, 115
Ahmed b. Hanbel 48, 76, 82, 97, 101
Ahmed Emin 136
Akabe 17, 18, 20
Albânî 122
Ali 9, 12, 19, 36, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 79, 80, 83, 84, 89, 92, 93, 95, 97, 145, 149, 151
Ali er-Rıza 52, 60
Almanya 106

Ammâr b. Yâsir 18
Amr b. Hişâm 12
Araplar 14, 63, 77, 78, 103, 106, 108
Avrupa 102, 106
Ayyâş b. Ebî Rebîa 20

B

Bağdat 52, 59, 65, 82, 94, 101, 105, 106, 140
Bahira 116, 117
Balkanlar 17
Basra 47
Batı Avrupa 106
Batulılar 144
Bâtuniyye 54, 60
Bel'am 49
Bilâl el-Habeşî 12, 18
Birinci Akabe 17
Bizans 15, 26, 97, 98, 100, 101, 106
Busra 116
Büveyhîler 53, 59, 81, 82, 93, 94
Büveyhoğulları 93

C

Cafer b. Ebî Tâlib 13, 54

Cafer el-Berneki 105

Cafer-i Tayyar 64

Caferiyye 65

Cemel 36, 58

Cenâhiyye 54, 64

Cezîre 53

Cünâde b. Ümeyye 99

Cyperaceae 103

Ç

Çin 104, 105

D

Dârü'l-Erkam 11

Diyanet İşleri Başkanlığı 110, 137,
142, 143, 145, 146, 147

Doğu Avrupa 106

E

Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali b. Ha-
san 52

Ebû Bekir 9, 10, 12, 13, 15, 19, 51,
53, 57, 58, 84, 89, 93

Ebû Cafer Mansûr 12

Ebû Cehil 11, 12, 20

Ebû Cehil b. Hişâm 20

Ebû Eyyûb 99

Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensâfi
99

Ebû Hanife 78

Ebû Hâşim 64

Ebû Müslim 65, 81

Ebû Müslim el-Horasanî 81

Ebû Seleme 18, 19

Ebû Seleme b. Abdülesed 18

Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh 12, 58

Ehl-i Hadis 48

Ehl-i Sünnet 53, 57, 62, 73, 78,
84, 94

Emevîler 51, 52, 54, 56, 59, 63, 81,
99, 108, 140

Endülüs 106, 141

Enes b. Mâlik 23

Erkam 11, 12

Erkam b. Ebi'l-Erkam 11

Erzurum 134

Eyüp Sultan 146

F

Fah 52

Fâtuma 52, 59, 62, 64, 66

Fâtumîler 53

Fazl b. Yahya 105

G

Gadîr-i Hum 57

H

Habeşistan 13, 17, 19

Hamdanîler 53

Haricîlik 88

Hâris b. Hişâm 20

Harun 57, 100, 105

Harun Reşid 100, 105

Hasan 52, 53, 54, 59, 60, 62, 65,
67, 68, 78, 150

Hasan Sabbâh 53

Havle bt. Cafer 64

Hazrec 17, 58

Hindistan 105

Hişâm 10, 12, 20, 98

Hişâm b. el-Âs 20

Horasan 64

Hulefa-i Raşidin 108

Hüseyin 51, 52, 54, 55, 56, 59, 60,
62, 65, 67, 80, 93, 94

I

II. Mehmed 101

II. Murad 101

Irak 15, 16

İ

İbn Teymiyye 48, 119, 148

İbnü'n-Nedim 105

İdrisîler 53

İkinci Akabe Biati 18, 20

İmâmîyye 52, 53, 54, 60, 65, 67

İngiltere 106

İran 15, 66, 89, 97, 98, 105

İrene 100

İsmailiyye 53, 54, 60, 67

İspanya 105, 106

İstanbul 97, 99, 100, 101, 106, 115,
116, 117, 118, 119, 147

K

Kadıköy 100

Karmatîler 53

Kayser 97, 98, 99

Kerbela 51, 52, 54, 55, 59, 80, 89,
92, 93, 94

Keysâniyye 64

Khalkedon 100

Kisrâ 98

Kûfe 47, 51, 52, 55, 59, 64, 80, 94

Kûfeliler 51, 59

Kureyş 10, 11

Kuzey Afrika 53

L

Leylâ bt. Ebî Hasme 18

M

Mağrib 53, 105

Mâlik b. Abdullah 99

Medine 9, 14, 16, 18, 19, 20, 22,
23, 24, 26, 27, 36, 37, 46, 77,
108, 128

Medinetü'r-Resûl 17

Mekke 9, 11, 13, 14, 16, 17, 18, 19,
20, 21, 27, 97, 98, 117, 127

Me'mûn 52

Mesleme b. Abdûlmelik 100

Mısır 15, 47, 53, 103, 105, 106, 140

Muâviye 47, 54, 59, 64, 68, 99, 100

Muâviye b. Ebî Süfyân 59

Muhammed b. Ali 64

Muhammed Nefsüzzekîyye 52

Muhtâr 52, 56

Muhtâr b. Ebî Ubeyd 52, 56

Muhtâr b. Ebî Ubeyd es-Sekafî 52

Musa 57, 60, 61, 117

Mus'ab 12, 13, 18, 56

Mus'ab b. Umeyr 12, 13, 18

Musul 53

Mütevekkil 92

N

Nadr b. el-Hâris 11

Nehrevân 47, 58

O

Orta Asya 105

Osman b. Affân 10, 13

Ö

Ömer b. Abdülaziz 100, 108

Ömer b. el-Hattâb 12

Ömer b. Hübeyre 100

Ömer b. Sa'd 55

R

Roma 103

S

Sa'd b. Ebî Vakkâs 10, 12

Sa'd b. Hayseme 21

Sa'd b. Ubâde 58

Safâ 11

Saîd b. Cübeyr 148

Saîd b. Zeyd 12

Sâideoğulları 51, 58

Sâlim 12

Sasani 26

Seb'îyye 54, 60

sekaleyn 57

Selçuklular 53, 81, 82

Semer kand 105

Sıffîn 58

Suheyb b. Sinân er-Rûmî 19

Suriye 15, 16, 53

Süleyman b. Abdülmelik 64, 100

Ş

Şâtuba 106

Şîa 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57, 58,
59, 61, 62, 63, 64, 65, 79, 84

Şiâtü Ali 51, 58

Şiâtü Osman 51, 58

T

Tağut 49

Talha 10, 12

Talha b. Ubeydullah 10, 12

Tevvâbûn 52

Tihâme 105

Türkiye 106, 107, 110, 124, 125,
130, 142, 143, 145, 147

U

Ubeyde b. el-Hâris 12

Ubeydullah b. Ziyâd 55, 56

Ü

Ümeyye b. Halef 11

Ümmü Seleme 19

V

Varaka b. Nevfel 117

Velîd b. el-Velîd b. el-Muğîre 20

Y

Yahya 105

Yemen 105

Yesrib 17, 21

Z

Zeyd 9, 12, 51, 52, 53, 59, 61, 67,
80, 99

Zeyd b. Ali 51, 52, 53, 59, 67, 80

Zeyd b. Hârise 9, 12

Zeydiyye 54, 60, 61, 67

Zeynelâbidîn 60, 61, 67

Zübeyr b. Avvâm 10, 12, 13

Zü'l-Cenâheyn 64

İnsanlık tarihinin tekdüze bir süreç olmadığını, sıkıntılı dönemlerin yanı sıra rahat yaşanan dönemlerin de olduğu görülür. İslâm tarihi de öyledir. Bununla birlikte genellikle geçmişe öykünme, geçmişte olanları yüceltme, bugün olanları ise sürekli yerme tutumu takınırız. Bunun sebeplerinden biri, geçmişte olanları bir bütün olarak bilemeyişimiz, buna bağlı olarak da kavrayamayışımızdır. Neticede geçmişle ilgili algımız, bize ulaşan bilgi kadardır. Kaldı ki bu bilgiyle kurduğumuz ilişki de tamamen sorunsuz değildir.

Elinizdeki kitap, İslâm medeniyetinin çeşitli yönlerinin ele alındığı, farklı kimliklerin mevcudiyetine işaret edildiği bir çalışmadır. Sonuçta iyiliklerin de kötülüklerin de sadece bir döneme ait olmadığı, aynı dönemde hem iyiliklerin, hem de kötülüklerin var olabildiğini, çeşitli örnekler üzerinden anlatma düşüncesiyle hayat bulmuştur.

9 789754 736793

www.beyanyayinlari.com.tr

12₺